

دیموکراسی ل روژه لاتا نافین
ئاسته نگا ژیرخانئ

حکومتا هەرێما کوردستانی
وهزارهتا رهوشه‌نپیری و لاوان
رێقه‌به‌ریا گشتی یا راگه‌هاندن و چاپ و به‌لافکرنی
رێقه‌به‌ریا چاپ و به‌لافکرنی - دهۆک

- ❖ ناڤی پهرتووکی: دیمو کراسی ل روژه‌ه‌لاتا ناڤین
ناسته‌نگا ژێرخانی
- ❖ ناڤی نڤیسه‌ری: د. فاضل عمر
- ❖ بابته:
- ❖ دیزایننا ناڤه‌روکی: کاوه صبری نیروهی
- ❖ دیزایننا به‌رگ: گوهدار صلاح الدین
- ❖ قه‌واره: 15 × 22
- ❖ ژمارا لا په‌ران: 140
- ❖ تیراژ: 500
- ❖ زنجیره: 96
- ❖ نرخ: 3000
- ❖ چاپخانا: پارێزگه‌ها ده‌وکی / ده‌ۆک - کوردستان
- ❖ هژمارا سپاردنی: یا سالا 2013

مافین چاپی دپاراستینه بو رێقه‌به‌ریا مه و خودانی پهرتووکی ©

دیموکراسی ل روژھه لاتا ناڤین

ئاستهنگا ژیرخانئ

د. فاضل عمر

ناقەرۈك

9پېشىگۈتن
13دەستھەلات
21رۆلى دىنى
29گەفېن دەرەكە ل سەر سىستەمى دېرىن
35تەوەر (1) دىمۇكراسى چىه؟
37ھندەك پىناسە
43شەنگستەيىن دىمۇكراسىي
53ئارپىشا زاراف و تىگەھان
61جۆرىن دىمۇكراسىي
65دىمۇكراسىيا ئىسلامى
71دو نموونە
74ئەنجام
75تەوەر (2) ئاستى شارستانى ل رۆژھەلاتا ناڧىن
77بناغەيىن سىستەمى
95تەوەر (3) دىمۇكراسىي چ پاشەرۆژ ھەيە؟
98ئازادى
99ئىكسانى
101جوداكرنا دىنى ژ دەولەتى
103قانون

104سەرەدەری دگەل کێمان
105کەس و خێزان
106دەستەهەلاتا پیرانیی و مافین کێمانیی
107ئەرک و ماف
108رۆلی چینا ناڤین
113تەوەر (4) ئەزمونا هەریم کوردستانی
115هەریم کوردستانی
117هلیژارتنن
1992ی
120شەڕی ناڤخو
122ڤه‌گه‌ران بۆ هه‌میڤا ئیراقی
125ئەنجومەنن پارێزگەهان
127گەفین ل سەر سیستەمی
130ئەنجام

گهلهك جوڙين حوكمه تان ل ئه ڦي جيهانا پري گونهد و به لا
هائينه جهرباندين و دي هينه جهرباندين. كهس ناييڙت
ديموكراسي كاملانه يان همي دروسته. ههوه راستي دڦيٽ،
دهيٽه گونن كو ديموكراسي خرابترين جوڙي حوكمه تينيٽيه
سهرباري ٿه و جوڙين خهلكي جاروباران جهرباندين.

وينستون چرچل

(1874-1965)¹

سهروڪ وهزيرين بریتانيا

ٿه و مروڦي ههست ب روڦي خوه نهكته د ناف جفاكي و
دهستههلاتي دا، ٿه و كهسي روڦي خوه د كومهلي و دهوله تي دا
نهزانت و كاري بو پاشه روڙهكا بهخته وهرتتر و مروڦانه تر
نهكته، ٿو ههست ب بهرپرسين نهكته، نه شيت كهسهكي
ديموكرات بت.

¹www.quotationspage.com/quote/24926.html

پيشگوٽن

ديمؤكراسى وهكو زاراف ٿ پهيفا ٽنگليزي democracy هاتيه
ناف زمانى كوردى و ٽهٺه وهكو پهيف، ٿ زمانى گريكى¹، ٿ
پهيفا ديمؤكراتيا demokratia هاتيه وهرگرتن. ديمؤكراتيا پهيفهكا
لينكدايه ٿ سى پارچهيان پيگ دهيت:

1- ديمؤ- ٿ ديمؤس demos ب مانا خهلك.

2- كرات- يان (كراسى) ٿ كراتؤس Kratos ب مانا هيڙ يان
دهستههلات.

3- ٽو پاشگري (- يا -ia) بؤ جهى يان رهوشى دهيته بكارئينان.
ب گؤرهى ٿيڊهريڻ بهردهست، ٽيکه مين جار، ٽهٺ پهيفه ل
نيفا سههساليا پيڻج بهرى زاييني (ب.ز.)، بؤ جوڙهڪى
دهستههلاتداریي ل هندهڪ شههدهولهٽين يهونانى بكار هاتيه،
نهخاسمه ل شههري ٽهٽينا². ههلبهت، پشتى فهرتنهپين گهليڙى
ل كنار سالا 500 ب.ز. رووداين، و هزرقان و سياسهتهدار و
خانهدانان هزر ل سيستهمهڪى گونجايتر بؤ دهستههلاتداریي
كرى.

¹ en.wiktionary.org/wiki/democracy

² en.wikipedia.org/wiki/Outline_of_democracy.

ب گۆرهی ژیدهرین بهردهست، كلايستينيس Cleisthenes
 ئەوى ل كتار 570 ب.ز. بووى، ل سالا 507/508 ب.ز.،
 پشتى هندەك ئالۆزین سیاسى، شینا دەستهلالتى وەرگرت و
 سیستەمى سیاسى و قانونى ل ئەتینا بەرهف دیمۆکراسی
 بگوهرت. هینگى نافى ئەوى سیستەمى نوو، کربوو ئیسۆنۆمیا
 isonomia (ژ iso ب مانا؛ وەکو، هندی ئیک، وەکەهف و
 nomos ب مانا قانون- هەردو پیکه دبنە وەکەهفیا ل پیش
 قانونى کو نهۆ ستوونەکا دیمۆکراسی و دادییا جفاکیه).. ئەو
 ریفۆرما ناقبرى کری، وا ل میژوونقیسان کریه نافى (بابى)
 دیمۆکراسیا ئەتینا) لى بکەن. كلايستينيس دبتە مامى پیریکلیسى،
 کو ئەو ژى نافهکى دیاره ل وارى ئافاکرن و پیشدابرنا
 دیمۆکراسی¹.

پیریکلیسى (493-429 ب.ز.) Pericles دگەل ئیفیالتیسی^{2,3}
 Ephialtes ل سالا 461ی بەرى زاینى، جفاتەکا گەلیری ل
 دارخست و تیدا ئاریژپاگوس Areopagus (جفاتا خانەدانان) ژ
 دەستهلالتى بیبارکر. ئەف کریاره و ریفۆرما كلايستينيسی
 کری، ب دەستپیکا دیمۆکراسیکرنى ل یەوانانا دیرین، دەیتە
 هەژمارتن. ب گۆتنەکا دی، بۆ ئیکەمین جار، ل سیستەمى
 دەستهلالتداریى، هیژی و پیرۆزیی و میراتگەریی ری دا
 هلیژارتنى (رهئیا کۆمهکى) رۆلى سەرەکه بگرت.. ئەفه

¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/cleisthenes>.

² <http://en.wikipedia.org/wiki/Areopagus>.

³ www.pbs.org/empires/the_greeks/htmlver/characters/f_pericles.html

دەستپىكا ئاقابوونا دەستھەلاتا سىياسىيە لسەر ھەقسەنگىيا ھىزى و بەرزەوھەندىيان و ھەزان، نە ب چەسپاندانا ھەز و ئىيانا كەسەكى يان كۆمەكى.

ھىنگى ل ئەوى وەلاتى دەريايى و ناڧگىن ل ناڧبەرا ئاسيا و ئەفرىكا دگەل ئورۇپا، وەرچەرخانەكا مەزن كەڧتە سىستەمى سىياسى و كارگىڧى. دەستھەلات ژ سەزى و دەزگەھىن دىنى، جڧاكى ھاتە ستاندن و سەزىين ئابۇرى و رەوشەنبىرى ھاتتە پىش بۇ بىرپاردانى ل بابەتەين گرىدايى ئاوايى ژيانا خەلكى و شىوازى وەلات و خوھ بىڧقەبرنى. ئەڧە وەرچەرخانەكا مەزەنە ل مېژوويا مرۇڧى، و خوھشەختانە ھاتىە تۆماركەرن و زىندى ماىە.

چاوا بت و چاوا نەبت، ئەو پەرتەين مېژوويى بۇ مە پاراستىن ديار دكەن؛ ديمۆكراسى وەكو زاراف و ناڧكرنا سىستەمەكى دەستھەلاتدارىي، ھەم ل گەلەك جەھان ب تەرزەين دەستپىكى و ناڧەين دى بكارھاتىە، ھەم مېژوويەكا دوور و درىژ ھەيە، تاكو گەھشتىە ئەو رەنگى ئىرۇ ئەم دىينىن. ل ئەتىنا و رۇما كەڧن، ديمۆكراسى ب شىوازەكى بناغەيى، لى دەستپىكى بكارھاتىە. بۇچى دەستپىكى، چونكى ھىنگى، بەس خانەدانان و ئازادان، مافى پشكدارىي ھەبوو. بۇ نمونە؛ ژنان و كۆلەيان مافى دەنگدانى نەبوو. بۇچى بناغەيى، چونكى كەڧتەين تۆمار ديار دكەن، تۆڧى ئەزموننا ديمۆكراسىي ل ناڧ ئەوان كۆمەلان ھاتىە چاندن و بەرگرتىە.

راستە، ل دەستپىكى، ديمۆكراسى بۇ بەرەڧانىي ل ناڧبەرا خانەدانىن ھەڧرەك لسەر كورسىكا دەستھەلاتى، بكارھاتىە و ھىنگى دەستھەلات بۇ كەسى تەك دچۇ، دگەل يان بى جڧاتەكا

راویژکار. هینگی دیموکراسی، خوږوو سیاسی بوو (بؤ) بهر فره هکرنا ژیدهری دهسته لاتی و بریاردانی بوو، لی دیموکراسی لسهر دهمین نووتر، زاراقه کی سیاسی تهنی نینه، دیموکراسی سیسته مهک یان تهرزه کی ژیانیه، چونکی ژ هزر و رهفتارین کهسی دهست پی دکت تاکو دگه هته جفاکی و سیسته تی و ئابوری و هه قبه ندیین ناقنه ته وه یی.

چاوا بت، ژ دیر زمان وهره، خه لکی روژ هه لاتا نافین، پتر ئاشنایی دگه ل سیسته مین ئوتوکراسی (دهسته لاتا تاکه کهسی) Autocracy، تیزکراسی (دهسته لاتا دینداران) Theocracy و دکتاتوری (دهسته لاتا رهها) Dictatorship هه بوویه ژ دیموکراسی. ب خوه پشتی دامه زرانا دهوله تین نه ته وه یی و بزاقین دیموکراتکرنا سیسته مین سیاسی ل ئه فان وه لاتان، هه ردهم له نگیه ک یان قاریبونه ک ژ دیموکراسی ب تیگه هی ئوروی، به رهف شاهاتین، هاتیه دیتن، داکو باشتر دگه ل هزر و رهفتار و تیتالین خه لکی بگونجت یان دهسته لاتدار خوه پی رابگرن.

د ئه فی نفیساری دا، دی بزاقی کهم، ئاقاهی و نژیارا دیموکراسی بهرچاف بکه م، پاشی دگه ل رهوشا گشتییا روژ هه لاتا نافین و جیهانا بسورمانان بهرانبه رکه م، دگه ل ئاوره کی ل رهوشا هه ریما کوردستانی و دیموکراسییا وی. بؤ دیتنا خالین هیژ و لاوازییا ئه فی سیسته می ل ده قهری، به لکی بشینیریکه کا چاره سه ریج بؤ ببینین یان پتر و زانستیانه تر کار بکه یین. هه له بت، هه کهر مه سیسته می دیموکراسی بؤ خوه په سه ند بت.

دهسته لاتی

مه رهم ژ دهسته لاتی ئه و هیژا بریارداره یا ب رازیوون یان بیرازیوونا خه لکی چارچوئه و بهر و بیافین خوه کۆنترۆل دکهت و بزاقا فهگرتنئ دکهت. ههلبهت (هیژا بهرپرس و خودان بریار) وهکو فریژهکا زمانی، نه دووره، ب دروستی دهسته لاتی بژ مه نه دهته ناسین، یان پیناسهیه کا سه رانسهری و گشتی نهبت، لی دشیت گه وههرئ دهسته لاتی دیار بکهت.

وهکو ئه م دزانین، رۆژه لاتا نافین، هم پرا دنیا کهفنه، هم لاندکا چه ندین شارستانیین دهستپیکه ر و شهنگستهیه لسه ر ئاستی جیهانی.. ل ئه فئ دهقه رئ، ژبلی هندهک جوداهیین نافکرئی یان یین هه مان جوړئ دهسته لاتی، خه لکی نه مافی ره واگه ریئ (الشرعیة) هه بوویه بدهته دهسته لاتی، نه ژئ پیشکاری د دهسته لاتی دا کریه ب گۆتته کا دی، کولتۆرئ دیمۆکراسیی (هه کهر هندهک نمونه یین میژوویی یین هر چاوا بن، هه بن ژئ)، نه بوویه پارچه یه ک ژ کولتۆرئ خه لکی. بخوه، سه ربۆرا خه لیفه یین راشد د میژوویا دهوله تا ئه ره بی یا ئیسلامی دا- کو بنه مایه کئ دیمۆکراسیی تئدایه، میژوونفیس و تیریزانین بسورمان، وهکو سه ربۆره کا جودا سه ره ده ری دگه لدا نه کریه و خه لک وهسا نه هاتیه پهروه ده کرن یان تیگه هاندن کو سه ربۆرا

دهوله تین ئومه وی و عه باسیان، قاریبونه کا سیاسییه د میژوویا دهوله تا ئیسلامیتدا.

ئه فجا بؤ پتر ژ 6-7 هه زار سالان، رهنک و ته رزی دهسته لاتئ ل ئه فی ده قهرئ نه هاتیه گوهارتن. هه ردهم که سهک و دوونده ها وی، خودانی وه لاتی و خه لکی و به ره همی هه ردوان بووینه... تاکو که سهکی دی ب له شکه ری خوه قه دهات، ئه و و بنه مالا وی دکوشتن و جهی وی دگرت.

ل ئاستئ دهوله تی

ل ئاستئ دهوله ت و ئیمپراتوریان، چه ند ناف دهیتنه بهیستن، بؤ دهسته لاتداری (یان دهسته لاتداری) بکارهاتینه.. ناف ژیکجودانه لی نافه رۆک؛ هه که ر هه مان نافه رۆک نه بت، که له ک ژیکجودا نینن، ئه وژی دهسته لاتا ره هایا بجهئینانی و قانوندانانی د دهستی ئیک که سی دابوویه. ژ نافین ل ئه فی جو ری هاتینه کرن: شاه، قرال، کیسرا، مه لک، سولتان... و هنده ک جاران، ل ئاسته کی نزمتر یان بچووکتتر، میر و به گ ژی بؤ هاتینه بکارئینان.

ژ ئالیه کی دی قه، ل هنده ک ئیمپراتوریان، نه خاسمه یا ئه شکانی (په رتان) و ساسانی و یا ئیسلامی ل هنده ک سه رده مان، سیسته می ژسه نته رکرنا دهسته لاتئ هه بوویه ل کارگیریی.. بؤ ئه فی سیسته می په یقا شاهینشاه (شاهانشاه) ل وه لاتی ئاریان و میرئ میران (امیر الامراء) ل ناف ئه ره بان بکارهاتیه. هه لبه ت، دووری و ئالافین پیکه هشتنی و قه گوهاستنی، رؤل هه بوویه، لی رهنکه دابه شکرنا دهسته لاتئ ژی پیزا بوو؛ جهین ب دهسته لاتا خوه یان جوگرافیا و که لی

خوہ ژیکجودا، جودا سہرہدہری دگہلدا ہاتیہ کرن، نہ خاسمہ ئہ و
گہلین دہولت یان رہواگہرییا دہستہلاتی بہری ہینگی ہہیی۔
ل سہرہدمی دہولتہ تا ئیسلامی، ہہکہرچی پھیفا خلیفہ بؤ
ہہمیان بکارہاتیہ، لی، ب کیماتی، دو سیستہم ل ناف ئہ فان
دہولتہ تان دہیتہ دیتن؛

ئیک، رہنگہ کی خلیفاتی تیکلہیہ ژ (تیزکراسی (دہستہلاتا
دینی)۔ ئولیگارکی (دہستہلاتا دہستہ کا بڑارہ) — مؤنارکی
(شاہاتی) ئہ فہ لسہر دہمی خلیفہ بین راشد دہیتہ دیتن۔
دو، لسہر دہمی ئومہوی و ئہ باسیان سیستہم، خوہ پروو
شاہاتیہ (مؤنارکی). ہہمان تشت بؤ سولتان و خلیفہ بین
مہ غؤل و بویہی و ئہ یۆبی و ئۆسمانی و سہفہوی و بین دی
دہیتہ گۆتن۔

ل ئاستى ھۆزى

ل ئاستى ھۆزان، سىستەمى بىنەرەتى، ئاغاتىيە. ئەرەبان پەيغۇ شەيخ (شېخ) بىكار ئىنايە كو د كۆكا خوە دا مانا پىر يان رىھسپى ددەت. ئاغاتى ژى ب ھەردو جۆران ھەبوويە؛ ب مىراتگرى ژ بابى بۆ كورپى يان ھلبژارتن و سەپاندن يان خوە سەپاندنا كەسەكى خودان شىيان و ھىز، چ ژ ناف ھۆزى يان ژ دەرڧە. ئاغاتى، رەنگە شاھاتىيەكا بەرتەنگە ل سنۆرى ھۆزى و دەستھەلاتا وئ.

ل ناف كوردان، ل دوماھىيا سەدسالىيا نۆزدە و سەردسالىيا بىست، پىشتى نەھىلانا مىرگەھىن كوردى، شىخىن دىنى¹ رۆلى مىران ل ناڧبەرا ھۆزان گىړا و پاشى گەلەك ژ وان ب رۆلى ئاغاي ژى رابوون.

ل ھندەك جھىن تايبەت، بەگان² ژى دەورئ ئاغاي گىړايە، نەخاسمە ئەوئ دەولەتا ئۆسمانى، كرېنە ئاغا. ھەر بۆ زانين، بەگاتى ل سەردەمى ئۆسمانىان، پلىيەكا دەستھەلاتدارىيە بوو.

ئاغاتى، ھەمان سىستەمى شاھاتىيە، لئ ل ھەمى ئاستان بچووك-كرىيە. ئاغاتى، وەكو دەستھەلات، نەدوورە بى وەلات

¹ راستە پەيغۇ شېخ ژ (شېخ) ئەرەبى ھاتىيە ب مانا پىر و پاشى زانايى دىنى، ھاتىيە ناف زمانى كوردى. ئانكو پەيغۇكا دىنى بوويە، پاشى ل ناف ھندەك ھۆزىن كورد رۆلى ئاغاتىيە ستاندىيە. ب گۆتتەكا دى، وەرارا پەيغۇ ژ دىنى بۆ دەستھەلاتى پروسسەسەكا نافخوھىيە و خوەمال بوويە، چو تىكەلى دگەل شەيخا ئەرەبى ب مانا مەزنى ھۆزى ئىنە.

² بەگ وەكو پەيغۇ، ب مانا (خودا) د زمانىن كەڧن دا ھەبوو، دگەل وەختى بوويە خودان و پاشى بوويە پلەيەكا سىياسى.

بت، ئانكو كۆمەكا مروفىن گەرۆك بن ل پەي ژىدەرىن ژيارى. بۇ نموونە، ھۆزىن تالانكەر، يان ژى ئىلى وار و زۇم ھەبن، وەكو ئىل و ھۆزىن كوردان.

ل ئاستى خىزانى

ل رۆژھەلاتا ناڧىن بابسەرى (بابسالارى- سلطە الاب) ل ئاستى خىزانى، دەستھەلاتا بەگەم و بەرنىاسە. باب، قانونىن ناڧخىزانى دادنت و برىاران بۇ بجهئىنانى ددەت. ئەڧ دەستھەلاتا نىڧ رەھا د ناڧ خىزانىدا (وہكو بچووكترىن يەڧەكا جڧاڧى) ل ھەمان زنجىرا دەستھەلاتىن مەزنتەر دەھىت: شاھ (يان مىر) و گەل، ئاغا و ھۆز.

دەولەت	گەل يان مللەت	شاھ
دەڧەر	ھۆز يان ئىل	ئاغا يان شىخ
مال	خىزان	باب

چاوا بت، بەرنىاسترىن و بەرەلاڧترىن سىستەمى دەستھەلاتى ل رۆژھەلاتا ناڧىن، ل ھەرسى ئاستان، تەكسەرى و مىرسەرى (زەلام سەرورە) بوویە. بەرھۆزترىن شرۆڧە بۇ ئەڧى، نەدورە:

1- جۆرى بەرھەمئىنانى بت كو دەربازى سازتن (سنەتكارىي) و بازرگانىەكا دروست نەبوویە.. ژيارا خەلكى پتر لسەر بەرھەمى كۆچەرأتىي (چەراندن)، گوندىاتىي (چاندن) و تالانى بوویە (مشەخۆرى) و كىمتر سازتن و بازرگانى ھەبوویە يان ھەر نەبوویە.

2- نه ئارامىيا سياسى: ئف ده قهره، سه نته رى جيهانا كه قن بوو و ههردهم تووشى تالانكرننن نافخوهيى و دهره كه بوويه، له و لسه ريك ئا قاكرن، لاواز بوويه و ههردهم بو خوه پاراستنن، هه وجهى دهسته هلاته كا سه نترال ب هيژ بووينه. ئه قه رى زه لامى بو پيدا دكر نه رنن.

نه خشه 1

(خه ريتا سروشتتيا روژه هلاتا ناقين و دهره گهين وئ لسهر ههرسى كيشوه رين جيهانا كه قنار)

3 ئايديولوجيا دينى: ل ئه قان وهلاتان، پرائيا جارن، دين رولن ژيرخانن دگيرت.

وهڪو دياره، ئهف دهقهره سهنتهري دنيا كهقنه و بهردهوام ژ ههچاركناران هاتيه تالانكرن و ويړانكرن (بنپړه نهخشه1): مسري گهلهك جاران شام تاكو ئهنادولئ و دههمهنيڼ كوردستاني گرتيه. ئورؤپيانبؤ دهمهكئ دريژ ئهف دهقهره و باكورئ ئهفريكايئ قهگرتيه. ئهرهبان و بهري وان ئهكهديان باكورئ ئهرهستاني و ههردو چهنگيڼ وي قهگرتينه و لي ئاكنج بووينه. تهتر و مهغول بي بهر نهبووينه ژ تالانكرنا دهقهرئ.. ئهفه ژبلي ئيريشين بهري ميژوويئ و بين نووتر.

هينگئ، چونكي هيژا دهستي مهزنترين هيژ بو، ههردم هوژين هوڤ باژيړ و شههستاني تالان و پوچ دكرن. ئهفي و نهساخيان و سروشتي، نههيلايه باژيړ بؤ دهمهكئ دريژ ل ئهفي دهقهرئ بمين و خهلكئ وان ب (لسهريك ئافاكرئ) بگههته ئاستهكئ بلندي شههرواريئ، داکو، بينه باژاري و داخوازا دابهشكرنا دهستهلاتئ بكن. نهخاسمه، ل شههر و باژيړان، ژبر لفين و وهرگواستنا سهرمايهئ ژ كهسهكي بؤ كهسهكئ دي، پلهدارييا جفاكي و رهواگهري هند جهگير و بهردهوام نينه.

ئهقانه (ئانكو پلهدارييا جفاكي و رهواگهري ل باژيړان) دگهل سهرمايهئ دگهړن و دهيتنه قهگواستن. ئهقجا، ل باژيړي، ژ ئهجامئ ههبوونا سيستهمي دهولهتي و ئاقابوونا سهرمايهئ لسهر سازنتي (سنهتكارئي) و بازرگانئي، داكهقتن يان هلچوونا پلهيا جفاكي، وهكي گوندان و كوچهريئ نينه.. گهلهك ب سانههيترووددهت، لهو، ئيكسانيا سياسي ژي، زووتر و پتر ل شههران، ژ ههر ئاستهكئ دي، دهيتنه خواستن و ئهجامدان.

ههروهسا رهوشهنيبرييا ديني، وهكو ژيدهرهكئ هزارا خهلكي ل ههرسی ئاستين شههروارييا خهلكئ دهقهرئ، بي ههست پئ بهيتكرن، رؤلهكئ مهزن د ئهفي بابتهيدا ههبوويه، لهو، دي براقئ كه، د چاپتهري بهيت دا، هندهكئ لي راوهستم و رؤلي هزارا ديني، د پاراستنا سيستهمين كهفن دا، ديار بكم.

رۆلئ دینی

هه می سیسته مین ژیانئ، سهنته رهک یان فیلوسوفیهک یان بنه مایه کئ هزری هه یه. سنگه که، سیسته م هه می لدۆر دزفرت یان بنستره که، سیسته م هه می لسهر ئاڤا دبت و خوه پئ رادگرت.. پاشی، دگهل وهختی هه رتشتئ بهیته وه رگرتن یان ئافراندن یان گوهارتن، لسهر ئاڤا دبت یان ژئ دگهلدا دهیته گونجاندن.

ئه فه وهکو خانی و بنستری؛ درهختی و قورمی؛ گیای و تۆڤی، کاردکه ت.. ب گۆتته کا دی، ئه و بنه مایئ هزری چهند نه دیار بت، خوونئ ددهته هه می سیسته می و دبت هه یقینئ پیکه مانا سیسته می و هه ر توخمه ک یان پارچه یه کئ نه گونجای، دگهل وهختی دگونجینت یان دهافیزته ده رفه.

چونکی ئه فسانه و پاشی دین، که فنتترین بنسترین هزرا مرۆڤینه، دی زانستیر و دروستتر بت، ئه م ل هه فه ندییا دین- سیسته م بگه رپن، دا ئه و تۆڤی سیسته م هه می ژئ په یدا بووی ببینن و بزانین چ باشتره بهیته کرن، یان ب کیماتی ئه م تیگه هین بۆچی دیمۆکراسی ل رۆژه لاتا ناڤین، له نگ دبت یان هیفی نینه بته پارچه یه ک ژ کولتۆری خه لکی ده فه ری و جه گیر بیت.

د هرسې نافداره دینین سامی دا (جهوویاتی، فله تی و ئیسلام)، دگه ل جوداهیان، کئله هی یان قوچا دهسته لاتی ل ئاسمانی وهکو ئیکه یان لیک-نیزیکه.. ههروهسا ل دینین ئاریان؛ زه راده شتی و مانه ویی، مه زده کیی و ئیزدیاتی، دگه ل جوداهیان، دیسا نژیاره کا هه فشیوه دهیته دیتن. ئەف نژیاره، مه بقیت نه قیت، رهنگه دانا خوه ل بوچون و دیتن و رهفتارین خودانباوهران دکهت و دیتنا وان بو نژیارا دهسته لاتا ئوردی ژی، دیار دکهت، نه خاسمه؛ کاملانترین سیستم، دی ئه و سیستمه مه بت، یی لهر مینا کا بلندا خه لکی بهیته دانان.

نژیارا دهسته لاتا ئاسمانی

1 خدا (ئیکه)

2 فریشته یین نیزیک (ل پتربیا دینان ههفتن)

3 فریشته (ناهیته هه ژمار)

دهسته لاتا خودای ب گزهری پتربیا دینان ره هایه و گه له ک جارن، گوئن ئیکسه ر دبه کار، بی که سه ک یان تشته ک هه بت ئه وی فرمانی بجهببنت. ههروهسا، مه رج نینه، ئەم د هه می فرمان و بریاران بگه هین.. مافی تیگه هشتنا هه می فرمانین خودایی، بو مرو فان نه هاتیه دان.

هه قبه ندییا فریشته یین نیزیک (د زه راده شتی دا ب نا قی ئەمیشا سه پنتا هاتینه نافکرن) دگه ل خودای، هند رو هن نینه، لی گه له ک جارن وهکو پانتیونه کی (کوچکا خودا قه ندان) دهیته پیشچاف. بو نمونه، د ئیسلامی دا کو نووترین دینی ئیک خودا په رسییه و نافدارترین دینه ب ئیکانیا ره ها، رهنگه پیکه ره وونشتن و گه نگه شه و ره ئی دان دهیته دیتن- چیرۆکا

ئافراندا ئادەمى و دەرکونا ئىبلىسى، بەرچاقترین دیمەنى دیوانا
خوداییه.

فریشتەیین دى (ئىزەد) پتر ب ریکخستن و تۆمارکرن و
راگرتنا سروشتیقهنه و رۆلهکى مهزن د دەستهلاتیدا نابینن.
ئەفانە راگرین سیستەمینه؛ بەرفەرمانن، نە بریاردارن.

ئەفجا، دەستهلات یان قوچا وی، ل سیستەمى دیوانا بانى
بلند ب ئەفی رهنگیه: هەمى تشت ل نک خودای رههانه،
دەستهلات ژى ئیک ژ وانە. فریشتە-هەردو جور (دگەل رۆلى
راویژکاریى یان هاریکاریى) لى بیدەستهلاتن، هیزا وان د
نیزیکی و دوورییایه ژ دەستهلاتا رهها.

و هکول جههک دى، من ئاماژه پیدای، بۆ دینداران دى گەلهک
خوهرتر و راستەریتتر و گونجایتر بت، دەستهلاتا دنیایی لبر
یا ئاسمانى هاتبته چیکرن یان رهنگفەدانا وی بت. ب گۆتەکا
دى، فۆرم و کێلههیا دەستهلاتا دنیایی، ژ شاههکى
دەستهلاتدار و ئەنجومەنەکى وهزیران و فەرمانبەران پیک
بهیت.. هەلبەت، هندی دەستهلاتا شاهى رههاتر بت، نەدووهره،
باشتر بت، لى ب مەرجهکى؛ شاه یان سولتان یان هەر ناقهکى
دى وەرگرت، داد ژى بت.

دەستەھەلاتی جزیی	دەستەھەلاتدار	ھاریکار	کارکەر	بەرفەرمان
ئاسمانی	خودا	فریشتەییین ئیزیك	ئیزەد (فریشتەییین دوور)	مرۆف
ئەردی	شاھ	وہزیر	فەرمانبەر	خەلک

قۆچا دەستەھەلاتی ل ئاسمانی و ئەردی

ئەفە دیمەنی گشتیە، دیمەنی تاییەت و پتر کاریگەر، خودا بخوہیە د ھەر ئاییین یان دینەکی دا. دب باوہرییا ھەر کۆمەکا مرۆقان، خودا چاواہیە و چاوا رہفتاری دگەل مرۆفی و ھەبوونی دکەت؟ گەلەک گرنگن ل واری دارپشتنا سیستەمیین ژیانئ. بۆ نموونە: دگەل ھەفگرتنا دیتنا فلەتیئ و ئیسلامی بۆ دیوانا خودایی، لی جوداھییەکا گەوہەری و بناغەیی ل رہفتار و سیفەتیین خودایی ھەیە. د فلەتیئ دا، خودای خوہ ئاشکراکریە (کراسگوھارتن دگەل فۆرمی مرۆفی کریە)، لی د ئیسلامی دا، خودا قەشارە و نەدوورە کافری بت، باسئ دیتنا وی بکەین.

ئەفئ جوداھىيا بچووك و نەدوورە نە گەلەك گرنك بۆ
 گەلەك كەسان، دو كۆمەل يان جىھانئىن ھند ژىكجودا پەيداكرىنە،
 ئەم دىشىن بىژىن؛ دو جىھانئىن بەرەقاژى ئىك ئاڧاكرىنە. د
 جىھانا فلەيان دا، ھەرتشتى ئاشكرا و بەرچاڧ و زەلال و
 قەكرى پىرۆزە، چونكى خوداى خوە ئاشكرا كرىە. د ئىسلامى
 دا، تىشتىن نەين و نەبەرچاڧ پىرۆزترن يان ب روومەتترن،
 قىجە ژ دىوارىن ھەوشى بگرە تاكو دگەھىە پىچا ژنى.

د ئىسلامى دا، خودا تەكە، نەبوويە نە ژى دىن، كانى چەند
 دلۆڧانە ھند تولقەكەر و زۆركارە، وەكو ھىچ تىشتەكى نىنە..ھتد.
 ژى ترسان، بنەمايى ھەقبەندىا مرۆڧىە دگەل خوداى. لى د
 فلەتىى دا، خودا سىگۆشەھىەكى سىفەتانە، خوە ئاشكراكرىە،
 بەرھەمى خوە ئاشكراكرنى قوربانى گونەھىن مرۆڧان كرىە..
 لەو، ھەقبەندىيا خوداى دگەل مرۆڧى لسەر بنەمايى حەز ژىكرنى
 ئاڧا دىت.

ئەڧجا، مە بڧىت نەڧىت، ئەڧ جوداھىين گەوھەرى و بناغەيى،
 دو سىستەمىن گەلەك ژىكجودا ئاڧا دكەن. سىستەمەك لسەر
 سەنترالىزمى و نەينىي و قەشارى ئاڧا دىت و ھەقبەندىا قوچا
 دەستھەلاتى ستوونكىە. پارچەبوون تىدا سىفەتەكى نە خودايىە.
 سىستەمى دى، د بنەرەت دا، دابەشكرىە؛ لسەر ئاشكرايى و
 بەرچاقىي ئاڧابوويە. ھەقبەندىين دەستھەلاتى ئاسۆيىنە.

د ئەنجام دا، بۆ مە ديار دىت كو دىن (دىتتا مرۆڧى بۆ
 خوداى)، وەكو بناغەيى كۆلتۆرى مېژوويىي گەلان، رۆلەكى
 گەوھەرى د چىكرن و گۆگراندنا سىستەمىن ژيانا وان دا دىتىە
 و دىبىت (بلا خەلكەكى ھىنگى و ئەڧرۆ ژى، ھند باوھەرى ب دىنى

نہبت)، ئەو ژ گەوھەری بابەتی چو ناگوھپت- دین نەمایە دین، دین بوویە کولتور یان شیوازئی ژیانئ.

درەخت چاوا ژ تۆفەکی یان شتەکی چئ دبت، دارا ژیانئ ژئ ب هەمان شیوہ لسەر ہزرەکی شین دبت و ئەو ہزرە، پتیریا جارن، لہر خودایی د ہزرا مرۆفی دا دەیتە چیکرن.

کولتورئ نہویئ روژاڤا، رەھوریشالین خوە ژ دو ژیدەرین سەرەکە دستینت؛ ئیک، کولتورئ گریکی و لاتینی. دو، کولتورئ فلەتیئ. لی کولتورئ نہۆ زال، ب بەرفرەھی، لسەر دیتنا وان بۆ خودایی د فلەتیئ (و تاکو رادەییەکا گەلەک کیمتر د تەوراتئ) دا، ہاتیە ئاڤاکرن.

کولتورئ بسورمانان، ب هەمان تەرز، لسەر سیفەتین خودایی د ئیسلامی دا ئاڤابوویە، دگەل بەرماییکین کولتورئ ہۆزئ و ئەرہبان بەری ئیسلامی. دگەل، کیم زیدە، ہەر گەلەکی نەئەرەب، بوویە بسورمان ہندەک کولتورئ خوەیی بەری بسورمانبوونی پاراستیە.

راستە ہەردو کولتور، ل ہەیکەلی خودایی وەکو ئیکن، لی د گەوھەری دا ژیکجودانہ.. ہند ژیکجودانہ، تاکو رادەیا ہەڤدژیی و کافرکرنئ. ئەڤە ژئ وەکو من بەری نہۆ گۆتی، ژ جوداہیا خودایی د سەری باوہرداران دا دەیت:

خودا د ئیسلامی دا	خودا د فلەتیئ دا
نہین و ڤەشارە	خوە ئاشکراکریە
تەکی مسمتە	سی- روویە
جودایە ژ مرۆڤان	ہەڤبەندی مرۆڤان بوویە

...ہتد.

ئەف جوداھىيە، ۋەكو ئەم ب كوردى دىيۋىن؛ نە يارىنە، ھەر جوداھىيەك ژ ئەفان، دىنەك يان ئايىنەكى جودا ژى پەيدا دىت، ئو دىئىت كۆلتۆرەكى جودا پەيدا بىكەت.

ئەفجا، دىن ۋەكو ژىدەرى ھزر و رەفتاران، ۋەكو ژىرخانا ھزر و رەفتارىن دىنداران، كانى چەند گونجايە دگەل سىستەمى دىمۆكرات، دى ھند شىت بىتە پىشتەفان بۆ دىمۆكراسىي و خەلكى (بى ھەست بىكەن) كەتە پىشتەفان و راگرىن سىستەمى.

پرسىيارا ھەرى گرىنگ و گەلەك جاران گەۋھەرى ئەۋە؛ ئەرى دىن، ھەر دىنەكى ھەبت، تا چ رادە دى شىت دىمۆكرات بت يان رى دى دەتە باۋەرداران دىمۆكرات بۆين، ئەفە ئىك. دو، ھەمان دىن، تا چ رادە دى شىت خۋە دگەل دىمۆكراسىي بگونجىنت؟ ۋەختى ۋەسا نەبت.

دى بەرسقا فەب ل ئەفى پرسىيارى، بۆ جەھەكى دى ھىلم، لى چونكى دىمۆكراسى سىستەمەكى مرقانايە و گرىدايى جەي و دەمىيە، ئەفجا ھەردەم د گۋەرىندايە، ھەلبەت بەرەفاژى دىنى، كو نەگۋەرە و خودايىيە. من گومان ھەيە ھەردو، دوست و يار بن، ئەفە ژ ئالىيەكىفە، ژ ئالىي دىفە، گونجانا سىستەمى سىياسى دگەل كۆلتۆرى سەردەست و زال (كو دىنە ل رۆژھەلاتا ناقىن)، گەلەك گرىنگە داکو بىشېين سىستەمەكى جەگىر دانىن.

هەم سیستەم تووشی بەرهنگاریی و ئاستەنگان نەبت و بشیئ
خوهرراگرت، هەم خەلک ب مالئ خوہ بزائن و بیاریزن.
هەمان پرسیارا گشتی، هەکەر بۆ دەقەرئ بهیئتە تەرخانکرن
و بپرسین: ئەرئ دین یان ئایینن پرائی یا خەلکئ رۆژهلالاتا
ناقین و کولتۆرئ هەیی، تا چ رادە دگەل دیمۆکراسیئ گونجاینە؟
پاشی بزاقئ بکەین، بەرسقەکا رۆهن و ئاشکرا و راستگۆ بۆ
ببینین و هند ویرەک بین، ئاشکرا باخفین.. نەدوورە، هەکەر ئەم
ژ ئاستەنگ و گیزەقانکا نھۆ دەر نەکەفین، دئ زانین ئەم چنە و
بەرف کیفە دچین!!

گه فین دهره که لسهر سیسته می دیرین

پاش شوپشا فرهنسی ل ساللا 1789ی، بو ئیکه مین جار د میژوویا مرؤقانیی دا، دستهلالاتا سیاسی بو ههرکه سی هاته ره واکرن. ژ هینگی وهره، دنیا ژ سهرده می دستهلالاتا میرانگه ریی و هیژی، به رهف سهرده می دستهلالاتا گه لان (دیموکراسی)یی فه چۆ، ههلبهت ب تیگه هی خه لک دستهلالاتداره و خه لک بو دلخ خوه نوونه ری خوه هلدیژیرت. ئەفه دهستپیکا دوماهییا دستهلالاتین نه دیموکراسی بوو. هینگی ل فرهنسا دهستپیکر، لپشتی پتر ژ دوسه د سالان، هیشتا ئەم ل پیناسه یی دگه رین، ئەم که قلی وی ل بهر خوه دکه یین و خوه دکه یینه کالی بارانی.

ل ئاستی رۆژه لالاتا نافین، دگه ل پیشکه فتننا ئالافین پیک- گه هشتنی و هاتنا کۆلۆنیالیزمی و دامه زرانا دهوله تین نه ته وه یی پاش جهنگا جیهانی ئیک و دو، ئورۆپیان تیگه هین تازه دگه ل خوه و ته کنۆلوجیا خوه ئینانه ده فه ری.. دیموکراسی و نوونه ر و هلبژارتن، ئیک ژ وان بوون.

لی ههر ل دهستپیک، نه خاسمه پشتی نه مانا ماندیتی، ل هه می دهوله تین ده فه ری، سیسته می دیموکراسی بو

به رڙه وهندييا دهسته لاتداران يان ئايديو لوجيايي هاته گونجاندن و ديموكراسي بوو كراسي هه مي سيسته مين دهسته لاتي (نه دووره نه ره بستانا سعودي تى نه بت). ئه قى وا ليكر، ديموكراسيا ساڦا ل رڙه لاتا نافين بيته قه رڦوده يه كي ڦالا ژ هه ر بنه ما و به ها و پيكهاته يين ديموكراسي.

هه لبت، ئه قى گه لك ئه گه ر هه نه، نه دووره شيوازي دامه زران و دامه زراندا دهوله تين ده قه ري ئيك ژ وان بت. دهوله ت، ل هه مي دنيايي بڙ پاراستن (و نه دووره زيده كرنا) ساماني هاتينه دامه زراندن. دهوله تين رڙه لاتا نافين، چ به رماييكن ئيمپراتوريان يان يين تازه، دو جوړين سه ره كينه؛ يان زيړه قانين به رڙه وهنديين هيژين مه زنن يان دهوله تين كولتورينه. دهوله تا كولتوري، دهوله ته كا ئايديو لوجيسته، نه شيت دهوله ته كا سروشتي بت. ئايديو لوجيا هزر و ره قنار و نه دووره كارى وي ژى ديار دكه ت. ئه قه ژى، ئاسته نگه كا ديموكراسييه يان نه هيلايه ديموكراسيا دروست ژ ناف پرتوكان يان ژ وهلاته كي دى به ره ف ده قه ري و ناف خه لكى به يت.

هلبژارتن ب داهول و زړناقه دهينه كرن، په رله مان و نه نجومه ندهينه هلبژارتن، لي په رله مانين فالنجينه؛ ئيك لنكن، هه كره ئه و لنكه ژى دروست بت. په رله مان ل ئه قان وهلاتان، به س هندهك قانونين حوكمه ت ژى دخوازت په سهند دكه ت و هند!!!.. هؤسا، په رله مان وهكو هه ر ريقه به ريه كي لي دهيت، لي بي ئه ركه كي ديارى خزمه تكرنى هه بت.

ل ئه قان وهلاتين، هلبژارتنان دكهن، راسته هه رسى دهسته لات هاتينه ژي كجوداكرن، لي دهسته لاتا بجهئنيانى

تاڪه دهسته لاته خهلك ههست ب هه بوونا ويٽڪهت، ئه ڦين دي
نيزيڪي نائينه. هه لبت دگل جوداهييا هر دهوله ته ڪي ڙ يا دي.
ٺاڙاڊينن كه سي و گشتي، ڪو ستونا ديموڪراسيٽيه، ل هنده ڪ
واران ڙ سهرده مين دهسته لاتين ته ڪره و دڪتاتور، پتر هاتينه
چارچوڦه ڪرن.

ٽيڪساني ل ناه دهنگه ران و سندوڦا دهنگدانئ، دهر بازي
ٽيڪسانييا سياسي و ٺاڙوري و هزري نه بوويه، ل واري
پراڪتيڪي.

هه مي تشت ل ئه فان وه لاتان دهيته گوهارتن، لي ڪورسيڪا
سهروڪ ڪوماران ل هه مي وه لاتان، بهس بؤ گورستاني خودانئ
خوه دگوهيڙت.

ريفرانڊوم بؤ چه سپاندنا دهسته لاتئ دهيته بڪارئينان نه بؤ
گوهارتن قانونون و دهسته لاتداران يان رهئي دانئ بؤ
بابه ته ڪي گوههري.

ماڦين مروڦي ڙ بهري (سهرده مي هوڙي و دهوله تين شاهاتي)
پتر و هوڦانه تر دهيته پيشيلڪرن. نه خاسمه، پيشه ڦتنا زانستي و
ته ڪنولوجي ل واري ٺاڙاردانئ ڙ گهله ڪ زانڪويان پيشداتره.

ڪيٽمانين ديني و ٺاينئي، هزري و نه ڙادي، خرابتر و
نه مروڦانه تر كه ڦتينه بهر مه ڪينا بهوڙاندنئ و ته په سهرڪرن و
بينه هاڪرنئ، تاڪو دگهه نه دورپانئ؛ يان بره ڦنه جهه ڪي ههست
ب مروڦانئي يا خوه بڪن، يان ڙي دهستان داهيلن و خوه
بيوهڙينن.

دهوله تي ڪونٽرولا ٺاڙوري و بهر هه مي ڪريه و ري نادهدت
سهرمايه وهراري بڪهت هه ڪهر سهرمايه دار ٺه و بخوه
نه بن..هتد.

پرسیار ئەو: ئەڤه چیه؟

ئەری هیشتا زوو بوو سیستەمی دیمۆکراسیی دەرگەهی دەرڤەری بقتوت؟ یان ئەڤه گونجاندا هزرا دەرڤەرییە دگەل ئیریشا دەرڤە لسهر هزر و سیستەمین ههیی؟ یان ژى مه هند پى چى بوو، سیستەمی دیمۆکراسی وەرئەگرین؟ وەختی مه وەرگرتی، هۆسا نەبت وەرئناگرین اب گۆتته کا دی، ئەڤ کۆمارین شاهانه و حوکمەتین ئۆتۆکرات، بەرگری و شەری دەرڤەرییە دگەل کولتۆر و سیستەمین ئۆرۆپی. دیمۆکراسی، وەکو نمونە.

لئ هندی ئەم هزرا خوہ تیدا بکەین، ئیک ئەنجام گەلەک بەرچاڤه و هەرکەس دشیئت ببینت.. ئەو ژى ئەو؛ سیستەمیدیمۆکراسییل رۆژه لاتا نافینبویە شههیا نا دنگدانى و بەس. سیستەمی دیمۆکراسی نەبویە کولتۆر، نەبویە شیوازى ژیانى. ئەڤه ژى پتر وەکو دیمۆکراسییا دەستپیکیا یەوانانە، بەری دو هەزار و پینجسەد سالان.

بەری شاه یان میر یان ئاغا، ب میراتگەریی، ب هیژی دەهاتە سەر تەختی دەستهلەلاتی و رەواگەرییا خوہ ژى وەرڤگرت و خەلکی خوہ بۆ دچەماند.. ئیرۆ، دنگدانى جهی میراتی و هیژی گرتیه، لئ رەفتارین کەسین هلبارتی، هەمان رەفتارین شاه و میر و ئاغانن. ئەڤه کیماسییا مەزن و گشتیه ل هەمی وەلاتین

هلبژارتنان دکهن؛ خراب بکارئینانا نوونه راتیئ. ئارپیشه نه ئه فه
یه، ئارپیشه ئه وه، کهس نینه بیژته نوونه ری خوه: راوهسته!
ل دوماهیئ ئه ز دشیم بیژم؛ سیسته می دیمؤکراسیئ، ل
رؤژه لاتا ناڤین وه کو چیرۆکه کئییه، هه ردهم دهیته گۆتن و
خواندن، خه لک هه ز ژئ دکهن، لی چیرۆکا خه لکه کئ دی یه،
چیرۆکا هندهک قه هرهمانین دی یه. ل ژیواری، کهس وه کو
چیرۆکئ و قه هرهمانین وی ناژیت!

تەوەر 1

دیمۆكراسى چیه؟

ھندەك پیتاسە

نەدوورە ئىك ژ ئارىشەيىن ھەرى مەزن، ل وارى لىكۆلينيىن سىستەمى ديمۆكراسيى، پیتاسەكرنا ديمۆكراسيى بخوہ بت. نەخاسمە، ديمۆكراسى، زاراقەكى زانستى نينە، ديمۆكراسيى ميژوويەكا دوور و دريژ ھەيە، لەو تاكو رادەيەكا مەزن، گريدايى جھ و سەردەمين جودايە.

ل ئەفى وارى، ھەمى ژيدەرئين بەردەست، نەشين پیتاسەيەكا ھەڭرتى و گونجاي بدەنە ئەفى تيگەھى.. نەدوورە، چونكى ديمۆكراسى شيوازەكى ژيانتيە، بەرى سىستەمەكى دەستەلاتداریى بت.

چاوا بت، بژ باشتر تىك-گەھشتنى، پیتاژۇيا ميژوويى، دشيت بەرسقەكا بەرھۆز و پەسەند بدەت، يان ب كيىماتى، پانۆرامايەكا تيگەھ و ميژوو و سيمايين ديمۆكراسيى بەرچاڧ بکەت و چونكى ئارمانج تىك-گەھشتنە، يان بەرھۆشكرنا سىستەميە، ھيڧى ئەو، ئەو ديمەنى بەرفرەھ، بشيت جھ پیتاسەيەكا كورت بگرت.

تاكو سەدساليا ھەڧدە و ھەژدە، ديمۆكراسى ب بەرانبەركرنى دگەل سىستەمين دى، دھاتە ناساندن. ل سەردەمى گەشبوونى ل ئۆرۇپا، فيلۇسوفان دەستپىكر،

دیموکراسی ب توخم و پیکهاته یین وئ، بۆ خه لکی دا نیاسین.
هینگی، دیموکراسی ب ئەفان بنه مایین سه ره که هاته ناساندن:
1- جودا کرنا هه رسی دهسته لاتان (بجهئینان، دادوه ری و
قانوندانان).

2- مافین هه قشه هریی/ مافین مروئی بۆ هه رکه سی (دوو ر ژ
توخم و نفس و رهنگی).

3- نازادییا دینی.

4- جودا کرنا دهسته لاتا دیری ژ یا دهوله تی.

ئانکو ل وی سه رده می، هه ر دهسته لاته کا ئەف بنه مایه یان
هنده ک ژ ئەفان بنه مایان هه بانه، دهسته لاته کا دیموکرات بوو.

چاوا بت، دیموکراسی ل ئورؤپا ژی هند زاراقه کئ لاستیکی
بوویه، گه له ک جاران مانا خو ه ژ ده ست دایه. بۆ نمونه؛
نازیان Nazi Party، فاشیستان fascists، ستالینی و یین وه کو
وان، سیسته مین خو ه دیموکرات ناسکرینه و داینه ناسین،
چونکی ب دهنگین خه لکی هاتینه سه ر کورسییا دهسته لاتئ. ب
گۆتته کا دی، گه وهه ر یان نافه رؤکا سیسته می دیموکراسی هاتیه
پاشگوه خستن و میکانیزما دیموکراسی ل شوونی گرنگی
وهرگریته و خه لک پیقه هاتیه خه رک کرن.

ل خواری هنده ک نمونه ژ پیناسه یان هاتینه ریژکرن، پتربیا
وان، سه نگا خو ه ئیخسته سه ر تیگه هی زاراقی، هنده کان ژ
میکانیزما بجهئینانی یان بنه مایین وئ:

1- ئەبراهام لینکۆلن (1809-1865) که فنه سه رؤکی ئەمریکا
گۆتیته: دیموکراسی، حوکمه تا خه لکیه، ژ خه لکی بۆ خه لکیه 1.

¹ www.democracy-building.info/definition-democracy.html

2- Wikipedi: ديمؤكراسى جۆرهكى حوكمدارينييه تيدا، همى وهلاتيين مهزن ههمان ماف ههيه بؤ بپيارين گريدايى ژيانا وان 1.

3- ن. كۆمپريديس: ديمؤكراسى، نه تهنى سيسته مهكى سياسييه- كۆمه كا ريچه بين مهسته رهنه دگهل قانونين دادوهرى و سياسي، ب گۆرهى ئه وان ريچه يان هاتينه دارپشتن 2.
Democracy is not only a political system—a set of normative rules, and legal and political institutions, constituted in accord with those rules.

4- ئاڤاكرنا ديمؤكراسييه: ديمؤكراسى جۆرهكى حوكمه تانه، تيدا دهستور مافين بنه رتهى بؤ ههركهسى مسؤگهر دكهت دگهل مافين سياسي، هلبژارتنين پاك و ئازادانه، و دهسته هلاتا دادوهرى سه ربخويه 3.

5- (موسوعة علم السياسة): ديمؤكراسى رييازه كا سياسييه لسهر بنه مايئ خهلك خودانى دهسته هلاتا خوهبت، هاتيه ئاڤاكرن. ئه فهژى ب ريكا هلبژارتنا دهسته هلاتاران دهيتته ئه نجامدان، نه خاسمه ئه وين قانونان دادريژن، دگهل چاڤديريكرنا وان.

¹ en.wikipedia.org/wiki/Democracy

² Nikolas Kompridis, TECHNOLOGY'S CHALLENGE TO DEMOCRACY: WHAT OF THE HUMAN? PARRHESIA NUMBER 8 • 2009 • 20–33

³ www.democracy-building.info/definition-democracy.html

چونكى ئىكديليا سەرانسەرى ل سىستەمى ديمۇكراسى نىنە،
ديمۇكراسى وەكو دەركار (حوكمەتا پرائىي) يە 1.
6- مالپەرى وەزارەتا دەرقەيا ئەمريكا، دو پىئاسەيىن ئىكەو
تەمام دكەن داينە ديمۇكراسىي:

1. ديمۇكراسى ئەو حوكمەتە يا تىدا دەستەلات و كاروبارىن
باژىرى، ژ ئالىي ھەمى وەلاتيانفەدەيتە بريقەبرن، چ ئىكسەر
چ ژ ئالىي نوونەرىن ئازادانە ھاتىنە ھلبژارتن.
2. ديمۇكراسى سىتەكى بنەما و كارانە، ئازادى يا مروقى
دپارىژن؛ ب گۆتتەكا دى، ديمۇكراسى ب
سازىكرنا institutionalization ئازادىانە².
ئەقە مەستەرىيەكى پىئاسەيان بوو، ھەلبەت ب دەھان و
سەدان ھەنە.. لى ھەمى پىكقە، لسەر دەستەلاتا گەل، ھلبژارتنا
نوونەران، ئازادى و ئىكسانى و وەلاتىنىي، دابەشكرن و
سەربخوھىيا دەستەلاتان... دگەھنە ئىك.
راستە ھەمى ژىدەر دىيژن؛ ديمۇكراسى، دەستەلاتا گەلە. لى
ھەر گەلەك چەند دەستەلاتى ددەتە خوہ و چەندى بۆ
سىستەمى جفاكى و دىنى و كولتورى.. دەھىلت؟ ئەو دەستەلاتا
نوونەر، چاوا دەھىتە ھلبژارتن؟ چاوا كارى نوونەراتىي دكەت؟..
كۆمەكا جوداھيان پەيدا دكەن. نەدوورە، ھند جوداھيان پەيدا
بكەن، 180 پلەيان بەرەفاژى ھەف بن.. ھەر بۆ نمونە؛ ل

¹ موسوعة علم السياسة ، بيروت، دار نوبيليس، 2006، ج 15، ص 5

² www.4uth.gov.ua: US department of the state.

سەردەمەكى ئەلمانىيا، ھىتلەر ھاتىە ھلبۇرتن، ل سەردەمەكى
دىئانگىلا مىركل.

ئەفجا، دىمۇكراسى، سىستەمى دەستھەلاتا گەلە يان يا
نۈنەرىن گەلە، تەنى تىرا ناكەت، دىمۇكراسىي ب دروستى
بەتە ناساندن. دىمۇكراسى ژ ئەقى ئىكى مەزنتر و بەرفرەھترە.
ئەف بىاقىن دى؛ بىاقىن دەرفەى دەنگدانى ژ سىستەمى
دىمۇكرات، ئەون سەرۆكەكى دىمۇكرات ژ سەرۆكەكى ھۆزەكا
تالانكەر بۇ خوە ھلبۇرتى، جودا دكەت.. ھەر ئەون دبنە
ئەگەرى جوداھىين سىستەمى، ژ جەھكى بۇ يى دى، ژ
سەردەمەكى بۇ سەردەمى دى.

شەنگستەیین دیمۆکراسیی

ئەز دگەل ئەوی بۆچۆنئیمە کو دیمۆکراسی د ناڤ هەر کۆمەلەکی دا، لسەر دو ستوونین سەرەکه ئاڤا دبت، دگەل کۆمەکا مەرچ و میکانیزمین بجهئینان و پاراستن و خەملاندنا وان ستوونان، ئەو ژى؛

1- ئازادیین کەسى د ناڤ کۆمەلى-دا- ئەڤى شەنگستەیین دیمۆکراسیی دا، ئازادى و کۆمەل پیکڤه هاتینه گریدان. ئانکو، مرۆڤ هند ئازادە، چارچۆڤهیی کۆمەلى بپاریزت و کۆمەل هند داد و هەڤسەنگ و کاملانە، بشیت مرۆڤین ئازاد هەمبیز بکەت.

2- ئیکسانیا هەمی وەلاتیان-هندەک جوداهیین مرۆڤان و پاشى پلەدارى لسەر وان جوداهیان، ل هەمی دنیاى پەسەندە. لى هندەک جوداهى، لسەر بنەمايەکی (نەکەسى) دەیتە چیکرن، دبنە ئەگەرى جوداهیی و مافخوارنى، بى کەسى بخوہ دەست تیدا هەبت. بۆ نمونە، ئاڤاکرنا جوداهیین جڤاکی لسەر جوداهیین ئابۆرى یان لسەر یین سیاسى، یان توخم ببتە ئەگەرى زربەهريا هندەکان و دەستهلادتاریا هندەکین دى.. ئەڤە د سیستەمى دیمۆکراسى دا، رەنگە گەندەلیهکە، چونکی، ب ئەڤى جوداهیی، کەسەک نە ب شیانین خوہ پلەدار و مفادار دبت.

ئىكسانى و ئازادى د ھەمى وارېن ژيانى دا (ئابۇرى،
سىياسى، جفاكى، رەوشەنبىرى)، وەختى دېنە رەوشتەكى گىشتى،
رەنگە كۆمەلەكى مېناكى پەيدا دېت، چونكى ب خوە حەز و
رەفتارېن كەسى ژى، جھى خوە د ناف حەز و رەفتارېن گىشتى
دا دېنن و نابنە ئالافەكى ئازراندنى، نەژى دەيتە فەشارتن و
تەپەسەر كرن. ئەفە ھەبوونا تەكى سەربخو و چەلەنگ د ناف
كەلواشى كۆمەلى دا، دپارېزت.

ئازادى و ئىكسانى، مرؤفى تەك دكەنە بوونە وەرەكى
سەربخو، دكەنە ھەبوونە كا سەربخو د ھەبوونە كا مەزنتر دا،
ئەو ژى كۆمەلە. مرؤف د كۆمەلى ديمؤكرات دا، رۆلى ئەندامى
دگېرت، لى د كۆمەلېن نە ديمؤكرات دا، رۆلى ھەژمارەكى
دگېرت. ژ ئەفى راستىي گرنگيا ئەفان ھەردو بنەمايان ديار دېت.
ئەريستۆ ئەفان ھەردو ستوونان د پرتووكا سىياسەت دا باس
دكەت و دنقىست: بنەمايى دەولەتا ديمؤكرات ئازادى، ب گۆرەى
بۇچۇنا گىشتى ئەو، ئازادىيا دروست بەس ل ئەفى دەولەتى دى
ھەبت.. ھەروەسا ھاتىە گۆتن؛ پېدقې ھەمى وەلاتيان ئىكسانى
ھەبت¹. لەو، ل سىستەمى ديمؤكرات، ھەژاران ژ زەنگىنان پتر
ھىز ھەيە، چونكى ئەو پرائىنە.

ئەنسىكلۆپېدىيا سىياسەتناسىي (موسوعة علم السياسة) سى
ستوون بۇ ديمؤكراسىي دانائىنە:

1- ئازادى.

2- ئىكسايى.

¹ www.cooperativeindividualism.org/Aristotle_keys-to-democratic-governance.html

3- پشكدارى- گهلهك كهس د وهلاتهكې ديمؤكرات دا، ئازاد و ئيكسانن، لى ههست ب بهرپرسيا تهقايى ناكهن و پشكداريى د هيچ مزارهكا گرئدايى دهستههتئ دا ناكهن. راسته ئهقه، دهست بهردانه ژ مافهكې كهسى، لى ل هه مان وهخت، ههست نهكرنه ب بهرپرسىي و ههفشكيى د سيستهمى دا. پشكدارى، ب ئهقئ ديتنئ، تهنها مافهكې كهسى نينه، ئهركهكې نيشتمانيه¹.

ژئدهريى دى بهرفرههتر ئهف ستوونه داينه ناسين، بؤ نمونه؛ ژئدهرهك هؤسا بنه مايين ديمؤكراسيى، ريژ دكهت:

¹ موسوعة علم السياسة ، بيروت، دار نوبيليس، 2006، ج15، ص16

- 1- مسؤگه رکرنا مافین مرؤفی بین بنه ره تی.
- 2- ژیکجودا کرنا هه رسی دهسته لاتان:
 - أ. حوکمهت (دهسته لاتا بجهئینانی).
 - ب. په رله مان (دهسته لاتا قانوندانانی).
 - ج. دادگه (دهسته لاتا دادوه ری).
- 3- نازادییا هزری و ده ربړینی.
- 4- نازادییا دینی.
- 5- مافی دهنگدانی و ريفراندومی.
- 6- حوکمه تینی یا باش good governance (خزمه تکرنا خه لکی ب
باشترین ناوی و پاراستنا به رژه ونیدی و ان-یین که سی و
یین گشتی، دگل نه هیلانا گنده لیبی)¹.
دهر سیبژه کی زانکویا هیلا چار بنه ما بؤ هر سیسته مه کی
خوه ب دیمؤکراسیی بده ته ناسین، داناینه، هه کهر نه بن، دی
که قته ده رقه ی چارچؤقه ی:
1- سیسته مه کی سیاسیه بؤ هلبژارتن و گوهارتنا حوکمه تی ب
ریکا هلبژارتن نازاد و پاک.
2- پشکدارییا چله نگا خه لکی، وه کو وه لاتی، د سیاسه تی و
ژیانا باژیری دا.
3- پاراستنا مافین مرؤفی بین همی وه لاتیان، بی جوداهیا
هزری یان رهنگی یان نقشی یان نه ژادی یان دینی.
4- ده ولت یان سهروه ریا قانونی؛ ل هر سیسته مه کی ناڤی
دیمؤکرات ل خوه بکه ت، پیدقیه قانون و ریئوما بؤ همی
وه لاتیان وه کو ئیک بکاربهین و هیچ ئاسته نگه ک لهر نه بت¹.

¹ www.democracy-building.info/definition-democracy.html

دیموکراسی بۆ هه‌میان سیژده بنه‌ما بۆ دیموکراسی
Principles of democracy داناینه، ئه‌فانه گه‌له‌ک گرنگ و ه‌کو
ژیرخانا سیسته‌می دیموکراسی ل ناف ه‌ر کۆمه‌له‌کی ه‌بن،
ه‌م بۆ دیموکراسیگری و چاندنا ه‌زر و ره‌فتاران د چقاکی‌دا،
ه‌م بۆ پاراستنا سیسته‌می ژ هیژین دژ.

1- پشکدارییا وه‌لاتیان: ستونا ئیکه‌م پشکداریا خه‌لکيه،
نه‌خاسمه سیسته‌م ه‌می لسه‌ر ده‌سته‌لاتا خه‌لکی ئاقابوویه،
ده‌سته‌لاتا خه‌لکی ژ یی پشکداریی کار ناکه‌ت.

2- ئیکسایي: ئیکسایيا وه‌لاتیان به‌رانبه‌ر قانونی، ب ئه‌رک و
مافان، ب ئازادیی... دووه‌م ستونه‌ خانیی دیموکراسی
لسه‌ر ئاقا دبته‌. ئیکسانیا مرۆقان و پاراستنا جوداهییان وان،
یان په‌سه‌ندکرنا جوداهیان، ژ مافین سه‌ره‌که‌یه د سیسته‌می
دیموکراسی‌دا. ئه‌فه ه‌مه‌ره‌نگی دپاریزت و ه‌ه‌فرکیا
ه‌مه‌ره‌نگی د کۆمه‌لی‌دا (دیاله‌کتیک)، کۆمه‌لی دئخته
گوه‌رته‌کا به‌ده‌وام. ئه‌فجا، ب ئیکسایيا وه‌لاتیان و پاراستنا
خوه‌سه‌ری و تاییه‌تمه‌ندیین که‌سان و کۆمان، کۆمه‌له‌کی
دینامیکی و سه‌رده‌مانه‌ ئاقا دبته‌ و دیموکراسی دبته‌ ئه‌گه‌ری
په‌یدابوونا کۆمه‌له‌کی چه‌له‌نگ و پاشه‌روژی.

3- ه‌ه‌فه‌سه‌ندکرنا سیاسی: یان ه‌ه‌ف-قه‌بوولکرنا، ئه‌فجا
وه‌رگوه‌استنا ده‌سته‌لاتا سیاسی، ب ئاوايه‌کی ئاشتیانه..
گه‌له‌ک گرنگه‌ بۆ پاراستنا دیموکراسی، و په‌سه‌ند ناسکرنا
ئیکسانیی د ناچه‌را که‌سان و گروپین سیاسی‌دا.

¹ What is Democracy?Lecture at Hilla University for
Humanistic StudiesJanuary 21, 2004,
<http://www.stanford.edu>.

4- بهرپرسی: چونکی دهسته‌لای یا خه‌لکیه، پیدقیه هه‌رکه‌س هه‌ست ب بهرپرسی بکه‌ت دا بېته پارچه‌یه‌ک ژ دهسته‌لای، هه‌که‌رنه، دهسته‌لای هه‌ر دی بؤ دهسته‌لای‌تاران بت. ئه‌فجا، پشکداریا چه‌له‌نگ د سیسته‌می‌دا، پارچه‌یه‌که ژ سیسته‌می و ره‌فتارا دیمۆکرات و فاکته‌ره‌کی سه‌رگرتن و به‌رده‌وامی یا سیسته‌می‌یه.

5- ئاشکراگه‌ری: چونکی دهسته‌لای‌تاران نوونه‌رین خه‌لکینه، بؤ و پیش خه‌لکیه شۆل دکه‌ن، پیدقیه هه‌ر بریاره‌ک، هه‌ر کاره‌ک ب ئاشکرای و رۆهن به‌یته‌کرن، داکو باوه‌ری ل ناڤه‌را خه‌لکی و نوونه‌ران به‌رده‌وام بت.

6- په‌یایه‌ی هلبژارتنن ئازادانه و پاک به‌یته‌کرن: هلبژارتنن وه‌ختکی، ژبلی هه‌ر چه‌ند ساله‌کان گیانه‌کی نوو دده‌ته سیسته‌می، ناهیلت دهسته‌لای‌تاران لسه‌ر کورسیکی که‌فن ببن و پاشی هه‌ست بکه‌ن دهسته‌لای یا وانه. هه‌روه‌سا ری لبه‌ر خه‌لکی فه‌دکه‌ت، به‌رنامه‌یین گونجایتر بؤ وه‌خی خوه هلبژیرن، دهسته‌لای‌تارین نه‌هه‌ژی یان نه‌شیاین شۆلی خوه بکه‌ن، بگوهرن..هتد.

7- ئازادییا ئابۆری.

8- کۆنترۆلکرنا خراب بکارئینانا دهسته‌لای: ل هه‌ر وه‌لاته‌کی دیمۆکرات، پیدقیه هنده‌ک میکانیزم هه‌بن، هه‌م خراب بکارئینانا دهسته‌لای ئاشکرا بکه‌ن، هه‌م کۆنترۆل بکه‌ن، وه‌ختی روو دده‌ت.

9- لیستا مافان بؤ هه‌می وه‌لاتیان.

10- قاییلبوون ب ئه‌نجامین هلبژارتنان.

11- پاراستنا مافین مرۆفی.

12- سیستهمی فره پارت (التعددية الحزبية).

13- رۆلی قانونی¹.

ویکی ئانسه رز answerswiki، پینج بنه ما بۆ دیموکراسیی داناینه:

1- مافین بنه رتهتی.

2- ئیکسای.

3- دهسته لاتا پرانی، مافین کیمانیی.

4- گرنگیا پیکهانتی (التوافق).

5- ئازادیین که سی².

مالپه ری و هزاره تا ده رفه یا ئه مریکابنه ما و ئافاهی سیستهمی

دیموکراسی، ب ئه فی رهنگی ل خواری، داریشتینه:

1- حوکمه تا هلبژارتی: هلبژارتن، میکانیزمه کا هه ری گرنگه بۆ

به جهئینانا دیموکراسیی. حوکمه تا دامه زراندی، ره واگه ری و

دهسته لاتا خوه ژ خه لکی وه رناگرت. ئه قجا، دا حوکمه ت

دهسته لاتا خوه ژ خه لکی وه رگرت، پیدقیه ب دهنگین خه لکی

دهسته لات وه رگرت بت. هلبژارتنی رۆلین دی ژی د

سیستهمی دیموکرات دا هه نه، ژ وان؛ خه لک دبته به ره قان ل

ناقبه را به ربژاران (دادیا دۆراندنی و سه رکه قنتی). خه لک

دگه ل دهسته لاتدارین تازه، به رنامه یین کاری ژی

هلبژیرن.. هتد.

2- سازیکرنا institutionalization ئازادیین مروقی- ئه قه ئیکه

ژ ئالۆزی و گرفتاریین سیستهمین ساقا د دیموکراسیی دا.

¹ www.lawanddemocracy.org.

² wiki.answers.com.

ئازادى وەكو تىگەھ دەيتە پەسەندىكىن، لى مىكانىزمىن كارپىكرن و پاراستنا ئازادىيان، گەلەك زەحمەتن. دانانا مىكانىزمىن ڧەگوھاستنا ئازادىيى ژ وارىى ھزرى بۆ وارىى كارپىكرنى و پاراستنا وان ئازادىيان ب قانونى، و دانانا مىكانىزمىن پاراستنا ئازادىيان د ئاف كۆمەلىدا، نىشانانا بىگەھشتن و كامالنيا سىستەمىيە.

3- دەستەھلاتا پىرانىيى، دگەل پاراستنا مافىن كەسى و كىمانىيان.

4- ھەڧدژى دگەل ھەر جۆرەكى دەستەھلاتا سەنتىرال (ژ سەنتەرىكرنا دەستەھلاتى).

5- پاراستنا مافىن بىنەرەتى، وەكو: ئازادىيا ئاخقتنى و دىنى، مافى ئىكسانىيى بەرانبەر قانونى، دەلىڧا رىكخستن و پىشكدارىكرنى د ھەر بزاقەكا سىياسى، ئابۇرى، و رەوشەنىبىرىيا كۆمەلى دا.

6- ھلبژارتىنن ئازاد و پەياپەى و پاك، دەلىڧا ڧەكرى بۆ ھەمى وەلاتىيان.

7- ھوكمەت ب دەستوورەكى كار دكەت و ھەر كەسى ھەمان ماف و ئەركىن قانونى ھەنە.

8- پاراستنا ھەمەرەنگىيى.

9- وەلاتىيان چەند ماف ھەنە ھند بەرپىسىارن ژى پىشكدارىيا سىستەمى سىياسى بكەن، ئەو سىستەمى ماف و ئازادىيىن وان دپارىژت.

10- جڧاكىن دىمۆكرات ھندەك رەوشت و بەھا و پىپرابوون ھەنە، ھەكەر نەبن، لاوازى و لەنگىيى دئىخنە سىستەمى

دیمؤکرات. ژ وان؛ ههڤهسه ندکرن (ئیکدوقه بوولکرن ل هه می وارین ژ یانی)، ههڤکاری، پیکهاتن (توافق)¹.

هؤسا ئەم دگههینه وئ ئیکئ کو دیمؤکراسی وهکو سیسته مه کئ سیاسی یان وهکو ئاوایه کئ بریفه برنا کۆمه لان، لسه ر هنده ک بنه مایین سه ره کی رادوه ست. ئەڤ بنه ما، ژ گه له ک ئالیان ڤه، گرنگن بؤ ناکرنا هه ر سیسته مه کئ دهسته ه لاتداریئ ب دیمؤکرات یان نه دیمؤکرات. ههروه سا ئەڤ بنه ما گرنگن بؤ پاراستنا دیمؤکراسیئ ژ کیماسیئ ناکخوه و ئیریشین ده رami.

ژ ئالیه کئ دی ڤه، دیمؤکراسی، ئاڤاهیی ههڤه ندیه کا ئەندامین کۆمه لیه، هه که ر ئەندام بخوه دیمؤکرات نه بن، خودان ئاسته کئ بلندئ جڤاکی، ره وشه نبیری، زانستی و سیاسی نه بن، نه شین ببه پارچه یه ک چه له نگ د سیسته می دا. ب ئەڤئ ئیکئ، رۆلئ که سئ ته ک د سیسته می دا، گه وه ریه .. کۆمه کا که سین دیمؤکرات، کۆمه له کئ دیمؤکرات پهیدا دکهن و کۆمه لئ دیمؤکرات، دشیت حوکمه ته کا دیمؤکرات دامه زرینت .. هه که رنه، دیمؤکراسی، هاتیه چه سپاندن و بههرا پتر سه رناگرت.

¹ www.4uth.gov.ua: US department of the state;

ئارىشا زاراف و تىگهان

وهكو هه مى زمانزان دزانن، زمان و هزر دو قهرىژين ئىك
تشتينه، ئه و تشته، ب پرانى، ژينگه و سهر بؤرا مرؤقىنه. ب
گؤتنه كا دى؛ مرؤقى چهند زمان هه بت، هند هزر ژى هه يه..
وهكو هؤسا يه، زمان رهنكفه دانا ژينگه ها مرؤقىه. چى ل ژينگه هئ
هه يه يان روو ددهت، چى هاتيه خواندن، ئه و گهنجينا هزر و
زمانى مرؤقىنه.

ب ئه قى ئاوايى، ئه م دشين بيژين: زمانى مه (وهكو
رهنكفه دانا هزرى) رهفتار و رهوشت و سهرده ريا مه ديار
دكهت.. ئه قجا، مه چهند زمان هه بوو، مه هند بزاف و كولتور
هه بوو. ئه قه ژ ئاليه كى دى قه، هه قبه نديا زمان-كولتور ژى
ئاشكرا دكهت. بؤ نمونه؛ هه كهر مه سيسته مى ديمؤكراسى
هه بايه، هه مان پهي قى يان پهي قه كا هه قسه نك و هه قبه ها، دا ل
ده قه را مه ژى هه بت، وهختى نه بت.. ئانكو ئه و سيسته مه
نه بوويه.

ل سه دساليا بيست و بهرى هينگى ژى ب ريژه و ئاسته كى
كه متر، ب ريكا بازركانى و گه ريده يان و پاشى كؤلؤنيا ليزمى،
ب دهان زاراقين سياسى و نه سياسى، دگه ل ئه وان هاتنه

دەفەرا مە و پاشى گەلەك سىستەمىن دەستەلاتى پى ھاتتە نافرەن، بى كىمترىن مەرچىن ئەوى زاراقى ل ژىوارى ھەبن؛ بى ھىچ گونجانەكا زاراقى و تىگەھى وى بى ئۆرۈپى دگەل كارپىكرنى ھەبت.. نەدوورە دىمۆكراسى سەركىشا ئەوان زاراقان بت.

دىمۆكراسى

دىمۆكراسى، وەكو پەيف ھوكمدارىيا خەلكىھەر ھەر وەكو سەرۈكى وەلاتىن ھەفكرتتىن ئەمريكا USA لىنكۆلن گۆتى: (ژ خەلكىھەر بۇ خەلكىھەر). لى چونكى دەستنادەت ھەمى خەلك، د ھەمان وەخت دا، ھەم دەستەلاتدار و ھوكمدار بن، ھەم بەرھوكم بن.. دىمۆكراسى ب رىكا ھلېژارتنا دەستەلاتداران يان نوونەرەن، دەھىتە ئەنجامدان.

لى ھەر دەستەلاتەكا ناڧى دىمۆكرات ل خوە بكتە، پىدڧىھەر گەوھەرى سىستەمى دىمۆكراسى بپارىزت (دەستەلات يا خەلكىھەر نە يا كەسەكى يان دەستەكئىھەر؛ دەستەلات ئەمانتەكە ل نك ھندەك كەسان، تاكو وەختى وان خلاس ببت يان بەھىتە ئىخستەن يان دەستى ژ كارى بكىشن). ئەقە گەلەك پىدڧىھەر نەھىتە ژبىر كرن، داكو دەستەلات ژ ناڧەرۇكا دىمۆكراسى دەرنەكەڧت يان ڧارى نەبت، ئەڧجا، دىمۆكراسى ببتە كراسى جۆرەكى دى بى دەستەلاتى- وەكو پترى، ھەكەر نەبىژم ھەمى، دەستەلاتىن رۆژھەلاتا ناڧىن، ئەو بابەتەكى دىھەر.

وەكى دىمۆكراسى ژ دو يان سى ستوونىن سەرەكە پىك دەھىت (ئازادى و ئىكسانى- دگەل پشكدارىيا خەلكى)، پىدڧىھەر،

هر سيسته مه كي، ئەف بنه ما تيدا نه بن يان نه شيت مه رجين وان بجه بينت، ناقى ديموكراسى لى نه هيتته كرن.

هر بو نمونه، ديموكراسيا ئيرانى، ستونا ئازادىي تيدا نينه، يا تركيا ئيكسانيا نه ته وهىي يان ئەتنى تيدا نينه.. ئەفه ديموكراسيين له نكن، باشتره ناقه كى دى لى بهيتته كرن. بو نمونه، بيزينى ديموكراسيا ئەتنى يان ديموكراسيا ئاينى.. ديموكراسى يا دروست، سيسته مئ ژيان و دهوله تا كه سين ئيكسا و ئازاده.

ئازادى و ئيكسايى

تيگه هين ئازادىي و ئيكسانىي، ب گورهى كهس و كولتوران دهيتته گوهارتن. ل ئەفئ ليكولينى، ئەم باسى ئازادى يا لسهر چهز و داخوازيين كهسى ئافا دبت و زيانى نه گه هيتته كه سين دى يان كۆمهلى، دكهين؛ ئازاديا بهر پرس؛ ئازاديا خوه ليهر سيسته مين جفاكى و دينى.. راگرت، لى ل هه مان وهخت، نه خوه كوژ بت. ئيكسايى، ل وارين جفاكى، سياسى، ئابورى، پارچه يه كئ ههرى گرنگه، ديموكراسى لسهر ئافا ببت، لى ب مه رجه كى، شيانين كهسى (بين له شى و هزرى و...) نه هيتته ته په سه ركرن. ئيكسايى د سيسته مئ ديموكراسى دا، ل ناقه را مافين كهسى و ئەركين كهسى، هه فسه نكه. هه ليهت، دگه ل پاراستنا شيانين كهسى و خوه سه ر و خودانكرنا وان شيانان بو بهر ژه وه نديا گشتى.

چاوا بت، سانسورا كهسى و جفاكى و دينى و قانونى.. ل كه له ك كولتور و وهلاتان، بهر به ستين ئيكسايى و ئازادىيته، لى ل هه مان وهخت، پترييا وان پيدفئين راگرتن و پيشداچونا

جفاکینه. ب گۆتته کا دی، سانسۆرا (د ئه نجام دا) خزمه تا مرۆفی بکهت، سانسۆره کا ئهریتى په و ل هه مى دنیاى، په سه نده. لى سانسۆرا ئایدیۆلۆجیا کۆمه کى یان چینه کى یان یا دهوله تى، وهختى دبه به ره به ستى ئازادى یین که سین دی، مافین مرۆفى بشیلینت، سانسۆره کا بهرگومانه، چونكى لسه ر بهرزه وهندى و هه زین گرۆپه کى دی یان ئایدیۆلۆجیا په کا دی ئاڤا دبت و نه دووره هیهچ بنه مایه کى ژيوارکى یان راست نه بت. ئه فه وهرگواستنا کولتۆرى گرۆپه کى یان بهرزه وهندیین وان، ژ چارچۆفه یى بهرته نگ، بۆ بنه مایه کى یان شه نگسته په کى ژیانى.

ئه فجا ئازادى و ئیکسایى.. دو زاراڤن بۆ دو تیگه هین لاستىكى بکار دهین. بۆ نمونه؛ بسورمانه کى سه له فى و ئیکى هیسایى؛ سونه په ک و شيعه په ک، هه مان زاراڤان بۆ دو تشتین ژیکجودا بکار دئینن. بسورمانه ک و کریستیانه ک جودا د هه مان په یڤین دینى دگه هن. کورئ هۆزى و کورئ باژیرى ب دو رهنگین جودا د هه مان زاراڤان دگه هن.

مه ره م ئه وه بیژم؛ وهختى کۆمه ل هه مى ب ئیک دیتن ل ئه فان هه ردو زاراڤان دنیرن یان کارپیدکه ن، ئه و دروسته، لى وهختى دیتنا که سه کى جودا بت و کۆمه ل دیتنا گشتى لسه ر بسه پینت.. هینگى ئه فان زاراڤان مانا خوه نامینت و ستوونین دیمۆکراسیى دهینه هورگوماندن. هینگى، سیسته مى دیمۆکرات، دبه دکتاتۆریا پرانیى.

ئازادى ل هه مى گه لین خودان ئایدیۆلۆجیا یان خودان کولتۆره کى دیرین، ئازادیه کا میژوو-ئاراسته په، ئازادیه کا لسه ر هنده ک بنه ما و به هابین میژوویى ئاڤابوویه و نه دووره دگه ل ئه فرۆ نه گونج بت. ئه فه ژى ئارپیشه په کا مه زنه ل ناف هه مى

گهلین رۆژه لاتا نافین، کو به هیین دینی (ئاخره تی) بۆ گه له ک
خه لکی، گرن گرن ژ به هیین ژیانئ و ئازادیی. ئه فه، د ئه نجام دا،
سیسته مه کئ دژی دیمۆکراسیی پهیدا دکه ت.

ژ ئالیه کئ دی فه، پیدقیه ئه ف هه ردو زاراقه ریژه یی بن و
به رگو هیڕ بن، دا به رده وام گونجان دگه ل سه رده می تیدا هه بت،
داکو هه ردو ئه رکین خوه بجه بینن؛ هه م دینامیکی بن، هه م
کۆمه لی پینکفه راگرن.

هه له بت ئه فه ته رازیه کا گه له ک نازکه، ب سانه هی ناهیه ته
راگرتن، لی کۆمه لئین پیشکه قتی، شییاینه خه ته کئ داننه نا فه را
ئازادیین که سی و به هیین کۆمه لی؛ هه فه سه نگرنا ئیکسانیی و
جوداهی و شیانیین که سی، ل سیسته می دیمۆکرات گه له ک
گرنگه، چونکی هه م ئازادیان دپاریژت هه م خوه سه ری و
تایبه تمه ندیان.

مافین مرۆفی

ئیک ژ ئاریشه یین دی ل ده فه را مه، پیناسه یان سینۆرین
مافین مرۆفی و یین کۆمه لی یان نه یین مرۆفی. ل رۆژا قا،
خه ریته و نه خشی مافین مرۆفی گه له ک به رفره ه و زه نگینه.
سینۆری مافان ل سینۆرین خه لکی دی رادوه ستت. که سی ماف
نینه، ب هه ر نا فه کئ هه بت، مافین که سی ژ که سه کی بستینت.
ئه و ژ ی لیسته کا دوور و دریژه، وه کو: ئازادیا ده ربړینی،
ئازادیا خوه پیشاندانی، ئازادیا دینی، ئازادیا ئابوری، مافی ژینی،
مافی پشکداریی، مافی هلبژارتتی، مافی تایبه تمه ندیی، مافی
پاراستنا مال و سامانی، مافی زانیی و فیروبوونی،..هتد.

ل دهفہرا مه، گهلهک سینۆر بۆ مافان هه نه و هه رکه سهی
ئه وان سینۆران ببه زینت، نه دووره بهیته سزادان. هه ر بۆ
نموونه؛ سینۆرین دینی و جفاکی، ژ هه میان بهرچاقترن، ئه فه
هه که ر سینۆرین سیاسی دژوارتر نه بن. لی وه کو مگرتی، ئه م
باسی دهوله ته کا ب سیسته می دیمۆکراسی دکه ین.

سینۆرین دینی بۆ که سین خه لکی ده فه ری داناین و ئه وین
جفاکی بۆ داناین، دو ئاسته نگ یان بهر به ستین دیمۆکراسیته.
مه بقیت نه قیت، ئازادیین جفاکی و دینی، پارچه یه کن ژ
سیسته می دیمۆکراسی، لی ده ستور و ره وشت و یاسایین
جفاکی و دینی، بۆ پرانی خه لکی گه لهک گرنگترن ژ
دیمۆکراسی، له و، رهنکه هه قه ژیه ک ل بنه میان هه یه و پیدیه
ب گرنگ بزاین، دا بشیین گونجانه کی ئاقابکه ین، ئه فه هه که ر
ده لیه بۆ گونجانی هه بت!

هۆسا بۆ مه ئاشکرا دبت کول رۆژا، مافین مرۆفی مرۆف
بۆ خوه دیار دکهن. ل نک مه و هه می جفاکین دیندار، جفاک یان
دین مافان و سینۆران دیار دکهن.. ئه قجا، لیستا مافین وان
بهرگوهیڤ و دنیا یینه، و یین ده فه را مه یان ئایدیۆلۆجی و هزرینه
یان ژ میژوو یینه. ئه فه ژی دو دیتتین گه لهک ژیکجودانه بۆ
هه مان تشتی.

ئه و مافین مرۆقان بۆ خوه داناین، چ وهختی نه گونجای بن
یان نه د بهرژه وهندییا کۆمی دا بن، بی ئیکودو دهینه راستکرن
یان گونجاندن؛ ئانکو دهینه گوهارتن. لی مافین خودای بۆ
مرۆفی دیارکرن (ئه و مافین دینی بۆ مرۆقان دیارکرن)، نه
بهرگوهیڤن، و ئه وی باسی گوهارتنی یان گونجاندنی بکه ت،
بیگومان، دینی وی دکه فته بهرگومانی!

ئەفە مە دكىشته مژارا مافىن بەرگوھىپ و مافىن بنەمايى يان بناغەيى؛ ھندەك ماف ھەنە، نابت ب گۆرەي جھى و دەمى بەيتە گوھارپتن يان تىكفەدان، بۆ نموونە مافى ژيانى، لى ھندەك ماف ھەنە، پارچەيىنە و نەدوورە دانوستاندن لسەر ھەبت، بۆ نموونە مافى خوھپيشاندانى ل وەلاتەكى ديمۆكرات.

ھەمان تىشت بۆ پتريا زاراڧىن دى دەيتە گۆتن. ئەڧىن مە بەرچاڧكرين و لسەر راوہستايىن، وەكو مەستەرە، تىرا مەرەما مە ھەنە.. كو ھەمان زاراڧان دو تىگەھىن جودا ل نك مە و ئەوان، ھەنە.

ئەفە و جوداھيىن دى، مە دگەھيىنە شەرەنيخا كولتوران، يان ب كيماى، رەنگەكى ھەڧركيا دياكتىكى ل ناڧبەرا كولتورى ھەيى و بەھايىن وى كو لسەر ھندەك بنەمايىن ميژوويى ئاڧابووينە، دگەل بەھايىن ھاوردە و دەرەكە يان ئەويىن لسەر ھندەك بنەمايىن ھەڧچاخ ئاڧابووين.

ب ديتتا من، مەزنترين ئاستەنگا سيستەمى ديمۆكرات ل رۆژھەلاتا ناڧين، ئاستەنگا بەھايىن كولتورى، بەرى ئاستەنگا نەزانين و ھەژاريى و سياسەتى بت.

جۆرئىن ديمۆكراسيى

راسته ديمۆكراسى ئىكە، لى ئاستى ھەبوون و نەبوون و سەنگا ھەر ئەلەمەنت و بىنەمايەكى ديمۆكراسيى يان مەرجىن بىجھئىيان و جھگىركنا وى، ھەروەسا پىفاژۇيا مېژووبى، كۆمەكا جۆرئىن ديمۆكراسيى (ال جھ و دەمىن جودا) پەيداكرىنە.. ژبلى ئەوا سىياسەتمەداران و ئاراستەيىن لىكۆل و نقىسەران لى زىدە كرى يان نافتكى.

ژىدەرئىن بەردەست باسى دو تاكو پتر ژ 30جۆر و رەنگىن ديمۆكراسيى، دكەن. راستە پترىا وان جوداھيان نەگەوھەرىنە، داكو جۆرەكى جودا پەيدا بكەن، لى گەلەك ژ ئەقان سىستەمىن ئەف نافە لى ھاتىەكرن، بىنامەيەكى سەرەكە يان پتر تىدا نىنن. ئەفجا پرسىيار ئەو، ھەكەر سىستەمەكى دەستھەلاتدارىي ھندەك توخم يان بىنەمايىن سەرەكە يىن ديمۆكراسيى تىدا نەبن، بۆچى ئەم ئەفى نافتى لى بكەين؟

ھەروەسا، ئەف دو تاكو پتر ژ 30 جۆرئىن ديمۆكراسيى، نىشانانا بىتتفاقى و نەبوونا پۆلاندنەكا ئەكادىمى و مەنتقىيە، نەخوھ چاوا چى دبت، ئىك سىستەم، دو بن تاكو 38 رەنگ و جۆران! ئەفە گومانى دئىختە ھەبوونا سىستەمى.

ئەنسىكلوپېدىيا سىياسەتتاسىيە

(موسوعة علم السياسة) باسى دو جۆرۈن دىمۆكراسىيە كرىيە:

1- دىمۆكراسىيا بەرنىاس ل رۇژاڧا: گەل ل ئەڧى دىمۆكراسىيە سەرورە. سەرورەييا خەلكى ب رىكا ھلبژارتتا نونورەرانە دگەل چاڧدېرىيا كارى وان. كەسى تەك ل وارى ئابۇرى و سىياسى ئازادە. كەسى تەك بچووكترىن يەڧەكا جڧاكىە، ئىجار، كەسى ئازاد و ئىكسا ئارمانج و سەنتەرى كارى حوكمەتتېيە.

2- دىمۆكراسىيا گەلىرى: ئارمانجا ئەڧى جۆرى دادىيا جڧاكىيە بەرى ئازادى و ئىكسانىيا كەسان بت ل وارېن سىياسى و ئابۇرى. دەستەلات بنگەھىنە و د دەستى دەستەكىن دەستەلاتداردايە. ئازادىن ئابۇرى و سىياسىيىن كەسى تەك، ھند گرنگ نىنن. د ئەڧى جۆرى دىمۆكراسىيە دا، كۆمەلى ئازاد و ئىكسا، ئارمانج و سەنتەرى كارى حوكمەتتېيە¹.

ئەڧ دابەشكرنە، گەلك مەنتقى و بەرھۆزە، چونكى لسەر دووانىيا كەس- كۆمەل ئاقابوويە. لى پرسىار ئەوہ؛ كۆمەلى دىمۆكرات كەسىن دىمۆكرات چىدكەت يان بەرەڧاژ؟ كەسىن دىمۆكرات كۆمەلكى دىمۆكرات پىكدئىنن.

من وەكو كەس گومان ھەيە، پەيداكرنا دادىيا جڧاكى ل ھەمى وارېن ژيانا كۆمەلكى، دىمۆكراسى بت. پىدڧىە ناڧەكى

¹ موسوعة علم السياسة ، بيروت، دار نوبيليس، 2006، ج15، ص 6-

دى لى بهيتەكرن، بۇ نموونه ئەم ئاڧى يۇتۇپيا يان جفاكا
نموونهى لى بكةين.. لەو، من گومان لسەر جۇرى دوووم ھەيە،
جۇرەك ژ سىستەمىن دىمۇكرات بت.

ئاڧاھىيە دىمۇكراسىيە Democracy-building

باسى سى جۇرىن سەرەكە ژ سىستەمى دىمۇكراسى، دكەت.
ئەڧى ب گۇرەى جۇرى ھلبژارتى، دىمۇكراسى پارڧەكرىە:

1- دىمۇكراسىيا ئىكسەر يان سادە يان خوەروو Direct

democracy: ل ئەڧى جۇرى، خەلك ب رىكا رىفراندۇما
ندەستەھلاتدارىن دكەن. نموونهى بەرچاڧ، ۋەلاتى
سويسرايە. ل ئەڧى جۇرى، ب رىكا رىفراندۇمان
دەستەھلاتدارى دەيتەكرن. ل ئەڧى جۇرى، بەيژترىن
دەستەھلات يا خەلكيە.

2- دىمۇكراسىيا سەرۇكاتىيە (ئەڧ جۇرە و يىن نىژىكى وى، ب

ئاڧى لىبرال، برجواز، دەستوورى ژى دەيتە ئاڧكرن)
Presidential democracy: ل ئەڧى جۇرى دىمۇكراسىيە،
سەرۇكى ھلبژارتى، بلندترىن دەستەھلاتە. ۋەكوسىستەمى
ئەمريكا و فرەنسا.

3- دىمۇكراسىيا پەرلەمانى يان دىمۇكراسىيا

Representative democracy: ل ئەڧى

جۇرى دىمۇكراسىيە، پەرلەمان (كو ژ-كەسىن سەربخوہ و يىن
سەر ب گروپىن سىياسى ڧە- پىكدهيت) دەستەھلاتا بلندە و ئەو
ھوكمەتى پىكدهيت و چاڧدېريا كارى وى دكەت. پارتىين
سىياسى ل ئەڧى جۇرى دىمۇكراسىيە، بلندترىن يان بەيژترىن

دەستەھەلات ھەيە. وەكۆۋەلاتتېن برىتانيا و ئەلمانىا، ئىتالىا و ئەسپانىا¹.

ويکىپېدىيا Wikipedia

باسى نىزىكى 38 رەنگ variants و جۆرئىن types دىمۆكراسىيى دكەت²، ئىك ژ ئەوان دىمۆكراسىيا ئىسلامىيە. چونكى ئەقە جۆرەكى تازەيە و گرئىدايى دەقەرا مەيە و بۆ مە گەلەك گرنگە، دى چەندەكى لسەر راوەستىن، ھەم بۆ ناساندنى، ھەم بۆ بەرچاقكرنا تىببىنى و رەخنە و گومانا لسەر ھەبوون و نەبوونى، ھەم بۆ رۆھنبوونا ئاسۆيئىن پاشەرۆژى لېەر چاقئىن مە ھەميان و دىتتا بەرسقەكى بۆ پرسىيارا گەوھەرى؛ بۆچى ئەم نەشئىن دىمۆكرات بىن؟ يان بۆچى سىستەمى دىمۆكراسى وەكو شىۋازەكى ژيانەكى نەگەھشتىە ناف كۆمەلئىن مە؟

¹ www.democracy-building.info/systems-democracy.html

Popular_democracy.wiki/ en.wikipedia.org/²

دیمۆکراسییا ئیسلامی

لیکۆلان، ئەف زارافە بۆ دو جۆر حوکمەتین وەلاتین بسورمان بکار ئینایە؛ ئیک، ئەوین ھلبژارتنان دکەن و شەریعەت ژیدەرەکی قانونان. دو، ئەوین شەریعەت کرینە قانون. ب گۆتتە کا دی، ئەف ژیک جوداکرن و نافکرنە لسەر چەنداتییا دافکیشکرنا شەریعەتی بسورمانەتییەد ناف کاروبارین دەولەتی دا، نە ژیکجوداکرنە کا گەوھەریە. ئەفجا، ئەف جۆرین دیمۆکراسی، ئیسلامینە، چونکی، شەریعەت دگەلدا پەچروومەیه، دو رەنگن، چونکی ریژەیا دافکیشکرنا شەریعەتی، ژیکجودایە.

1- دەولەتین دیمۆکرات، ئەوین ئیسلام وەکو دینی فەرمی پەژراندی، وەکو مالیزیا، جەزایر، مالیدی، ئیراق.. ئەقەنەندەک بەھایین دینی لسەر خەلکی چەسپاندینە، لی بسورمانەتی، نەژیدەری تەنھایەبۆ قانونی. دەستوور یان قانونین ئەقان وەلاتان، رەنگە پیکھاتتە کا ھەمەرەنگە. ژ ئالیەکی قە بزاف ھاتیە کرن تەقنی جفاکی و بەھایین دینی بەیتە پاراستن، ژ ئالیی دی قە، جفاکا نافنەتەوہیی و گۆرپین مۆدیرن و نووخواز رازی کرینە.

2- دەولەتین شەریعەت کرینە دەستوور: ئەقەنە پتر دەولەتین دیمۆکراسیا سیاسیە. ھندەک ژیدەر دبیزنە ئەفی جۆری؛

دیمۆکراسییا ئیسلامیان. ل ئه‌فی جۆری، ئیسلام ب به‌رفره‌هی دافکیش بوویه د ناڤ ده‌وله‌تی را. کۆمارا ئیسلامی یا ئیرانی باشتیرین نمونه‌یه‌بو ئه‌فی جۆری¹.

دو به‌به‌ستین دیمۆکراسییا ئیسلامی

لیکۆل و تیۆریزانین ئیسلامی، هزر دکهن کو ده‌ستپیکا ده‌وله‌تا ئیسلامی، ده‌ستپیکه‌کا دیمۆکرات بوویه (شه‌نگسته‌یی شۆرایین) و ئیسلام دشی‌ت خوه‌ دگهل سیسته‌می دیمۆکراسی بگونجینت.. باشتیرین به‌لگه‌ ژی، (به‌یعه‌) یا هه‌رچار خه‌لیفه‌یین راشد بوویه.

هه‌لبه‌ت، ئه‌فه‌ به‌ری شه‌رپین ناڤخوه‌ و (مه‌عاویه کورپی سوفیانی) ده‌وله‌تا ئیسلامی به‌ره‌ڤ شاهاتییقه‌ ببه‌ت و بکه‌ته ئیمپراتۆریه‌کا ئومه‌وی- ئه‌ربی هه‌لبه‌ت ب کراسه‌کی ئیسلامی. لئ خه‌لکی دی و شه‌هره‌زاییین سیسته‌مین سیاسی، هزر دکهن، دو ئاسته‌نگین مه‌زن لبه‌ر هه‌ر دیمۆکراسیه‌کا بسورمانان هه‌نه، ناهیلن یان ری نادهن جفاکین دیندار ل رۆژه‌ه‌لاتا ناڤین به‌ره‌ڤ دیمۆکراسییه‌ بچن، ئه‌و ژی؛ سه‌روه‌رییا دینییه‌ دگهل هه‌بوون و پیرۆزیا شه‌ریعه‌تی.

1- ئیکه‌مین ئاسته‌نگ، که‌سین سه‌کیۆلار (دنیا‌دار-علمانی) دبیژن؛ سیسته‌می دیمۆکراسی هه‌وجه‌ی سه‌روه‌رییا خه‌لکيه، له‌و، هه‌می ده‌وله‌تین دیمۆکرات هه‌وجه‌ی جودا کرنا سه‌روه‌رییا دینییه‌ ژ یا ده‌وله‌تی. ب گۆتته‌کا دی؛ هه‌که‌ر دین ژ ده‌وله‌تی نه‌هیته‌ جودا کرن، هه‌ردو تیکه‌ل دبن و سه‌روه‌رییا

¹ en.wikipedia.org/wiki/Islam_and_democracy

خه لکی به رانبر یا دینی (خودایی) نامینت. ئە فجا، دیندار ب ئایدیۆلۆجیا دینی دبنه سهروهه و خه لکی هیچ سهروهه نامینت. ئە فقه دگه ل گه وهه ری دیمۆکراسیی و نافی وئ هه فده (دیمۆکراسی، سهروهه ری و دهسته لاتا خه لکیه). ئە فجا، هه ر جفاکه کا دیندار یان هه ر جفاکه کا دینی و دهوله تی ژیکجودا نه که ت، ئۆتۆماتیکی، جفاکه ک تیۆکراتخوازه و دگه ل دیمۆکراسیی ناگونجت.

2- ئاسته نگا دووهم لبه ر دیمۆکرات بوونا دهوله تیتن بسورمانان، قانونوزان دبیژن. ب گۆره ی شه هره زایین قانونی، هه ر دینه کی شه ریعه ت هه بت (ئیسلام وه کو نمونه)، نه شیته دیمۆکراسیی بپه ژرینت، چونکی شه ریعه ت جهی ده ستووری و قانونان دگرت و ری ناچتی بهیته گوه ارتن یان گونجاندن، چونکی پارچه یه که ژ دینی و پیرۆزیی¹.

هه لبه ت ئە فقه راسته، هه که ر دین و دهوله ت نه هیته ژیکجودا کرن، لی هه که ر هاتنه ژیکجودا کرن، هه ر جفاکه کی هه بت دشیت ب سیسته می دیمۆکراسیی بژیته. نه دووره باشترین نمونه ئیسرائیل بت، کو دینی جهوویان ژی شه ریعه ت هه یه، لی شییاینه دینی و دهوله تی ژیکجودا بکه ن و دیمۆکراتترین دهوله تی ل رۆژه لاتا نافین دامه زرینن².

به ره فاژی ئە فغان هه ردو بۆچۆنان، گه له ک که س ل جبهانا بسورمانان و یا رۆژاڤا ژی هه نه دبیژن؛ دگه ل ئە فغان هه می

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_and_democracy

² نه دووره، ل ئە فغان وه لاتان، بۆ ده مه کی، دهوله ت خه لکی دلخواز بکه ت ل نافی هه را هه ردو (یان هه رسن) قانونان، لی ب مه رجه کی، قانونا دهوله تی سهروهه بت، وهختی پیکنه هاتن په یدا بیت.

تیبینیان و رهخهیی، دبت سیسته می دیمۆکراسیی ل ناف بسورمانان بکار بهیت و سەر بگرت. ههلبهت، خودانی ئهقی بۆچونا گهشاد و دلفهکهەر، بههانه و پهسار و پشتهفان بۆ ئهقی دیتتی ههنه، و هزر دکهن، دارا دیمۆکراسیی، ب شهف و رۆژهکان بهری نادهت، وهخت و رهنج دقیت دا مهزن بیت و بهری بدهت. بۆ نمونه، دبیژن:

1- دیمۆکراسی پرۆسیسهکا جفاکی، سیاسی، ئابوری و رهوشهنبیرییه، وهخت پی دقیت تاكو بنهما بۆ پهیدا دبن و جهگیر دبت. دیمۆکراسییا یهونانا كهفن دکهنه نمونه دگه ل دیمۆکراسییا ئیرۆ ل رۆژاڤا. ب گۆتتهکا دی، رۆژههلاتا ناڤین و جیهانا ئیسلامی ههوجهی وهختینه تاكو دیمۆکراسی لئ دبته سیسته م.

2- د میژوویا ئیسلامی دا، هندهک کریارین دیمۆکراسی ههبووینه، وهکو: شوورایی، ئیجماعی، ئیجتیهادی و سیسته می هلیژارتتا هه رچار خهلیفهیین راشد ل دهستیکا ئیسلامی.. ئهف کهسانه هزر دکهن؛ ئهف کریاره پارچه نه ژ دیمۆکراسیی و نه دووره بینه بنهما بۆ ئاڤاکرنا سیسته می دیمۆکراسی ل ناف بسورمانان.

3- مه رح نینه هه می دیمۆکراسی کۆپی بیین ئیکدی بن. کانج چاوا چه ندین جۆرین دیمۆکراسیی هه نه و چه ندین ئابین (مذهب) د ناف ئیسلامیدا هه نه، دبت دیمۆکراسییا ئیسلامی ژی جۆره کی دیمۆکراسیی بت.. نه خاسمه، هه ر نهۆ، بسورمان

دشین دیموکراسییا سیاسی بجه بینن و هندهک بنه مایین دیموکراسی، ل وارین ئابوری و جفاکی و رهوشه نیبری¹.
 لی پتیریا تیوریزان و شههره زابین ئەفی واری، ئەقان بۆچۆنان پهسەند ناکەن، و دبیژن؛ بی ئازادی و ئیکسانی ل ناقهرا هەمی وهلاتیان، بی جودا کرنا دینی ژ سیاسەتی و دەوله تی، بی مافین مرۆفی و قانونین سقیل، دیموکراسی نابت، چونکی هەر سیستەمەکی ئەف بنه مایه نه بن، مرۆف تیدا نه سهروهه، نه ژی خودان دهسته لاته، ئەقجا ئۆتۆماتیکی، ئەو سیستەمه نه دیموکراته. لهو، ئەم نهشین بیژینه ئەو رژیم و سیستەمین هلبژارتان بکار دئینن و بنه مایین دی پاشگوه دئخن یان (ژبهه هەر ئەگه رهکا ههبت) نهشین کار پئ بکهن، دیموکرات.. چونکی، د سیستەمی دیموکرات دا، هلبژارتن میکانیزمه که، دیموکراسی پئ دهیته ئەنجامدان، نه پارچه یه که ژ گه وهه ری سیستەمی.

ئەقجا، هه کهر هلبژارتن، میکانیزما ب جهئینانا هندهک پارچه یین دیموکراسییه، نه بنه مایه کی دیموکراسییه، ئەو وهلاتین شانازی ب هلبژارتان ته نی دکهن، یان دکه نه نیشان بۆ دیموکرات بوونا خوه، یان ئەو نازانن دیموکراسی چیه! یان ژی کله که د چافی خه لکی وهردنن.

چاوا بت، تیوریزانین ئیسلامی ناقی دیموکراسی ل ئەفغانستانا تالیبان نه کریه، لی ئیرانی دبیژنه کۆمارا

¹ بۆ پتر ئاگه هبوونی بنیره:

david Bukay, can there be an Islamic democracy? The Middle East quarterly, spring, 2007, pp. 71-79.
www.meforum.org

خوہ(مردومسالاری دینی- ب کوردی دی بته مرؤفسهری یا
دینی) ئەف مرؤفسهرییا دینی چیه و تینگهئ وی چیه، بههرا
خوہ دی بیژم؛ ئەز تیناگههه!! لی ئەز دشیم بیم؛ ئەفھپارچهیهژ
جوداهیین شیعە-سونه، لی چو جوداهیین گهوههری، د بنه مایین
دیمؤکراسیی دا، دیار ناکهت. چونکی دیمؤکراسی، هلبژارتنا
سهروک و پههله مانتاران تهئ نینه.

دو نمونہ

ل دهقہ را دبیژن جیہانا ئیسلامی، ئەقہ دەمەکە، دو دەولەت بەردەوام ھلبژارتان دکن و سەرۆک یان سەرۆک وەزیرین خوە دگوھیزن.. ئەقہ نیشانا ھندییە، ھەردو دەولەت ب سازین دەولەتی (مؤسسەت الدولە) ب ریفە دچن، نە ب کەسان. ھەرەسا (ھلبژارتن و وەرگواھاستنا دەستھەلاتی ب ئاشتیانە) دو ستوونین دیمۆکراسییە. لی چونکی، ب دیتنا من، ئەقان ھەردو نمونەیان، لەنگی ھەنە، دی بەرچاڤ کەم:

نمونەیی ترکی

وھکو ھەمی چاڤدیر و ژیدەر دبیژن؛ ترکیا دیمۆکراتترین دەولەتا بسورمانانە. راستە ئەف گۆتتە دوسەرییە. سەرەک ئەو، ترکیا نە دەولەتەکا دیمۆکراتە، لی ل چاڤ دەولەتین بسورمان دیمۆکراتە، چونکی ھەمی نەدیمۆکراتن یان دیمۆکراسیەکا لەنگ ھەیە. سەری دی ئەو، ترکیا ژ ھەمیان دیمۆکراتتەر، چونکی پتیریا بنەمایین دیمۆکراسیی لی ھەنە. ل ترکیا چەندین بابەتین دیمۆکراسیی لسەر بەرکیتە و ھەوجەیی چارەکریتتە، نەخاسمە ھەردو بنەمایین سەرەکە: ئازادی و ئیکساییی. دیمۆکراسییا ترکیا نەشیتایە ئەقان ھەردو

بنه‌مایان بۆ هه‌می وه‌لاتییێن خوه‌ داایین بکه‌ت. باشتیرین نمونه‌ کوردن. نه‌به‌س ده‌ستووری بی‌ماف هێ‌لاینه‌ یان پاشگوه‌ ئی‌خستینه‌، به‌لکو ب ده‌ستووری مافی‌ن وان ب ناف هاتینه‌ قه‌ده‌غه‌ و سانسۆرکرن و خوارن.

ئه‌ق‌جا، وه‌ختی ئه‌م نه‌شی‌ین بی‌ژین؛ ترکیا ده‌وله‌ته‌کا نه‌دی‌مۆکراته‌، لی ئه‌م ده‌شی‌ین بی‌ژین دی‌مۆکراسیا ترکیا، دی‌مۆکراسیا پرانییا ترکه‌نه‌ژاده‌، نه‌خاسمه‌ ده‌ستووری ترکیا و حوکمه‌تا وی نه‌شی‌یاینه‌ مافی‌ن کێ‌مانیان بپاری‌زن، هی‌ژ وی‌قه‌تر، هه‌ردو پشته‌قانییا زۆردارییا پرانیی دکه‌ن.

ب دیتنا من، ئه‌فه‌ قه‌ده‌گه‌رته‌ ناسیۆنالیزما ترک (نه‌ته‌وه‌گه‌ری) کو ئه‌وان دی‌مۆکراسی ژ ناسیۆنالیزمی بۆ ده‌وله‌تی بریه‌.. ئه‌ف‌ئ وا لی‌کریه‌، دی‌مۆکراسیا ترکیا، دی‌مۆکراسیا ده‌سته‌کا ناسیۆنالیست بت، نه‌ سیسته‌مه‌کی ژیان و بری‌قه‌برنا وه‌لاته‌کی. ئه‌ق‌جا، ئه‌م ده‌شی‌ین بی‌ژین: دی‌مۆکراسیا ترکی، پتر نی‌ژیکی دکتاتۆریا پرانییه‌ ژ ده‌سته‌ه‌لاتا خه‌لکی یان سیسته‌می دی‌مۆکراسیی.

نمونەيى ئىرانى

نمونەيى ئىرانى، گەلەك ژ نمونەيى تركى جودا نينه. هەكەر ل تركيا تركى سونه سەردەست بت و ديمۆكراسى بەس بۆ وان بت، ل ئىرانى، فارسى شيعە سەردەستە، دگەل شەريعتى ئىسلامى (ئايىنى جەغفەرى) رۆلیدەستوورى دگىپت. ل ئەقى خالا داويى، ئىران و تركيا ژىكجودانە. هەكەرچى دگەل مان و خوەسەپاندنا پارتيا داد و گەشەپيدانى ل تركيا، نەدوورە ئەو ژى (بەرانبەرى ئىرانى) ل پاشەرۆژى، ئايىنەكى سونه، بکەتە دەستوور يان ژیدەرى دەستوورى سەكيۆلارنى نھۆ. هەم وەكو باوهرى، هەم بۆ ئەولەكرنا نەتەوہيپن دى ل ئاف تركيا.

ھۆسا، نمونەيى ئىرانى، هەم دائىخستى و چارچۆقەكريترە ل ئاف كولتورى دەقەرى، ژ يى تركيا، هەم شۆفینيترە ژ ئالىي نەتەوہيى و ئايىنىقە.ھەلبەت، نەدوورە ئەقە ژى گریدايى ھەردو جەمسەرىن ھىزى بن ل دنيا وى وەختى؛ ناتۆ و باندۆرا وى لسەر تركيا، چ وەكو جيۆگرافيا، چ وەكو سياسەتا سەرمایەدارى، بەرانبەر بلۆكى وارشۆ و ئايدیۆلۇجيا كۆمۇنيزمى و باندۆرا وى لسەر ئىرانى.

ل ئىرانى، سيستەمى ديمۆكراسيى، د سياسەتى را ھاتىہ ئاسى و چارچۆقەكرن و سياسەتا دەولەتا ئىرانى ژى لسەر ھەيمەنا زمان و كولتورى فارسى و ئايىنى شيعەتى ئاقابوويە. ئەقە، مە بقیّت نەقیت، كرۆپەكرنا ديمۆكراسيىنە و كەركرنا كراسى و يىبە ب گۆرەى بەرژەوہندىين فارسان و شيعەيان و زپبەھركرنا ھەمى نەتەوہ و ئايىنىن دىە ژ ئازادى و ئىكسانىيى، و پاشى ژ وەلاتىنيا دروست.

ھوسا ئەم دگھينە ئەنجامەكى كو ديمۆكراسيا ئيرانى، وەكو
يا تركى، دكتاتوريا ئايين و نەتەوہيەكى ل وەلاتەكى پرى دين و
ئايين و نەتەوہيە.

ئەنجام

پشتى بەرچاڧكرنا ھەردو نموونەيىن ديمۆكراسىيا دەولەتتىن
بسورمان و بۆچۆننىن تيۆريزانان لدۆر ئەڧى بابەتى. ئەم دشىين
بيژين؛ ديمۆكراسى ب پيڧان و مەستەرەيى ئۆرۆپى، ل
رۆژھەلاتا ناڧين نينه و نەدوورە، ل ئەڧان نىزيكان پەيدا نەبت،
نەخاسمە پشتى پرۆژەيىن نەتەوہيى ل ديمۆكراسيى و دادىيا
جڧاكى و پيشكەڧتنى، شكەستن خوارى، و خەلك بەرەڧ
پرۆژەيى دىنىڧە ھاتىە ھاندان، وەكو دوماھيك ھيڧى، بۆ
پەيداكرنا بەھەشتا ژيگۆتى لسەر دنيايى.

ديمۆكراسى، ل ناڧ وەلاتيىن نەتەوہخواز يان گەلەك
پاشكەڧتى يان ئيديۆلۆجست.. نەھشىن دبت نەژى دمىنت.
ديمۆكراسى سيستەمى كەسىن ئازاد و ئيكسايە، دوور ژرەنگ
و دەنگ و دين و چىنان.

تەوہر 2

ئاستى شارسىتانى ل رۆژھەلاتا ناڧىن

بناغه بېن سيسته می

وهكو هاتيه دياركرن، سيسته می ديمؤكراسی لسهر دو ستوون يان شهنگسته بېن سهرهكه (ئيكسايی و نازادی) يا وهلاتيان رادوهستت و خوه رادگرت. كؤمه كا مهرج و پيدفئین دی هه نه، دبنه ئالاف بؤ بجهئینانی يان پاراستن و پيشدابرنا ئه فان ههردو بناغه يان يان دبنه ئالاف بؤ سازيكرنا ئه فان ههردو بنه مایان، وهكو؛ هلبژارتني ن ئازاد، پشكداری، مه دیا نازاد، ريفراندؤم، مافین مروؤفی، ژيکجوداكرنا دهسته هلاتان، ژ سهنته ركرنا دهسته هلاتی، هه ف-په سه ندرن، فره پارتاتی، ژيکجوداكرنا دینی و دهوله تی... هتد.

ئه فجا، داکو ئه ندامین كؤمه لی، ريژی ل نازادی و ئيكسانیا خوه و خه لکی بگرن و بشين ههردووان ب ديمؤكراسی بپاريژن، وهكو هر ئاقاهيه کی يان بوونه وهره کی، ههوجهی ژيرخانه كا رهوشه نبيري، ئابؤری، سیاسی و جفاکينه.

مه رهم ژ په یقا ژيرخان، نه هه مان تيگه هي مارکسيه، ئه فه پتر بؤ ئاستی شه هره واریی (مستوی التحضر) و پيشکه فتنی هاتيه بكارئینان. ب گؤتنه كا دی، وهسا ديمؤكراسی هاتيه بهرچا فکرن، ههچوهكو پارچه يه كه ژ قؤناغه ك يان سهرده مه کی وهرارا مروؤفی. هاتيه گؤتن؛ ديمؤكراسی بهری باژيپی نه بوويه. ههكه ر

ئەقە راست بت، ديمۆكراسى سىستەمەكە، گرېدايى سەردەمى سازتن (سنەتكارىي) و بازركانىيە ژ قۇناغىن وەرارا جفاكان¹.. ئەقجا، گرېدايى يان بەرھەمى چىنا برجواز و ئەرىستوكراتانە.

ل خوارى دى لسەر ئاستى ھەرچار سىستەم و ھەقەندىين كەس-كۆمەل راوہستم و گونجانا وان دگەل نافەرؤكا سىستەمى ديمۆكراسى بەرچاڤكەم. ئەقە دى چاڤ رۆھنىەكى دەتە مە، كانى ديمۆكراسى وەكو نژيارەكا ھەقەندىان، لسەر بەفرى ھاتىە نژىن يان لسەر كەڤرى.

ئاستى وەرارا جفاكى

ھەرئاستەكى شەھرەوارىي (شەھرستانى) جۆرەكى
بەرھەمئىنانى ھەيە و ئەڤ جۆرى بەرھەمئىنانى شىوازى
ھەقەندىين جفاكى و رەفتارا مرؤڤى و نەدوورە جۆرى ھزركرنا
مرؤڤى ژى، دياردكەت.. ئەقە رستەيەكا ماركسىانەيا دروستە،

¹ ژىدەرەين كۆمەلناسىي چەندىن قۇناغ بۆ وەرارا جفاكان دانايىنە. بۆ نمونە؛ ماركسىان مېژوو لسەر ھەڤىشكى يان كۆمۇنا دەستپىكى، كۆلەوارى، دەرەبەكى، برجوازى يان سەرمايەدارى و سۆشىيالىزم و كۆمۇنىزمى دابەشكرىيە. دابەشكرن ب گۆرەي بەرھەمى؛ قووتلىكدان، كەوال خودانكرن و چاندىن، بازركانى و سازتن. ھەرۋەسا مېژوويا ھزرى ژى دابەشى: ئەڤسانەيى و دىنى و فىلۆسۆڤى و زانستى، دەھتەكرن. بەندەوارى ھەو، ب كوردى ھۇسا قۇناغ دابەشكرىنە: قووتلىكدان، چەراندن، چاندىن، سازتن و پىزانىن. ئەڤ پۇلاندىنە، ژ ئالىي زانستىڤە گەلك گرنگە، چونكى ھەڤسەنگيا وەرارا مادى و ھزرىا مرؤڤى نىشا دەت و ديار دكەت، پىشكەڤتتا بەرھەمى دەستى و ھزرى، پىڤكە گرېدايىنە و پىكرا وەرارى دكەن.

لی ب مہرجہ کی، تم ٹائیڈیولوجیا دینی ژئ فہکھین یان
ژبیربکھین کو گہلک جاران، نہخاسمہ ل دہقہرا مہ، دبتہ
ژیرخانا ہرتشتہ کی۔

جفاکین رڑھہلاتا نائین جفاکین قوناغا چہراندنی (کوچہر؛
بہدو) و چاندنیٹہ (گوندی) و نہشین دہست ژ ہہقبہندیٹہ ئہفی
ئاستی بہردہن، بخوہ وختی ل باژیران دژین۔ ئہفی ئیکئی (مانا
ہہقبہندیٹہ جفاکی ل ئاستہکئی کہفتنر ژ بی ہہبی) چہند ئہگہر
و فاکتور ہہنہ، ژ ئہوان:

1- جوری بہرہمئینانا باژیرین دہقہری: پتیرا باژیرین دہقہری،
یان ئہنجامی، ب کوم و ب لہز، مشہختیونا گوندیانہ بو
باژیری، بہلکو دہلیقہیہکا باشتر بو ژینی ببین، یان خرابکرن
و خرابیونا گوندانہ۔ ہہردووان ئیک ئہنجام ہہہ؛ باژیر و
باژیرینی (کولتوری سازتن و بازرگانی) د ناف بو شاهی یا
گوندیان و کولتوری چاندنی دا ہندابوینہ۔ ئہفی و ہندہک
ئہگہریں دی، باژیرین مہ کرینہ باژیرین بازرگانی و سازتن،
ہندایہ یان ہند دہستپیکہ، نہشیت ہزر و رہفتارا مروفی
بگوہیٹ۔ ئہججا کومبوونا گوندیان ل باژیران و بازرگانیکرن
ب بہرہمی خہلکی دی، دو ئاستہنگین مہزنن کو باژیریٹہ
مہ وکو باژیریٹہ خہلکی دی رہفتاری نہکن۔

2- دین؛ دین ب گہلک ریک و میکانیزمان دبتہ ئہگہری
راوہستاندنا کومہلان ل ئاستہکئی شہرہواری و خہلکی
نہقیت (ژبہر پیروزی) ژئ دہرباز بین۔ بو نمونہ؛ ہہمی
دینداران دقیت چاف ل شیوازی ژیان دہستپیکا پیدابوونا
دینی بکن، داکو ژیان وان پتر نیژیکی کاملانی بت و نہکہقنہ
جیہانا گونہہان، ئہوا بہری دینی ہہی یان یا پشتی دینی

پهیدا ببت. ب گۆتته کا دی، هه می دیندارین دروست نه فین ژ سهرده می پیرۆزی پهیدا بوونا دینی دوور که فن، ئه فه ئیک. دو، هه می دین پشته فانیی لپاراستنا خیزانا مه زن و به هایین وئ دکهن. سی، هه می دین گرنگیی ب ئارمانجا مه زنتر ژ ژیانئ دهن (ئه به دیبون د به هه شتی دا)، ئه فجا ژیان د هزرا دینی دا دبت ه ریک نه ئارمانج. ئه فجا مه رگپه ریسیئ ژین دژمن، دبنه پرانی و نه فین دهر بازی قۆناغه کا دی ببن، هه لبه ت ژ ترسا هندابوونید جیهانا گونه هان و پوچ دا، و پاشی ژ ده ستدانا به هه شتا ئارمانج.. هتد. دین، ژ ئه فی ئالی فه، ئاسته نگه بۆ گرنگیدانی ب ژیانئ و دیتنا باشترین ریکیئ به خته وه ری و سهروه ریئ بۆ مرۆفی.. چونکی ئارمانجا دینی، تشته کی مه زنتره ژ ژیانئ؛ تشته که پشتی ژیانئ دهیت.

3- سته ما دهوله تی: من نه گۆت هه یمه نا دهوله تی، چونکی ل رۆژه لاتا نافین، ئاستی سته ما دهوله تان که له ک بلندتره ژ ئاستی هه یمه نی و کۆنترۆلی. دهوله ت ل ئه فی ده فهری ب زۆری هاتنه دامه زراندن و کارگیڕیا وان که فته دهستی هۆزین به دۆ یان جۆتکاران، ئه فی وا لی کر، دهوله ت ل ئاسته کی خوارتر ژ خوه ره فتاری بکه ت¹. دهوله تا نه ته وه یی،

¹ دهوله ت به ره مه می باژیری، ئه فجا به ره مه می قۆناغا سازتن و بازرگانیه. ل ئه فی ده فهری، مه باژیریئ بازرگانی هه بوون، لی سازتن نه که هه شت بوو، ئاسته کی چینا سازگه ران (صناع) پهیدا ببت و ببنه چینه کا چه له نگ و کاریگه ر ل وارین دی، سازتن ژ قۆناغا خیزانی یان دکانی دهر باز نه بوو، له و، ئاستی کار و بزاقین سیاسی، ئاسته کی خوارتره ژ باژیری و هیشتا ئه و کولتوره به رده وامه.

یان هر نافهكی دی لی بکهین، نه شینیا پیدئی و هیقی بیین
 مرؤقی بیین بنه رتی پهیدا بکهت، به ره قاز، مرؤف ب هندهك
 درووشم و سلؤگانان هاویش و فالنجی كر. ل ئالیی
 دی، سازی و دهزگه هیین خوارتر نیشتمانی و نه ته وهیی (هؤز
 بؤ نمونه) دشیت پتر جهی و ئیمناهیئ و سهرفه رازیی و
 نانی بؤ پهیدا بکهت. ئه قجا، مرؤقی خوه ل باوه شا هؤزی و
 دینی و گونده واربی و سهرده مین بؤرین كو چیرؤك وهكو
 سهرده مین یؤتوپیایی ژئ دئاخفن، جههكی تهنا و ئارام و
 پرهییتر دیت. ههر ئه ف هلنگفتنا دهوله تا مؤدیرن ل
 رؤژه لاتا نافین، مرؤف ژ پاشه رؤژی فه جنقاندیه.. وهكو ئالن
 تؤقله ر دبیژت. مرؤف ژ نه زانینا پاشه رؤژی دترست و بزاقی
 دكهفت فهگه رته پاشفه. فهگه رته میژوویی، فهگه رته
 بچووكاتیی.. هینگی بهرپرسی و ترس نه بوو.

4- ژن وهكو سامانهكی زهلامی: كۆمهلین مرؤقان ژ دو
 جهنده ران پینكدهین. ههر دو بؤ زیده كرنا نفسی خوه، هه قذو
 ته مام دكهن، لی ل ههمی وارین دی، سهربخوه و خودان
 شیانیین جودانه. ل وهلاتین رؤژه لاتا نافین، ئازاد نه بوونا
 ژنی و بهرده و امییا میرسه ریی، وا لی دكهت ریژهیه كا
 بچووك هزر و كار بکهن و چه لهنگ بت، ئه قجا، ده رامهت
 كۆم نه بت. ل ئه قان وهلاتان، كۆمهل دمینت كۆمهلهكی (نان و
 زك).. ئانكو، تیرا خوارنی كار دكهت و بهس. ل ههمان
 ته وه ره ی، ژنه كا نه زان و نه به ره مدار و هه ژار و مه كینا
 زانی و خوه شیی بؤ زهلامی، بهرپرسه ژ پهروه رده كرنا
 رفیشتا پاشه رؤژی!! ئه فه، ئهگه ره كا دییه، كۆمهلین مه نه لف
 و نه ترینه و نه شین خوه بگو هیین. ئازاد نه بوونا ژنی،

باندوڙهڪا ٺاويته ل پاشهروڙي دکهت؛ هم ههڙاڙي ددومينت، هم نه زانين و پاشڪهفتن. چاوا بت، ل روڙهلاتا نائين ب گشتي، زهلام ئيخسير و ڪولهي باوهريين خواهيه و ڙن ئيخسير و ڪولهيا زهلاميه.. ههڪر مه زاني، هزر و بير و باوهري ڙ بهري بڙ مروفي مائنه و دهين، هم دي گهينه راستيهڪا تال؛ هم ل زهمان پهبابوونا باوهريين خواهه ڏڙين، نه ل ئيرو!

5- ههيمهنا بههايين جفاڪي و ڪولتوري: وهڪو هاتيه زانين، بههايين جفاڪي و ڪولتوري، هيديتري ڙ پيشڪهفتن و وهارارا مادي دهينه گوهارتن. ههروهسا، چونڪي بههايين جفاڪي فهگرن، ڙ رفيشتهڪي بڙ رفيشتا دي دچن و شهري ماني دکهن. شهري ماني دکهن چونڪي مروفي ههست ب هندابوون و بي بهايي و مرنا جاني دکهت، وهختي ههقان بههايان ڙ دهست ددهت.. ههقهه والي دکهت، ههركهس، ب سانههي بهها و رهفتارين خواهه نهگوهيڙت.

6- پهروهدهيا ميڙوويي: مه بقت نهقت، پهروهده و فيرڪرن ل ههمي دنيايي، ڪريارهڪا پاريزگهرايه conservative process، لي، ل ڪومهلين پيشڪهفتي، ڪومهڪا ڪار و پروسيسان ههنه، باندورا (ڙيان ب مهرجين ميڙوويي) لاواز و ڪيم دکهت. ههقجا، مروفهڪي چاف ل ڙيان؛ چاف ل پاشهروڙي پهيدا دبت، دشيت خواهه ڙ خهلهڪا ميڙوويي و بچوڪاتي رزگار بڪهت و ويړهڪانه بهرسينگا پاشهروڙي بگرت. ههر بڙ نمونه؛ ميڙوول نڪ مه بڙ پيروزڪرن دهينه گوتن و هندهڪ جاران، هم هندهڪ بڪوڙ و تالانڪهران وهسا بلند دکهين، هم پينيئن وان ماچ دکهين! ههروهسا، هم ههمي

دزاین خواندنا میژووئی بۆ سه ربؤرانه، نه بۆ دوباره کرنییه، لئ ریژهیه کا مه زن، د و بۆ میژووئی دژین. دیسا هر بۆ نموونه، ئەم زانستان دخوینین، لئ فیلسوفیا زانستان ناخوینین.. ئەفئ و ل خه لکی ده قهرئ کریه، ب میژووئی نه ساخ ببن. نه ساخوون ب میژووئی، هم میژوو و که قه شیوازی ژیانئ زیندی هیلاینه، هم ئاستهنگه کا مه زن لهر هر گوهرینه کئ گرتیه.

7- بی پلانی: چونکی مرؤفی رۆژه لاتا نافین، ل ئاسته کئ خوار باژیری دژیت، چونکی باوه ریه کا ره ها ب قه ده رئ هه یه و هزر دکه ت ژیا نا هه رکه سی لسه ر ئەنیا وی نفیسیه... بۆ رۆژی دژیت. باوه ری ب پاشه رۆژه کا مادی بۆ خوه و مرؤفی نینه، باوه ری ب هلشکافتنی و لینگه پانی و لیکۆلینین زانستی نینه. ئەفجا، پلان بۆ چیه؟ لسه ریک ئافاکرن بۆ چیه؟ ئەفئ مرؤفه کئ پشت ل پاشه رۆژی و روو ل پینشه رۆژی (رۆژین پینشین و بۆرین) بت په یدا کریه. مرؤفه کئ هه می راستیان دزانت و ئارمانجین نه مادی هه نه.. ئەف هه ردو ئاراسته، هه و جه ی پلانی نین.

8- کوشتنا چینا نافین ب مووچه خوهری: وهکو ئەم دزاین، چینا نافین ل هه می کۆمه لان، دینامۆیا جفاکی و ئابؤری و سیاسه تیه. ئەف چینه وه لاتان رادگرت و پینشدا دبت یان ژی دبه ئەگه رئ فالنجیبوونا کۆمه لان. ل رۆژه لاتا نافین، چینا نافین (نه دووره هه می) مووچه خوهره. مووچه خوهری دو ئاتاف ئیناینه سه ری گه لین ده قهرئ هه که ر نه پتر. ئیک، چینا نافین نه به س بیبه ره هه م کریه، به لکو کریه مشه خۆر. دو، ژینا نافین کریه دارده ست و بنده ست و کۆله یی

دهوله تی. ل ئەفان وهلاتان، بۆ راگرتنا رهوشا سیاسی، دهولهت مووچه خوهران زیده دکهت و بۆ پاراستنا پارێی نانی، مووچه خوهر دهولهتی راڊگرن.. ئەف گغزا زفرۆک و بی ئەنجام، رۆژ بۆ رۆژی دهولهتی ههزار دکهت و چینا ناڤین وهکو ههیه دهیلت یان ههزارتر لی دکهت.

ئەفان فاکته رین فاکتورین مه ریزکرین، خیزانا کلاسیک ب ههیکه لی ویتفه پاراستیه؛ کهس، ب جه و رۆلی وی فه د خیزانی و کۆمه لی دا پاراستینه.. ههلبهت ئەفه هه می لسه ر کیستی ئازادیین کهسییه، د بهرژه وهندی یا خیزانی و کۆمه لی دا. ب گۆتته کا دی، هه فکیشا ئازادی و هه فبه ندین خیزانی به ره فازه؛ هندی ئەندامین خیزانی ئازاد بن، هند هه فبه ندین خیزانی لاواز و فرپوتن و خیزانین بچووک (تاکو کهسی تهک) زیده دبن. ل ئالی دی، هندی هه فبه ندی به هیژ بن، هند ئازادی چارچۆفه کرینه و خیزانین مه زن باشترن (نه دووره خیزانین سی به ره بابی پیکفه هه بن: باپیر و باب و کور).

چینا ناڤین کو هه م مه کینا گوهارتنا کۆمه لیه، هه م ئاستی کۆمه لی دیار دکهت. ل ئەفان کۆمه لان، ئەف چینه ب ته مامی چینا مووچه خوهرین دهوله تیییه. ئەفی ئەف چینه ب دهوله تی و سیاسه تین ویتفه گریدایه و بوویه ئالافه کئی راوه ستان و مه ندبوونا کۆمه لی، چونکی ئافراندن ل ئەفی چینی نینه یان هاتیه کوشتن، پیرا کۆمه ل هه می فالنجی کریه.

د ئەنجام دا، هه رکهس ب چه زا خوه، ستوونا سه ره کئی یا دیمۆکراسیی (ئازادی؛ ئازادیین کهسی) ژ ده ست ددهت.

چاره چیه؟

ب دیتنا من هه‌که‌ر مه بقیته سیستمی دیمۆکرات ل ئەقائ وەلاتان سەر بگرت، پیدقیه ئەم ژ ئەقئ خالی دەست پی بکهین: دئ چاوا ئازادیی و ئازادیی کەسی پەیدا کەین و پاریزی؟ گەلەک گرنگه هەر کەسەک هەست ب هەبوونا خوه وهکو بوونه‌وه‌ره‌کئ سەربخوه و ئازاد و سەرۆه‌ر بکەت. پاشی ب ئەوئ ئازادی و سەربخوه‌ییی پشکداریی د ئاقارنا کۆمەلی دا بکەت. هه‌که‌رنه، مرۆقئ ته‌ک دمینت دەینداری کۆمەلی و نەشیت خوه جودا ببینت. ب گۆتته‌کا دی، مرۆف هەست ناکەت کۆمەل هه‌وجهی وی‌یه دا دامەزرت، ئەو هه‌وجهی کۆمەلیه دا هەست ب هەبوونا خوه بکەت.

بۆ ئەقئ پلانه‌کا ستراتیجی دقیت، دا مرۆقئ دەقە‌را مه ژ ئاستی ئەتۆمی دەربازی ئاستی ئەندامەتی بکهین و کەسین خودان باوهری ب سیستمی دقین دا دگەل وەختی ئەقئ قە‌گه‌ه‌استنی بکه‌ن. ب دیتنا من، بی پلانه‌کا ستراتیجی بۆ گوه‌ه‌پین و وه‌رگه‌ه‌استنی، گێژە‌قائکا ژیانئ ل دەقە‌را مه دئ بە‌رده‌وام بت و هەر کەسی بشیت ژئ دەرکەفت، دئ خوه‌لی پیۆه‌ر بت و جهئ وی ل دەقە‌ری نامینت.

پاشکە‌قتنا چقاکي ل دەقە‌را مه، مه‌کینا دەرپه‌دەرکنا هزرقان و ئافرندە‌یانه، مه‌کینا شکاندن و کوشتنا کەسین ئازاده‌.. له‌و، مه‌کینا کوشتنا پاشه‌رۆژییه.

سیاسهت

ل سهدسالییا بیست، گهلهک سیسته‌مین سیاسی ل رۆژه‌لاتا نافین هاتنه جه‌رباندن (شاهاتییا ره‌ها، شاهاتییا په‌رله‌مانی یان یا ده‌ستووری، و کۆمارین نه‌ته‌وه‌یی و بین گه‌لیری و بین له‌شکری و بین پارتین سه‌رکیش و گه‌لهک نافین دی)، هندهک ژ وان بزافین دیمۆکراسی نیشاداینه؛ چ دیمۆکراسییا رۆژاقایی چ یا رۆژه‌لاتی. لی دگه‌ل هه‌می ناف و جوداهیان، ره‌فتارا سه‌رۆک کۆماران گه‌لهک جودا نه‌بوویه ژ یا شاهین ره‌ها. گه‌وه‌ری سیاستی ل رۆژه‌لاتا نافین، دگه‌ل ئینه‌تا پاک و خه‌ون و گوتارین پیقازی، ریکخستن و پاراستنا کۆمەلی نه‌بوویه بۆ چیکرنا جفاکا به‌خته‌وه‌ر. کۆنترۆلکرنا مرۆقان و وه‌لاتان و به‌ره‌می هه‌ردووان گه‌وه‌ری سیاستی بوویه، له‌و، ناف هاتینه گوهارتن و نافه‌رۆک وه‌کو خوه‌یه.

تاكو نهۆ ژی، سیاسهت بۆ کۆنترۆلکرنا مرۆقان و شیانین وان و سامانی گشتی بوویه، و بکارئینانا هه‌میان بۆ چه‌ز و ئارمانج و خه‌ونین ده‌سته‌لاتداری (یان ده‌سته‌لاتداران). و ئەفه لبه‌ر بانه‌را پاراستنا ده‌وله‌تی و سیسته‌می هاتینه و ده‌یتنه‌کرن، چ رۆیم تاکه‌که‌سی بت یان نه‌. ئەفی وا لیکریه، ده‌وله‌ت و ئایدیۆلۆجیا و گه‌لهک تشتین به‌ره‌می هزر و ده‌ستی مرۆفی، ژ مرۆفی گرنگتر بن!

ل ئەقان وه‌لاتان، سیاسهت هند هه‌یمه‌نه‌داره، گه‌لهک جارن، هه‌که‌ر نه‌بیژم هه‌رده‌م، رۆلی ژیرخانا هه‌می تشتان دگێرت!!
رۆلی هیزا ره‌ها دگێرت.. ره‌هین ئەفی جۆری سیاسه‌تی هند کوورن د ناف ئەقان کۆمەلان دا، کیم که‌س هه‌نه، ئەفی رۆلی

وهكو مافهكئ حوكمه تي يان دهوله تي نه بينن. ب گوتنه كا دي،
رؤلي كؤنترؤلكرن و بكارئينانا خهلكي بؤ دهوله تي (ب نافئ
به رژه وهنديا گشتي)، (نه رؤلي ريكخستن و پاراستنا كؤمه لي)،
بوويه پارچه يهك ژ كولتؤري هه يي و گهلهك رهوا دهيتته ديتن.

سياسهت ل رژه هلاتا نافين، هيژي پهيدا دكهت دا هيژين
ناقضوه چاقتريساندي بكهت يان هلوه شينت و ههردهم تاماده بت
ئيريشان ببه دؤرماندؤري، هه م بؤ تالاني هه م بؤ مسؤرگه ركرنا
ئيمناهيئ. سياسهت ل رژه هلاتا نافين، ناهيئت هه قرك هه بن،
سه ره دهرييا دژمني دگه ل هه ر هيژه كا دي دهيتته كرن. ئه فه وا لي
دكهت، دهسته هلاتدار (حوكمهت) و خهلك دو تشتين نه ساز و
دژ بن، ل شوونا ئيكو ته مام بكن.

ل ئه فئ ده قهري، سه نته ري پارتين سياسي، وهكو بهرچاڤ،
چه ند ئايدؤلؤجيا ديني يان هزري يان نه ته وه يي بت، دوماهيئ،
هه مي پيرؤزي د كه سه كي دهيتته كرمكرن و ئه و كه سه (كاني)
چاوا هه بوون هه مي ب هه بوونا خوداي فه گريداييه)، دبه
ئه گه ري مان و دؤماندا ئه وي پارتا سياسي. ئه ف نمونه يئ
خوداييكرنا كه سي ئيكي، ل رژه هلاتا نافين گهلهك بهر به لاقه.. و
بوويه ئاستهنگه كا پيشكهفتنا سياسي و هزري و جفاكي. وهكو
ئه م دزانين، سيسته مي ديمؤكرات، پتر لسهر بهرنامه بينن كاري
ئاڤا دبت ژ هه ر تشته كي دي، ئه فجا وهختي پيرؤزين ژ
بهرنامه يئ كاري بلنדר هه بن، بهرنامه دبه ئه كسسوراي پارتين
سياسي و هه مي پرؤسيسا سياسي، فه دگه رته بريارا كه سه كي!!
هه له بت دگه ل ژبيرنه كرنا گوتنه كي: خهلك ب ئه فئ بيتاگه هي يا
خوه گهلهك شاده و خوه تي دگه فئزت!

ٹاؤر

ٹاؤر دہولہ تین رۆژہ لاتا ناڤین، ب کیماتی، دو نہ ساخین
کوڑہک ہہنہ؛ ٹیک، ٹاؤر سہردہمی پہ زخودانکرنی یان
چاندنیہ و ہندی لہزی بکەت نہ شیت بگہتہ ٹاؤر دہولہ تین
پیشکەفتی کو ٹاؤر ئاستی سازتن و پیزانینانہ. دو، نہ فتا خام و
دہرامہ تی وی. ئە ڤہ بە لایہکا دو سہری بوو. ژ ئالیہکی ڤہ خەلک
ڤیری تہنبہلیی و دہبہنگیی کر، ژ ئالیی دی ڤہ، کۆمەلین
پاشکەفتی ژ ئالیی رەوشەنبیری و جڤاکی و زانستی و سیاسی
ڤہ، ژ ئالیی ٹاؤری تہنیڤہ پیشئیخستن. ئە ڤہ بوو ئەگەرئ
ئالیسہنگیا ہەڤبەندیین کۆمەلی، کەساتیہکا کەشەڤریت و
شەپەشۆر پەیدا کر؛ (زەنگینەکی نەزان و پاشکەفتی و
بیسەرۆر). ہەرۆسە، سامانەکی ہند مەزن ئیخستہ بەردەستی
دەستہلاتداران، نەزانین دی چاوا سەرەدەریی دگەل کەن!!

چونکی رەہین وان و کولتۆری وان پتر نیزیکی بەدۆیاتیی
بوویہ ژ باژیری، لەو ہەمی پارہ ل مەکینا لەشکەری و ہیژی
ہاتینہ مەزاختن بو کۆنترۆلکرن خەلکی و خوہ پاراستنی ژ
دژمنین دەرڤہ (چ دژمنین دروستبن، چ بین ہەپارہ).

د ئەنجام دا، نہفت و گاز و سامانین دی، بووینہ بە لایہکا
ئەڤان کۆمەل و دہولەتان. ل شوونا دەرگہہین ئاڤەدانیی و
پیشکەفتنی ڤہکەن، دەرگہہی بازرگانیی و پێڤرۆشتنی بو
بەرہەمی بیانی ڤہکریہ و دەرگہہی نەدادیی و گەندەلیی و
ستەمی ل ناڤہرا خەلکی و دەستہلاتداران ڤہکریہ.

ل وەلاتین رۆژہ لاتا ناڤین، چونکی چاندن و پەزخودانکرن،
ب ریکین کەڤنار و دەستپیکی بووینہ، نەشیاینہ و نەشین

ههڅرکيا بهرهمی دهرڅه بکن، ئهڅجا نهشييان داخوازيين
ژيانهکانو و بهختهوهرتر بؤ جوټيار و شفانان دابين بکن. د
ئهنجام دا، ئهوا ههیی ژي هاته بهردان و ههمی گوندی و بهدؤ
ل باژيړان کؤمبوون.. ئهڅی ئيڅی، باژيړين مهزن پهيداګرن، بيی
کولتوري باژيړی ههبت يان جوړی بهرهمئينانا باژيړی.

باژيړين ههڅچاخ، ب جهی ل باژيړينه، لي ب هزر و رهفتار
و بهرهم هيشتا ل گوندينه. ئهڅی رهوشهکا ئالوز پهيداګريه،
چونکی ههڅبهنديين باژيړی و بين گوندی و خوارتر گهلهک
ژيکجودانه، هزرګرن ژيکجودانه، خيزان ژيکجودانه، سهردهدی
ژيکجودانه، ههڅبهنديين کهسی و خيزانی ژيکجودانه... ههمی
ههڅبهنديين بازګانی و سازتنی (سنعهتکاريی) گهلهک جودانه ژ
بين چاندنی و پهزخودانګرنی.

ئهڅجا، باژيړين روژهلاتا نافين دګهل مهليوټين ژ گوندان لي
کؤمبووين، نهشييانه بهرهمهکی ههڅرک ل واری سازتنی
پيشکيش بکن، ههمی بووينه بازار و بازګانين بهرهمی بيانی.
نهبوونا بهرهمی خومالی و بازاری وی، بازګانیهکا مشهخوړ
ل ئهڅان وهلاتان چيکريه. بازګانیهکا پتر وهکو ترانزيتی و
ګومرکيه ژ بازګانیا دروست و پيکګوهارپتنا بهرهمی ل
ناقبهرا دو ئاليان.

ئهڅ دهڅره بهرهمی خام ددهت و يی چيکری ګرانتر دکرت
و دفرؤشته خوه!

ههروهسا، ژبهړ پاشفهمانا چڅاکی و رهوشهنيیری ژنی
نهشييايه رولي خوه د بهرهمئينانيدا بينت، يان هر نهشييت ژ
مال دهرکهفت. ئهڅی وا ليکريه کيمتر ژ 20% ژ کؤمالی کار
بکن، دا پتر ژ 80% خودان بکن.

ئیک ژ مهزنترين ئاستهنگين دى لېهر پيشکهفتنا ئابؤرا ئەفان
 وهلاتان، پوانکرنا سامانين گشتيه ژ ئالى دهولهتیه. دهولهتی
 هه می بهرهمی نهفتی و سامانين دى پوانکره و خوه لی کره
 خودان. ئەفی خودانتیی، دهولهت و سازیین وی قهله و کرینه، و
 ری نه دایه کهرتی خوهمال و تایهت، نه پیش بکهفت، نه ژى
 پشکداری ئاقه دانیه بیت، نه کو بته شریکی هیزا دهولهتی. بؤ
 پهیدا کرنا رهنکه هه فهسهنگیه کا جفاکی، یان رهنکه دادیه کا جفاکی،
 هیزا هوشمهند و ئافرند، هه می بوویه موچه خوهرا دهولهتا..
 ئەفی هیزا کۆمهلی، د هه مان وهخت دا، رازی کره و فالنجی
 کره. ئەفی خه لک ژ واری پیشئیخستنی و وه راری ده راندیه و
 کره ئه رکئ دهولهتی و سازیین وی، کو موچه دبته بهندکی
 هه فه بند بؤ هه می. موچه یی ژ نهفتی دهیت، دبته بهرهم!!!

ئابؤرا ئەفان وهلاتان سیستهم و هه فچاخی تیدا نین. نه
 ئابؤرا چاندنی هاتیه پیشئیخستن و هه فچاخرن، نه سازتن
 پیشکهفتیه بشیت هه فپرکییا بهرهمی دهرفه بکهت، نه بازرگانی
 و گه شتاری و زانین ل ئاستی هه فپرکیین، نه دهولهتین هه ریمی
 شیاینه ب دروستی وهجی ژ سامانين سروشتی وهربگرن
 (دهراندن و چیکرن و فرۆشتن)، نه بهرهماندنه کا دروست
 هه یه، نه سیستهمه کی باجی و بانک یی بشیت پشکداری
 ئاقه دانی و پیشکهفتنی بیت هه یه.. ئەف وهلاتانه ب مه کینه یه کا
 سروشتی بریقه دچن و خه لکی وی ژى نه هاتیه بهرهم فکرن بؤ
 جۆره کی دی یی کارکرنی!!!

ههروهسا، ل پرائییا ئەفان وهلاتان دهولهت خودانا ئەردی و
 بنه ردی و سه ره ردی یه دگه ل بهرهم و سامانين ئەردی.

ئەفئى پىرانىا وەلاتىيان، بىيانى يان سەپان لسەر خاكا وان ھىلاينە
و نەھىلايە سەرمايە ل وارى چاندنى ژى پەيدا ببت.
ھۆسا، ئابۇر دەرگەھى ژىيانى و بەختە وەرئى، وەكو ئالافەكئى
پىشكەقتنا جفاكى و رەوشەنىبرى و زانستى و سىياسى ژى،
بوويە ئاستەنگەكا دى لېر پەيدا بونا سىستەمى دىمۆكراسى،
چونكى نەشايە ببتە فاکتەرەكئى پىشكەقتنا جفاكى-رەوشەنىبرى
و بلندكرنا ئاستى ھزركرن و داخوازىين كەسان ل ئىكسانى و
ئازادىيان.

جۆرى بەرھەمئىنانى ل ئەقان وەلاتان، سەرى داڧا ئالوزە،
ھەر وەختى پلانەكا دروست بۇ ھەقسەنگىيا بەرھەمئىنانى و
كاركرنى ل وارىن چاندنى و كەوال خودانكرنى، سازتنى و
بازرگانىي، سامانىن سىروشتى و لىكۆلىنن زانستى، گەشتىارى
و پىك-گەھاندنى، بانك و باجى، ھاتە دانان و جەگىر بوو،
ھىنگى، دى ھىقىەكا مەزن پەيدا بت، رۆژھەلاتا ئاقىن ژ گفزا
مىژوويى دەرکەفت و خوە دگەل زەمانى بگونجىنت.

رەوشەنىبرى

وەكو پىرىيا لىكۆل و شەھرەزايان بۇ دچن؛ رەوشەنىبرىيا
مرۆڧى، وەكو شەھرنشىنىيا وى د قۇناغان را بۆرىە. دگەل
جوداھىين بچووك قۇناغىن ئەفسانەيى، دىنى، فىلۇسۆڧى، و
زانستى ھاتىنە پىشنىيازكرن. ھەكەر ئەم چافگىرئانەكئى ل ئاستى
رەوشەنىبرىيا دەڧەرى بگىرىن و ئەنجامىن ھلېژارتنىن ئازاد و
بازارى پىرتووكان و دژانىيا گوھەرىنى و تىكەلىان دگەل
كولتورىين دى بکەينە پىپىقان، جۆر و ئاستى رەوشەنىبرى ل
دەڧەرى دى ھىتەدىتن.

ب دیتنا من، ئاستى رەوشەنبىرىيا گىشتى ل رۆژھالاتا ئافىن،
نەشپايە نە ژ قۇناغا دىنى دەرياز بىت، نە ژى سىستەمەكى
ھەقچاخ لسەر ئاڧا بکەت. ئەڧى ژ ئالىي ھزرى و كولتۇرىڧە،
رۆژھالاتا ئافىن ب دو قۇناغىن ھزرى ل پاش دىيائى ھىلايە.

چونكى ئارمانجا دىنى ژيان نىنە، بەلكو پىشتى ژيانىيە، ژيان
دبته پرەك يان ئالاقەك، نە ئارمانج. وەختى ژيان نە ئارمانج
بت، كۆمەكا ھزر و رەفتار و كرىاران لسەر ئاڧا دبت، خەلكى
رۆژھالاتا ئافىن ل زەمانەكى دى نىشا دىيائى دەن. ھەرەسا،
سىستەمىن پىشكەڧتىتر، ژيانەكا بەختەوەرتر، پىشكەڧتن ل ھەمى
وارىن ژيانى نابتە ئارمانج، بەلكو دىنە مژولكرن و نەدوورە بىنە
ڧارىپوون و دەسەرداچۆن، چونكى مرؤڧى ژ رىيا دروست
(بەھەشت) ڧارى دكەن بەھەشتا بەروەخت ل ئەردى.

بازاپى پرتووكى و جۆرى وى ھەكەر بکەينە پىڧان بۆ جۆرى
رەوشەنبىرىيا دەڧەرى، پرتووكىن دىنى (ئەز نابىژم پرتووكىن
پىرۆز) نھۆ ب رەواچترىن پرتووكن، پاشى پرتووكىن مېژووىي..
ئەڧە ژى تەمامكەرە بۆ ھەمان بابەتى، و ھەمى ئەنجامى
مېژووناراستەكرنا مرؤڧىيە ل ئەڧى دەڧەرى.

مېژوو ب ھەمى روودان و بويەر و بەرھەمى خوڧە، وەختى
باشتر و پىرۆزتر بت، ژ ئەڧرۆ. مرؤڧى، نە ئەڧرۆ دڧىت نە
پاشەرۆژ، بەلكو ھەردووان رەت دكەت. و چونكى ڧەگەران و
زڧراندنا مېژووىي و زەمانى نابت، لەو، خوڧەڧەقاندن و چىكرنا
دەولەتا پىرۆز دو بزافىن تەنھانە ل مەيدانا رۆژھالاتا ئافىن..
ئەنجامىن ھلبژارتىن سەنتەرى رەوشەنبىرى و شارستانىيا
ئەرەبى؛ مسر، باشترىن بەلگەنە بۆ ئەڧى بۆچۆنى.

قوناغا دینی ل ہزرا مروّقی، قوناغا ئایدیۆلۆجیا کرنا جوداھیانہ بۆ ھەق کیکرنی لسەر ئەردی و سامانی و مروّقی.. دین، چونکی خوه تهنی راست دزانت، نەشیت دینین دی یان خەلکی دی پەسەند بکەت. ئەقە ژى ئاستەنگەکە خەلکی دی، کولتورین دی، رەفتارین تازە و بیانی بەیتە پەسەندکرن و ببە پارچەبەک ژ کولتورئ گشتی. ل ئەقی واری مەھاتما غاندی گۆتیە: ئیکدی قەبوولنە کرن جۆرەکی زۆرکارینیە و ئاستەنگەکا مەزنە ل بەر پەیدا بوونا جانئ دیمۆکراسیەکا دروست.

ئەقجا مروّقی بۆ ژیانئ نەژیت، مروّقی دفتت میژووپی
راوہستینت، مروّقی ژ میژە دو ماھیا میژووپی راگەھاندی، دی
چ ل دیموکراسیە کەت؟ ژبلی ھندی، ھەکەر وەکو ریفرا ندۆمەکی
بکار نەھینت.

ل وارین دی، وەکو زانستان، ئەوہی سەردەمین ناھین، نە زیدەھیەک لی ھاتیە کرن نەژى وەرگرتن یان پشکداری د پینشدا برنیدا ھاتیە کرن. دگەل نەبوونا داتا و دۆکیۆمەنتین ئەکادەمی، دسەر ھندی را ئەز دشیم بیژم؛ ئەو درافئ ل چیکرن و نەھیلانا تیرۆریزمئ دەیتە خەرچکرن، چاریکا وی ل پینشدا برنا لیکۆلینین زانستی و تەکنۆلۆجی ناھیتە خەرچکرن.. ھەژمارا خەلاتین نۆبل و پەسەندین مافی ئافراندنی ل وارین زانستی و تەکنۆلۆجی، باشتیرین بەلگەنە، بۆ رۆلئ رۆژھەلاتا ناھین، ل واری پینشدا برنا تەکنۆلۆجی و زانستی.

ژ ئەقان و کۆمەکا ہزر و دیاردە و رەفتارین دی، بۆ مە دیار دبت کو ئەف دەقەرە ب ہزر و رەفتار و ئالاقین کەفن ل ئەقرو دژیت. ئەو جۆری ژیانئ پتر نیژیکی سیستەمی خودان و سەپان؛ خانەدان و کرمانجە ژ سیستەمی دیمۆکراسی کو لسەر ئازادی و ئیکسانیی ئاھا دبت.

تەوەر 3

دیمۆكراسیى چ پاشەرۆژ ههیه؟

ل هەردو تەوەرەییڭ بۆرین، مە دیمۆکراسی و بنەمایڭ وی دگەل رەوشا جفاکین رۆژەهەلاتا ناڤین بەرچاڤ کرن.. ل ئەڤی تەوەرە، دێ ھەنبەرکرنەکی کەین کانێ خەلکی رۆژەهەلاتا ناڤین چەند ئامادە و بەرھەڤە، وەکو ھزر و رەفتار، دیمۆکرات بت. بۆ ئەنجامدانا ئەڤی کاری ئەم دشیڭ چەندین ریکان بگرین، وەکو:

ئیک: ھەردو بنەمایڭ دیمۆکراسی (ئازادی و ئیکسانی) دانینە بەر لیکۆلینێ و دیار بکەین کانێ چەند دەست دەت مرۆڤ ب ئەڤی رەنگی ھزری و رەفتاران، باوهری ب ئەڤان ھەردو بنەماغە و مافان بینت، پاشی داخووازا وان بکەت و ل دوماھیی خەباتی بۆ بکەت یان د ژیا نا رۆژانە دا کار پی بکەت.

دو: پیکھاتەییڭ سیستەمی دیمۆکراسی، ریز بکەین و ئیکۆئیکۆ دگەل ھزر و سەرەدەرییا نھۆ بەرانبەر بکەین و بگەھینە ئەنجامەکی. ھەر بۆ نمونە: ل ھەر وەلاتەکی، تا چ رادە ھەرسێ دەستەھلات ھاتینە ژیکجوداکرن و ھەڤسەنگکرن؟ تا چ رادە ئازادییا دینی و دەربریتی ھەییە؟ مافین مرۆڤی چنە و چاوا پارستینە؟ گوھارتنا حوکمەتی و دەستەھلاتداران چاواھە؟ پراڤییا دەستەھلاتدار چاوا سەرەدەریی دگەل کیمانییا جودا دکەت؟.. ھتد. ئەنجامی ئەڤی ھەنبەرکرنی دگەل ستاندەرەکی، دێ دووری و نیزیکییا خەلکی رۆژەهەلاتا ناڤین ژ سیستەمی دیمۆکراسی دیار کەت.

سێ: ئەم دشیڭ ئاستی شەھرستانی بکەینە پیکھانەکا دی بۆ ھەبوون یان نەبوونا بنەمایڭ ھزر و رەفتاریڭ دیمۆکراتیانە و

هەبوون یان نەبوونا دەلیقەیا ئافاكرنا دیمۆكراسیە ل رۆژەلاتا ناڤین.

ل خوارئ ئەز دئ لسەر ھندەك نموونەییڤ سەرەدەرییا مە دگەل بنەمایین دیمۆكراسیە، راوەستم و ھنبەری ستاندەری ئۆرۆپی كەم، داكو سەنگ و ئاستئ بەرەست و ئاستەنگین ل بەر سیستەمئ دیمۆكراسی، بزانیڤ.

ئازادی

ئازادی ئیکە ژ زاراڤین لاستیکی، ئەم دشیڤ ھند قەکیڤشین تاكو دپچت، و ھند بگڤیڤشین تاكو نەبیڤین. لەو، ئەم باسئ ئازادییا ب مەرڤین دینی؛ ب مەرڤین جفاکەکا رۆژەلاتی، ناكەین. ئەم باسئ ئازادیی ب مەرڤین ھیۆمانیزمئ دكەین. ب گۆتتەکا دی، ئەو ئازادییا زیانئ نەگەھیتتە ئازادیڤ دی، ئەو ئازادییا ب ھارمۆنی دگەل یڤڤ دی بژیت، ئەو ئازادییا کۆمەلی ھلنەوەشینت.

ل رۆژەلاتا ناڤین، چونکی کەسئ تەك نە شەنگستئ کۆمەلیە، ئازادیڤ وی ژئ د چارچۆڤ یەقەکا مەزنتر دا (خیزان)، ھاتینە چارچۆڤەكرن. کەس د بیافئ خیزانئ دا ئازادە، چونکی توخمەکی خیزانئییە و خیزان بچووكتیرین ل بئئ کۆمەلیە. ئەقە وەكو ھایدروچین و ئۆكسجینیە د ناڤ پرتا ئاڤیدا. بەھایئ ھەردووان (وەكو پەیداكەریڤ ئاڤئ) د ئیكگرتنئیدا یە نە د ئازادی و سەربخوہیی دا.

ئەقە ئالیەكە، ئالیئ دی، سانسۆرا جفاکی و دینی و سیاسی لسەر ھەركەسئ، و سانسۆرا زەلامئ لسەر ژنكئ و یا دایك و

بابان لسەر زارۆكى، ھەمى رى ئادەن، مرۆڧى ئازادى بڧىت ژى،
بشىت ئازاد بڧىت يان برىارى بدەت.

ئەڧجا، كەسى رۆژھەلاتا ئاڧىن نە دەلىڧا ئازادىيا سىياسى
ھەيە، نە يا جڧاكى، نە يا ئابۆرى، نە يا جىتدەرى، نە يا دىنى.. و
نەدوورە لىبەر باندۆرا پەروەردى و جڧاكى، ھەكەر دەلىڧە ژى
ھەبت، ھەركەس ب ھەزا خوە، ھندەك ئازادىيىن خوە رەت
دكەت، چونكى بەھايى وى د جڧاكى دا دىئىتتە خوارى.

ئىكسانى

كۆمەكا جوداھىيىن چىكرى يان مېژوويى پەيداكرىن و بوويە
پارچەيەك ژ كولتۆرىن دەڧەرى، ل ئاڧ كۆمەلېن رۆژھەلاتا
ئاڧىن ھەنە، رى ئادەن ئىكسانى ھەبت. ھەر بۆ نمونە؛

جىتدەر: تاكو نھۆ ژن پارچەيەكە ژ سامانى زەلامى و ھىچ
مافەك، وەكو مرۆڧەكا كاملان، يان ھەڧسەنگا زەلامى نىنە. ئەڧى
وا لىكرى، ژن بىتە مەكىنا زانى و خزمەتى و خوەشىي بۆ
زەلامى و ھند. ھەلبەت ژبلى نەمرۆڧانىيا ئەڧى رەڧتار و
سەرەدەرىي دگەل ژنى، كارەكى گەلەك نەرىتى و خراب ل
وارىن ئابۆرى، سىياسى، رەوشەنىبرى و زانستى ژى دكەت و
كۆمەلى پاشدا دكىشت.

سىستەمىن شاھانى و ھۆزان، جوداھى لسەر بنەمايى رەھا
خوونى دامەزراندىنە و گەلەك جاران، مېژوو (توخمى مرۆڧى)
پاشەرۆژا وى ديار دكەت، نە شىيان و بەرھەم.

ھەمان باوەرى بوويە ئەگەرى نەژادپەرىسىي و جەنگىن
نەتەھىي و بھوژاندنى و بندەستىي. راستە، ئەڧە ل ھەمى
دىنبايى بەربەلاڧە، لى ل ھەمى دىبايى، سىستەمىن پەروەدەيى و

میری و جفاکی سفیل و گرۆپین کۆمهلی بهرسینگی لی دگرن و بزاقی دکهن، سەنگ و ئاستی نهئیکسانیی لسه رنه مایی خونئی یان ژیبوونا نهژادی، کیم و لاواز بکهن.. ل رۆژه لاتا ناقین، بهره فاژی، پتیا سازی و دهزگه هین میری د خزمه تا نهئیکسانییدانه.

ئه فجا، نهئیکسانی یا نهژادی، نهئیکسانیه کا دژوارتر و تیژتر پهیداکریه، ئه و ژی نهئیکسانی یا دینی و ئایییه. ئه ف جوره، دژوارتر ژ جورین دی خوه بهرچاف دکت و رهنگه دۆمدریژیه کا ئه به دی دایه خوه. جوداهی یا ئه فی جورئی نهئیکسانیی، ژ یین دی، ئه ف خالا دوماهییه. ئه ف جوره، هاتیه ئاسمانیکرن و بهس پیغه مبه ره کئی سهردهم دشیت ئه فی جورئی نه هیلت یان لاواز بکهت.. و وهکو ئه م هاتیه تیکه هاندن، ئیدی چو پیغه مبه ر ناهین!

چاوا بت، هندهک رهفتارین بچووک ل ناف هر کۆمه کا مرۆقان، دشین ببه مهستهره یان پیقان بۆ ههیین و نه یینا باوه ریخ و کارکرن ب ئیکسانیی، نه دووره، سهراگرتن، پیگیری ب وهختی و ژفانان، ژ ئه وان پیقه ران بن. ئه و مرۆقی ل سه رایین راوه ستت یان داخوازا ژیبۆرینی ژ یخ بهری خوه بکهت، ئه وی کهسی وهکو هزر و وهکو رهفتار باوه ری ب ئیکسانیی ههیه.. ههلبهت، بهره فاژ بهره فاژه. ل رۆژه لاتا ناقین، ب گشتی، سهرا برین جهی شانازییه. ئه فجا، پیشیلکرنا مافین هه می که سین ل پیش وی/وی دبهت جهی شانازیی، و نه دووره سهرا بر، ئیک ژ دیمۆکراسیخوازان بت!!

جودا کرنا دینی ژ دہولہ تئ

بؤ دابینکرنا ئازادی و ئیکسانیی بؤ ہمیان د ناف کؤمہ لی دا، ہندہک مہرجین دی بؤ پاراستن و راگرتنا سیستہ می و چارچؤفہ یی پیکفہ ژ یانی د جفاکی دا دہیتہ خواستن، و ہکو: جودا کرنا دینی ژ دہولہ تئ، ہہ فہ سہ ندرن، گوہارتنا دہستہ لاتداران، سووکا ئازاد، پاراستنا مافین کؤمین بچووکتر.. ہند. نہ دورہ ئہ فانہ ئو مہرجہ بن، بیی وان سیستہ می دیمؤکراسی جہگیر نہ بت.

ل فر نہ دورہ ہلگریں ئیدیؤلؤجیا دینی دژاتی بکن و ہر کہ سہ کی دی پرسیار بکت؛ بؤچی جودا کرنا دینی ژ دہولہ تئ گرنگہ یان فہرہ؟

ئیک، چونکی ئارمانج ژیکجودانہ و نہ دورہ ل ہندہک جہان دژ بن. دو، دین لسہر ہندہک بنہ مایین نہ گھوڑ و خودایی ئافا دبن، ئو بنہ ما و میکانیزم و پیڑابوون، ناہیتہ گوہارتن.. لی دہولت لسہر سیستہ مان بریقہ دچت و سیاسہت، ہونہری پینچیبوونئیہ و بہرہ وام خوہ دگوہیڑت. سی، ہر دینہ کی دو ماہییا دیرؤکی ل وختی پیدابوونا خوہ راگہ ہاندیہ، دہولہ تئ و سیاسہت و پتربیا بزاقین مرؤفی و ہہ فہ ندیین وی، خہ تہ کی راستی دیرؤکی ہہیہ، ئہ ف خہ تہ، ب ریکن ماتہریالیست ل راستی دگہ پن و ہندی مرؤف ہبت و راستییا رہا نہ زانت، دو ماہییا میژووی راناگہ ہینت.

ژ ئالیہ کی دیقہ، دہولہ تا دینی، بہ ہایین دینی خوہ و نہ دورہ ہیشتا خواریتر ئاییہ کی خوہ یان دیتنا ہندہک کہ سان ژ ئاییی لسہر ہہ قدینن خوہ و دینن دی بسہ پینن و خہ تا سور بکیشن؛

قانون

قانون يان شيوازي ريکھستنا ھهقبھنديان، ل رۆژھالاتا نائين، ھيشتا د گيزھقانکا سھردھمي پاش ھلھوشان يان لاواژبونا قانونين ئۆتۆکراسيی و دینی و ھۆزی دا دژیت. ل ئهقی دھقھری، ھۆز و رھوشتيں وی سھردھمی چھراندن و چاندنی، ھيشتا زالن و شھری مان و نھمانی دگھل ھھمی سيستھمیں دی دکھن. ئهقھ وا لی دکھت، قانون يان دھستورین ھۆزگھریی، ھهقبھنديان ريک بيخن و خھلک پتر ب ئھوان پیک بھیت ژ قانونين دھولھتی.

دين، ھيشتا بنھمايی سھرھکیی ھزر و ھهقبھنديانھ. ئهقھ وا لی دکھت کۆمھکا خھلکی روو بکھنھ شھريھتی، نھ قانونين دھولھتی، بۆ چارھکرنا ئارپشھيین ناخوھ يان بۆ وھرگرتنا راويژکاریی.. ئهقجا گھلھک سھوشتيھ، وھختی کھسھکی بھیت کارھکی بکھت، ژ مھلایھکی يان شھھرھزايھکی دینی بھرست کانی ئھو کارھ حھلالھ يان حھرامھ، و مھرج نينھ بھرست کانی ئھو کارھ قانونيھ يان نھ، چونکی بۆ مرۆقی دیندار، ھھرتشتی حھلال قانونيھ و ھھرتشتی حھرام نھ قانونيھ.

ژ ئاليی دیقھ، حوکمھت و دھولھت، بزاقی دکھن، قانونا وان دانای، ھھ کار پھ بکھن، ھھم بسھپينن. لھو، ژ ئاليی قانونيھقھ، ھھر کھسھک، ل ئهقان وھلاتان، وھختی تووشی ئارپشھيھکی ببت، نھدوورھ تووشی ئیک يان پتر ژ ئهقان سی جۆرين دھستھالاتا قانونی ببت. ئهقھ ھھرسی قانونين پيگھ و لسھريک ھاتينھ گونچاندن، مھ بھیت نھقیت، ريگرن لېھر

سیستہمی دیمؤکراسی کو پشتگہرما قانونین مروؤقانی و
سہرہمانہیہ.

سہرہدہری دگہل کیمان

دیمؤکراسی، دہستہلات یان حوکمہتا پرائینیہ، لی دگہل
پاراستنا مافین بنہرہتی (کو پتربیا وان، بنہمایین دیمؤکراسییتہ)
بؤ ہہمیان. ئەف مافین بنہرہتی بؤ ہہمی وەلاتیان دبتہ ستوون
و شہنگستہیی پیکفہژیانی و دادییا جفاکی و قانونی.

ل سیستہمی دیمؤکراسی، چونکی سہرہدہری و ہہقبہندی
ب کەسی تەکفہ دەیتہ کرن، نہ چو تشتین دی، جہہ ہہمی
رہنگان و ہزران و نہژادان و کولتوران د ناہ دا ہہیہ.. ئەفجا،
فرہکولتوری -نہژادی -ہزری ..دگہل وەختی دبتہ سیمایہکی
دیمؤکراسیہ.

لی ل رۆژہلاتا ناہین، ہیشتا رەنج و ہزر و دہرامہتی
گەلەک وەلاتان ل چیکرنا ئیکرہنگی و ئیکزمانی و ئیکدینی و
ئیکنہتەوہیی و ئیک کولتوری و ئیکدہنگی، دەیتہ مەزاختن! ئەفہ
ب خوہ، مەزنترین ئاستہنگہ، ل پیشبہری وەلاتینی و مروؤقانی،
بہری سیستہمی دیمؤکرات.

پیدقیہ فیلسوفیا ہہمەرہنگی؛ گرنکیا مۆزاییکی ہزری و
جفاکی و نہژادی، بہری دیمؤکراسیہ بؤ خەلکی بہیتہ رۆہنکرن
و جہگیر ببت، داکو دیمؤکراسی، وەکو سیستہم و شیوازہکی
ژیانی، ل سەر ئاھا ببت.

پیدقیہ کۆمەل، بہری دہستہلاتداران، بگہتہ وی باوہری
کو کیمن نہتەوہیی و دینی و نہژادی... وەکو مروؤف خودان

مافن و وهكو وهلاتى رهنگهكن زهنگينى ددهنه كۆمهلى هممى..
پيدقيه كۆمهل بزانت، ئىكرهنگى، رهنگهكى كۆره بوونىيه.

كەس و خيزان

بهرى نهۆ ئەم لسهر ههقبهندييا كهس-خيزان ئاخفتين و
سهردههرييا دهستور و جفاكين رۆژههلاتا نافين دگهل كهسى
تاك، ههوجه ناكهت دوباره بكهين. ل سيستهمى ديمؤكرات،
ههردو ستوونين سههركه (ئازادى و ئيكسايى) ژ كهسى دهست
پيدكهن، بهرهف خيزانى، بهرهف دهستهك و كۆمان، بهرهف
كۆمهلى و مرؤقانىي هممى.

ل رۆژههلاتا نافين، ريزبهندى و ماف بهرهفاژ هاتينه دانان؛ ژ
سهرى بۆ خوارى دهين، ئەفه ئيك. دو، كهسى تاك توخمهكه ژ
يهقهكا بنههت¹ (بچووكترين يهقهكا جفاكى) كو خيزانه. ب
گۆتتهكا دى، كهسى تهك، نهشيت مافين بنههت و هرگرت،
خيزان و هرديگرت!!

ئهفئ پيرؤزىيا خيزانى لسهر كيستى كهسى تاك، لهنگيهكا
سهرانسهرى دروستكره، بخوه تيؤريكرن ژى ب سانههى نينه!
خيزان، نهخاسمه خيزانا مهزن، ب ههقبهندى و ئهرك و
مافين خواهه، بهرماييكا قوناغا چاندننیه بۆ باژيپان مايه. خيزان
و ههقبهنديين وئ، هند ئاشنا و دؤستين ديمؤكراسيى نينن،

¹ يهقهك، ژ پهيفا ئافىستايى (يهقه/ يۆفه) ب مانا ئيك، هاتيه دارپىشتن.
ئهفه بۆ بهرانبهرى (وحده) يا ئهههه و unit | زمانين ئورؤپى
هاتيه بكارئينان. د كرمانجى دا ههف- و سؤرانى هاو- و فارسى
ههه-، وهكو پيشگر ژ ههههه رهگينه. ههفؤك بۆ رستا زمانى ژئ
هاتيه دارپىشتن، لهو من قىيا هيشتا دوورتر بچم و يهقه فهژينم.

بشیت پیکه بژین و پینشکه فن. دیموکراسی، سیسته می ته کی نازاد و ئیکسایه، خیزان و هه قبه ندیین و هه هدهک ئه رکین دی بژ هر که سی پهیدا دکهت، نه شیت پاشگوه بیخت یان ژ چارچوقه یی وان ده رکه فت.. ئه قه دگه و هختی، ناهیت سیسته می دیموکرات سهر بگرت.

دهسته لاتا پرائی و مافین کیمانی

ل رۆژه لاتا ناین، گه له ک جارن هلبژارتن بژ ئیکالکرنا هه فرکییا دهسته لاتداران یان پارتین سیاسی، دهینه کرن. ب گۆتته کا دی، هلبژارتن بژ هندیته کی یان کیژان پارت ببه دهسته لاتدارا رها و وهلاتی و وهلاتیان بژ خوه و ئارمانجین خوه بکار بینت، نه بژ ئه نجامدانا بهرنامه یه کی دۆمکورت و هاتیه په سه ندرن ب دهنگین وهلاتیان.

هه مان تشت، ل ئاستی نه ته وه یان ژی دهیته کرن. بژ نمونه: ترک ل ترکیا و فارس ل ئیرانی، بهرچاقتین نمونه نه، بژ بکارئینانا هلبژارتنان بژ رهواکرنا هه یه نا نه ته وه یه کی لسهر بین دی، ل وهلاته کی.

ل ئاستی پارتین سیاسی و هیژین نافخوه یی: پتربیا وهلاتین ئه ره ب باشترین نمونه نه، هه م بژ هه یه نا هیزه کا سیاسی، هه م بژ هه یه نا ئاراسته یه کی نه ته وه یی و دینی یان ژی گرۆپه کی له شکه رتاری. ل رهوشه کا هۆسا، هه می کیمانی دبه قوربانین ئالیی پتربیا دهنگان برین.

ئه و کهس یان پارتا پتربیا دهنگان دبت، دبه خودان و رۆلی دهوله تی (نه حوکمه تی) دگێرت. ئه قه، که سی دهنگبرین دکه ته شاه و پارتا پتربیا دهنگان بری دکه ته دهوله ت. ل رهوشه کا

هؤسا، ديمؤكراسى و ئالافين وئ دبنه قوربانين هؤش و رەفتارين هيژين خوهجه، كو ديمؤكراسيى دكەنە پئپەليسك تاكو پئ دگەنە سەربانى، پاشى دگەل خوه رادكيشن و خەلكى دىل خواري دمينة ل هيقييا فروويى گاي.

ئەرك و ماف

ديمؤكراسى، ھلبژارتنا نوونەر و ھوكمەتئ تەنئ نينە، ديمؤكراسى بەرپرسیيە بەرى ماف بن. كەسئ ديمؤكرات، خودانئن وەلاتئ خوهنە، زيرەقان و چاقديرئن ئازاديا خوه و كارئن ھوكمەتئنە.

ئەف خودانیا سيستەمى ديمؤكراسى ددەتە ھەركەسى، بەرپرسیى ژى بۆ چىدكەت. وەلات ب ھەمىقە يى ھەميانە، ھەمى بەرپرسن بپاريژن و پيشدا ببەن. پاراستنا بەرژەوھندييا گشتى، ل وەلاتئ ديمؤكرات، پيدفيە پارچەيەك بت ژ ئەركئن كەسان، بەرى سازى و دەزگەھان.

ھەمى خودانئن ھەميئتە و ھەمى بەرپرسن ژ پاراستنا ھەمى.

ل رۆژھەلاتا ئاقين، سيستەمى بابيئى و ميرسەريى زالە، لەو، باب وەكو باب و وەكو زەلام، ب تەنئ بەرپرسە. ئەقە د ئەنجام دا وا لئ دكەت، دەولەت ب ئەركئ كەسان راببت و ببتە خودان و بەرپرس.. ئەف سيستەمى بابيئىيا دەولەتئ، خەلكەكئ نەبەرپرس ژ بەرژەوھندييا گشتى پەيدا كرىە. ب گۆتەكا دى، بەرژەوھندييا گشتى بوويە ئەركئ دەولەتئ، نە يى خەلكى. لەو، دگەل ھەر فەرتەنەيەكئ، ھوكمەت دەيتە تالانكرن، وەكو جەقەنگى زۆردارىى و بابيئى و زەنگيئى.

رۆل چينا نائين

پتريا كۆمەلان، ھەكەر نەبېژم ھەمى، لسەر سى چينان دابەش دىن، ھەرچىنەكى بەرھەم و بەرژەوھندىين جودا ھەنە، لەو ھىقى و ئارمانجىن جودا ژى ھەنە.

چينا ھەژار يان ھەر ناھەكى دى لى بکەين (پرۆلىتار بۆ نمونە)، ژ ناھى ديارە، بەس خوەيى نەدار و نەزان و نەدوورە نەساخ ژى، ھەيە. چىنەكە ل نانى و مالى دگەرت و بزاقى دگەت بژىت يان خوە ب دەلىنگىن چينا نائين ھە بگرت. ئەف چىنە، ب ژيانا رۆژانە ھە بەندەوارە و گەلەك ھزرا پاشەرۆژى و دەستھەلاتى و زانىنى و پىشكەقتنى ناکەت.

ئەف چىنە، چىنەكا خەونىين و سۆزدارە، ب بەھايىن چقاكى و ئەخلاقى خوە پىكھە دگرت و خوە رازى دگەت. ھندەك وەلاتىن رۆژھەلاتا نائين قىيا ئەف چىنى خواندەوار بگەت و رەوشا وى يا ئابۆرى باشتەر لى بگەت، لى ل ھەمان وەخت ب ئايدىلۆجىيى (چ نەتەوھىي چ دىنى) نەساخكر و رۆلەكى كەشەفرىت دايى.. رۆل تالانكرنى! ئەفجا ئەف چىنە ژ چىنەكا كاركەر بوو چىنەكا تالانكەر.. ئىراق باشتەين نمونەيە، بۆ ئەوئ باوەر نەكەت.

چينا زەنگىن، يان ھەر ناھەكى دى لى بکەين وەكو برجوان، ئەرىستۆكرات، دەرەبەگ، خانەدان،.. ل ھەمى وەلاتان ب ھەژمارى كىمتەر لى ب ھەيىنى و سەردەستىيا زانستى و ھىژى، كۆنترۆلا كۆمەلى ھەمىي دگەت. ئەف چىنە ژ خوەيە، نە ژ كەسىيە و ھەمى بزاقا وى خوەپاراستنە.

ئەف چىنە شىۋاز و سىمايە ھزرى و ئابۇرى و سىياسى و جفاكى يى ھەر كۆمەلەكى دنەخشىنت. ئو چونكى سەرمايە و دەستەھلات ل نك وان كۆم دېن، ھەر ئەون خوە ل وەرارى و پىشكەقتى و ھىزى دگەرن.. ئەفجا دېنە خودان و سەمىانن زانستى و تەكنۆلۇجىيە و گوھەپىنى ۋى.

چىنا زەنگىن، ب گەوھەرى خوە چىنەكا پارىزگارە، لى ھەفركىيا ئاقخوە و دەرڧە، ئەفنى چىنى دكەتە خودانا ئاقەدانى و پىشكەقتن و گوھەپىنى. ئەفجا ۋ چىنەكا مەشخۇر لسەر سامان و شىانن خەلكى و مېژووئى، بۇ دۇلافا گوھەپىنا مېژووئى.. ئەفە ۋى پىشكدارىيا وانە د وەرارا مرؤفى دا، بەھايى بكارئىنانا خەلكى دىيە.

ل رۆژھەلاتا ئاقىن، ھزرا چەپ و پاشى تاكو رادەيەكا بچووكتىر، ھزرا دىنى، نەھىلان ئەف چىنە گەلەك زەنگىن بىت و بىشئە ھەست ب ھەبوون و رۆلى خوە بكەت و بىشئە وەلاتىن خوە ئاقەدان بكەت و پىشپىخت. ئاستەنگا دى ل پىشپەرى ئەفنى چىنى، سىياسەت بوو، پىرىيا ئەفان ھەم سىياسى بوون ھەم زەنگىن و خانەدان، ئەفجا، ئاقەدانى گۆرى ئاخقتى بوو. ئاستەنگا دى، پاشدەمانا جفاكى و ھزرى، داخواز و ھىقىن خەلكى، ل ئاستەكى نزم ھىلان و كەس نەبوو و نىنە خوە ل پرۆژەي پىشكەقتى و گوھەپىنى بكەتە خودان.

چىنا خانەدان، و ئەوئىن چاف لىكرىن (نەخاسمە ئەوئىن ۋ چىنا ئاقىن ھلچۆين يان ب رىككىن كۆدەتايان چىنا خوە گوھارپتى)، ئەفانە، د كۆكا خوە دا يان ب فەگرتنى، خودانن كۆلتۆرى چەندىن رەنگىن دەستەھلاتا تاكەكەسىنە؛ ل مال، ل كۆلانن، ل دبستانن، ل رىفەبەرى و كارگەھان، ل جفاكى... ل

هه می جهان، بهس ئەو کولتۆره ههیه. ئەف کولتۆره، ب باکراوندی خوهیی هزری فه، ری لهر ئەفی چینی گرتیه بیه خودانا پرۆژی دیمۆکراسیکرنا جفاکی.

ب دیتنا من، گهلهک ژ ئەفا مه گۆتی، فه دگه رته شیوازی زهنگینبون، ل رۆژه لاتا نافین، کو تهنها سی ژیده رین سهرهکی هه نه: سامانین سروشتی، بازرگانی ب بهرهمی خه لکی دی و چاندن. ئەفه هه می (ژبلی بازرگانی وهکو ریکهک یان پرهکا تیکه لیان) قوناغه کا هزری، ئەف کۆمه لانه ل پاش خوه وهکو پیشکه فتنا مادی، هیشینه.

چینا نافین، چینه کا دینامیکه؛ بۆ رۆژی ته نی ناژیت. چینه که رهوشه نیبری و گوهارتنی بهرهم دئینت. چینه که گوهرپینن جفاکی و نه دووره سیاسی ژی، خوه لی دکه ته خودان. ئەفجا، چینا نافین، خوه ل سیسته می و وهلاتی و پاشه رۆژی دکه ته خودان. ئەف چینه بالانس و هه فسه نگیی دپاریژت.

ل رۆژه لاتا نافین، ب گشتی، چینا نافین ب موچه یان هاتیه رازیکن و بیئالکرن و پاشی فالنجیکرن. ئەفجا، پشکداری یا ئەفی چینی د وه راری و پیشکه فتنی و گوهرپینی داها تیه راوه ستاندن. چینا نافین، بوویه چینا پشت میژی! بوویه چینا نفیسارین رۆتینی و دوباره کرنا شۆلی.

ئەفجا ئەم دگه هینه جهی مرادی؛ دهولت، نه دشیت بهردهوام خه لکی دامه زرینت، نه ژی موچه یان ب گۆره ی پیندقیین سهردهم و داخوازیین خه لکی، زیده بکته. هه کهر ئیکه می بکته (بهردهوام خه لکی دامه زرینت) دی بودجیا دانه شۆلی (المیزانیة التشغيلیة) هلئافست و یا بهرهماندنی داکه فت، د ئەنجام دا، سامانی گشتی دی ئاسۆی دابهش بت و حوکمهت و دهولت

دی فالنجی بن (ئەزمونا سۆڤیەتی دی دوبارە بت). لئە هەکەر دەولهتێ بەردەوام مووچە گونجاندن، دی سڤکتر بت و نەدووڕە بشیت خوہ راگرت، نەخاسمە، هەکەر دراڤئ بەرھەماندنئ ب شیوہیەکی زانستی بکار بینت و بشیت خزمەتا داخوازی و هەوجەییین بنەرەتی پئ بکەت.

ل رۆژھەلاتا نافین، مووچە وەکو خیرکرنەکا دەولهتییە دگەل خەلکی.. پتربیا وەلاتان کەڤتینە، خەلەتیا جۆت: هەم بەردەوام خەلکی دادمەزرینن، هەم مووچەیان زیدە ناکەن! دامەزراندنا بەردەوام، ل کەرتئ میری، بودجەیا بەرھەماندنئ ناھیلت، زیدەنەکرنا مووچە ب گۆرەیی بازارپی، مووچەخوہرەکی هەژار یان نان و زک پەیدا دکەت.. ئەڤە ژ ئالیەکیڤە دبتە جھئ دلگرانی و نەرازیبوونا مووچەخوہران، ژ ئالیئ دیڤە (ژبەر نەھیلانا بودجەیا بەرھەماندنئ) خزمەتیین گشتی لاواز دبن و بارگرانی دیسا دکەڤتە سەر مووچەیی بیسەرۆبەر!

ئەڤجا، ئەو کەسین بۆ حوکمەتی هێچ شۆلەکی نەکەن و مووچەیی وەردگرن، دگەل وەختی دبنە ئەگەرئ ھلوہشانا وئ! چاوا؟ وەختئ مووچە تیرا ژیارئ نەکەت و نەشیت بەختەوہریئ بۆ خەلکی چیکەت، مووچەخوہر دبنە بارگرانیەکا مەزنتەر ژ یا بیمووچەیان بۆ حوکمەتی و دەولهتئ. د ئەنجام دا، راگرین دەولهتئ دبنە دژمنین وئ، هەکەر پەیفأ دژمن گەلەک گران نەبت بۆ ئەڤئ هەڤبەندیئ.

○

ئەڤە و خواندنا هەمی بنەمایین دی و ھنبرکرنا وان دگەل رەوشا رۆژھەلاتا نافین، دی دیار بت، مە ژیرخانا دیمۆکراسیئ ل هێچ وارەکی ب رەنگەکی پیدڤی نینە. ئەڤ نەبوونا ژیرخانی،

هەر بزاقه‌کا دیمۆکراسی، بلا چهند راستگۆ و دروست بت، بلا چهند هیژ و پشته‌قانی هه‌بت، دێ له‌نگ بت و که‌فته به‌ر گومانێ و لیدانی، چونکی ژینگه‌ه و بنه‌ما ل ناڤ خه‌لکی نین، لسه‌ر ئاڤا بیت.

نه‌دووره ل ئه‌قی واری، ئه‌زموونا لوپنانێ وه‌کو ئه‌زمونه‌کا خوه‌جه و سه‌رکه‌فتی، باشتترین نمونه بت، بۆ ه‌شینیبوونا سیسته‌مه‌کی دیمۆکراسی وه‌کو گزیره‌یه‌کی ل ناڤ ده‌ریایه‌کا سیسته‌مێن نه‌دیمۆکرات. د ئه‌نجامدا، لوپنان تووشی جه‌نگه‌کا ناڤخوه بوو و تاكو نهۆ هێشتا لوپنان نه‌هاتیه سه‌رخوه و نه‌دووره قه‌ت نه‌هیتته سه‌رخوه.

ژینگه‌ها هزری و ره‌فتاری ل رۆژه‌لاتا ناڤین، ژینگه‌هه‌کا به‌یاره هه‌که‌ر نه‌بیژم بیابانه بۆ شتلا دیمۆکراسی و هه‌رده‌م ئه‌زموونێن خوه دکوژت.. ئه‌و ژێ، وه‌کو ئه‌ز تیدگه‌هم، ژبه‌ر نه‌بوونا ژیرخانا دیمۆکراسی.

تەوەر 4

ئەزموونا ھەریما کوردستانی

ئەزموننا ھەرئىما كوردستانى ل وارى ديمۇكراسىيە،
 ئەزموننا دەگمەن و خوسەسەرە، لەو زەنگىنە بۇ لىكۆلىنى..
 ئەف ئەزموننا دەگمەنە چونكى ئىكەمىن ئەزموننا
 دەستھەلاتدارىيە ب ھلبژارتنى دەستپىكرى. خوسەسەرە، چونكى
 لەر پەنجىن دىكتاتورىە كا ستەمكار بوو، دۆرپىچكرىە ب نەيارىن
 نەدىمۇكرات و بۇ كۆمەلەكى رۆژھەلاتىيە، ھىشتا ب سىستەمى
 ھۆزى دژىت، بكار ھاتىە.

ھەرئىما كوردستانى

ئەوا نھۆ دىيژىنى ھەرئىما كوردستانى، كىم زىدە، وىلايەتا
 مووسل بوو ل سەردەمى دەولەتا ئۆسمانى. ھىنگى، دو يان سى
 مىرگەھىن كوردى ھەردەم لسەر ئەفى ئەردى ھەبوون
 (بەھدىنان، سۆران و بابان).

ل نىف و نىفا دووھم ژ سەدسالىا نۆزدى، دەلەتا ئۆسمانى
 ھەمى مىرگەھىن كورد پووچكرن و دانە دەست والىين خوجەھ.
 پاش جەنگا جىھانى ئىك (1914-1918)، لەشكەرە
 ئنگلستانى گەھشتە سىنۆرىن نھۆ ل ناڧبەرا ئىراقى و تركىا. پاش
 پەيمانىن سىڧەر و لۆزان، وىلايەتا مووسل يان باشۆرى
 كوردستانى ل 1924-1925 دانە دگەل دەولەتا ئىراقى، ئەوا ل
 1921ئى لسەر كەلەخى وىلايەتىن بەغدا و بەسرايى ئاڧابووى.
 ل ئەفى پارچەيا كوردستانى (كوردستانا دايەنە ئىراقى) ژ
 دەستپىكى تاكو 1991ئى، دو رەنگىن شۆرپشان لى سەرھلداينە:

ئىك: شۆرشىن خوجەھ

ئەقەنە بۇ ھەندەك ئارمانجىن بەرتەنگەر ژ نەتەوھىيە يان كوردستانى ھاتىنەكەرن. پىتر رەنگفەدانا داگىركەرنى يان ستەما دەولەتتى بووینە. بۇ نەمۇنە شۆرشىن شىخ مەھمۇدى، ل دەستپىكى دژى لەشكەرى ئىگىز بوون، پاشى قالبى داخوازىن دەقەرکى ستاند. ھەمان گۆتن بۇ شۆرشىن بارزان يىن پىشى دەھىتە گۆتن، كو پىتر قەژەنا دژى ستەما دەولەتا ئىراقى بوو لىسەر دەقەرا بارزان و دۆرماندۆرى وى.

دو: شۆرشىن سەرانسەرى

ئەقەنە قالبى رزگارخوازىيا نەتەوھىيە (كورد) و يا نىشتەمانى (كوردستانى) ھەبوو. ئەقان جۆرە شۆرشان پىشتى جەنگا جىھانى دو (1939-1945) روودايە. شۆرشا ئىلۆنى (1961-1975) ب سەرۆكاتىا مەلا مستەفايى بارزانى¹، و سەرھەلانا خەلكى كوردستانى دژى رژىما سەددامى ل 1991 باشترین نەمۇنە بۇ ئەقى جۆرى شۆرشان.

ئەوا مەگۆتى، وەسا دىار دكەت كو بىياقى ھەقەندىين مروقى كورد يىن نەتەوھىيە، بەرى جەنگا جىھانى دو، لىسەر يەقەكىن (وحدة) بچووك بوو، كو سىنۆرى دەستەھالاتا ئاغای يان شىخى

¹ چونكى ئەم لىسەر دىمۆكراسىيە دئاخقىن، دى تشتەكى بالكىش ژ وى سەردەمى ئىنمە بىر، ئەو ژى درووشمى شۆرشا ئىلۆنىيە: (دىمۆكراسى بۇ ئىراقى و ئۆتۆنۆمى بۇ كوردستانى)، ئەقە درووشمەكى بالكىشە، ھىنگى ھزر لى ھاتىەكەرن، كو ئىرۆ ژى، زىندىيە و بىيى پركىتيزەكرنا ئەقى درووشمى، ئىراقى پاشەرۆژ نىنە.

بوو (ههلبهت ئهفه هندهک نمونهپین سهرانسه‌ری یان به‌رفره‌هتر، رهت ناکهت). کورد و کوردستان، پارچه‌یه‌ک ژ هزر و رهفتارا دهسته‌که‌کا بژاره بوون. لئ پاش جهنگا جیهانی و دامه‌زرانا کۆمارا مه‌هابادی، ئیدی دو تشت ب خورتی هاتنه پیش. ئیک؛ کوردستان وهلاتی هه‌می کوردانه و پیدقیه رزگار ببت. دو؛ ئه‌وا ئه‌م دبیزینی هه‌ریما کوردستانی یان کوردستانا ئیراقی یان باشۆری کوردستانی یان کوردستانا باشۆر، پارچه‌یه‌که ژ وهلاته‌کی مه‌زنتر و بنده‌ست، ناڤی وی کوردستانه و پیدقیه خه‌لکی وی هه‌می خه‌باتی بۆ رزگارکرنی بکه‌ن.. به‌ری هینگی هه‌رکه‌س پیده‌ند بوو ب پاراستنا سینۆر و سامان و ناڤی هۆزا خوه، لئ هینگی، پچچه کورد و کوردستانی جهی هۆزی و زۆم و وارین وی گرت.

هلبژارتنن 1992ی

ژ ئه‌نجامی سه‌رهلدانا خه‌لکی کوردستانی و ئیراقی ل 1991ی و ره‌فا مه‌لیۆنی بۆ سه‌ر سینۆران و دانا ده‌قه‌را بینقرینا باله‌فران یان ده‌قه‌را ئیمن ل باکۆری خه‌تی 36. به‌ره‌یی کوردستانی، ده‌سته‌هلات ل کوردستانی وه‌رگرت و بزاف کرن کاروبارین خه‌لکی و ژیا‌نا رۆژانه ریکبخت.

ل 1992ی، په‌رله‌مانی هه‌ریما کوردستانی هاته هلبژارتن. بۆچی هلبژارتن به‌یته‌کرن؟ ده‌سته‌هلات و رۆلی په‌رله‌مانی دی چی و چه‌ند بت ل وه‌لاته‌کی نه‌ به‌س بنده‌ست، به‌لکو ل به‌ر گه‌فین به‌رده‌وام؟ ئه‌فه دو پرسیارین گه‌وه‌رینه، پیدقیه هینگی هاتبانه‌کرن و ئیرۆژی به‌یته‌کرن. ب دیتنا من، چونکی، هینگی و تاکو راده‌یه‌کی ئه‌فرۆژی، قۆچا ده‌سته‌هلاتداریی ئه‌و هه‌یمه‌نه و

سهمیانی و زیره‌فانی و چافدیڤرییا گشتی نه‌بوویه هر چارپییوونه‌کئی یان خه‌تیره‌کا ناخوهیی لسه‌ر گیانئ هریمی کۆنترۆل بکه‌ت و وه‌کو به‌ره‌فان و هه‌یمه‌نه‌دار ل هنداف و ل ناخه‌را هیژین هریمی کار بکه‌ت، زوو بوو مه‌هلبژارتن هاتینه‌کرن.

ل 1992ی، مه‌ئهره‌بانه‌ به‌ری هه‌سپان کړی، هه‌که‌ر نه‌بیژم مه‌ئهره‌بانه‌ دانا پیش هه‌سپان، چونکی؛ ئیک، دیمۆکراسی نه‌ داخوازه‌کا خه‌لکی بوو، هینگئ ئازادییا نه‌ته‌وه‌یی پیشترین داخواز بوو. دو، ئه‌م گیانه‌کئی سیاسی، ئابۆری، جفاکی و ره‌وشه‌نییریخ سه‌ربخوه و خودان بریارا خوه‌ نه‌بووین، ئه‌فجا، گه‌له‌کئی لهر‌گه‌فان و وه‌لاتئ لهر‌ئیریشین دهر‌فه، هلبژارتنان بۆ چی بکه‌ت؟ سئ، جفاکا کوردستانی، ل ئاستئ هزری و جفاکی نه‌گه‌هشت بوو قۆناغه‌کئی دیمۆکراسی بته‌ سیسته‌می ژیانان، به‌ره‌فاژ، سیسته‌مین که‌فن، پتر گونجاینه‌ دگه‌ل هزر و ره‌فتارین خه‌لکی. چار، هلبژارتن بۆ به‌رنامه‌یه‌کئی کاری و خزمه‌تی نه‌هاتنه‌کرن، بۆ زانین و ژیک-قافارتنا هیژین سیاسی بوویه.. ب گۆته‌کا دی، بۆ زانینا سه‌نگا هر هیژه‌کئی بوویه ل ناف خه‌لکی و وه‌رگرتنا به‌هایی ئه‌وی هیژئ. پینچ، سیسته‌می دیمۆکرات هه‌وجه‌ی هیژا ده‌وله‌تییه‌ دا هه‌م بپاریزت هه‌م نه‌هیلت بته (به‌ره‌للاهی). ل کوردستانی، هینگئ بلندترین هیژ، به‌ره‌ی کوردستانی بوو، ره‌واتییا خوه‌ ژ شوڤشی وه‌رگرت بوو و پئ کاردکر، وه‌ختئ هلبژارتن هاتینه‌کرن، هیژین ده‌نگ برین، ره‌واتییا خوه‌ ژ خه‌لکی ژئ وه‌رگرت و ئۆتوماتیکی، به‌ره‌ی کوردستانی ره‌واتئ نه‌ما.. هۆسا، به‌ره‌ ژبه‌ریک چۆ و هله‌وشا!! ئه‌فجا، کی دئ هریمی پیکفه‌گری ده‌ت و راگرت و پاریزت؟

نەخاسمە، نە سیستەمى قانۋونى ھىند ب ھىز بوو ئەۋى رۆلى بگىرت، نە لەشكەرەكى ئىكگرتى ھەبوو، نە ژی ھىزىن ناخخوھ سەربخوھ و ئىكگرتى بوون.

ئەقە و كۆمەكا ئەگەرین دى، وال من دكەت، چارەكا بىژم؛ ب دیتنا من، گەلەك زوو ھەرىمى ھلبژارتىنن سىياسى كرىن. ژبلى ئەگەرین من رىزكرىن، ئەف دیتتە قەدگەرپتە دو بنەماين گەۋھەرى و بناغەبى: ئىك، پترىيا خەلكى كوردستانى يان ھۆز بوون يان ژى بەندەوار و گریدابى ئایدیۆلوجىين نە دىمۆكرات بوون.. نەخاسمە ئایدیۆلوجىايين چەپ و شۆرشگىر و كۆدەتايى. ئەقانە ھەۋجەى، رەۋشەنىرىيا دىمۆكراسىيە تاكو بىتە سىستەمى ژيانا وان، پاشى دشىن دىمۆكرات بن يان دىمۆكراسىيى بپارىزن. دو، ھەرىما كوردستان، ھەرىمەكا نەئارام بوو.. ھەرىمەكا لېر گەفین دەرەكە و ناخخوھ بوو. ھەلبەت ھەر گەل و سىستەمەكى نەئازاد و سەربخوھ، و نەجھگىر، نەشیت دىمۆكرات بت، چونكى ئالىي يان ھىزا سەمیان دروست نەبوو، سىستەمى قانۋونى بىھىزە،..ھتد، ئەقە پتر كۆمەلى بەرەف (بەرەللاھىيە) دېن ژ پىكقەژيان و پىكقەكاركرنى و خوھپاراستنى.

ئەقجا، ھلبژارتىنن 1992يى، دىسا ب دیتنا من، ئىك ۋەج و قەنجىيا گەۋھەرى ھەبوو؛ كورد فېركرن ب دەنگدانى شەرى بگەن نە ب تەنگى. ئەو دەرسەكا ھەرى گرنگە ئەم ژى فېر بىين، كو كوردان ئىكەمىن شەرى ناخخوھىي ل 1992يى، ئاشتىانەكر، لى ھەمان ھلبژارتن (ئەنجامىن ھلبژارتنى)، چونكى زوو ھاتنە كرن، بوونە ئەگەرى شەرى ناخخوھ ل 1994ئى.

شهری ناخوه

كوردان ژمیژه گۆتیه؛ سهری دو بهرانان د قازانه کی دا ناکهلت، ههروه سا گۆتینه: ههکه ر شریک باشبان، خودی دا شریکان بۆ خوه چیکهت. ب ئەفی سادهتی، دو هیژین ههفسهنگ و ههفرک ژی، زهحهته، بی ئارپیشه پیکفه کار بکهن. ل 1994ی نیشانیژ ئەوی زهحهتی دهستیپکرن و شهری ناخوه هلکهفت. شهری ناخوه، هندی ئەگه ر و فاکتهران بۆ ببینن، ل دوماهی، شهری چیکرنا سهمیانه کی بوویه بۆ ههریمی. ب گۆتته کا دی، بۆ ئیکسه رکرنا هیژی و دهسته لاتئ بوویه، ئەفه ژی رهفتاره کا نۆرمه لا دهسته لاتئیه. هه ر دهسته لاته ک وهکو یه فه که ک یان بوونه وه ره ک، بزاقئ دکه ت خوه ئیکسه ر بکهت، دا بشیت وهکو بوونه وه ره کی سه ربخوه رهفتاری بکهت.

هه مان تشت ل گه له ک وه لاتین جیهانی چیبوویه، بۆ نمونه؛ ئەمریکا.. بیجوداهی، ل هه می وه لاتین پردهسته لات یان پرسه ر، شه ریژ ناخوه بۆ ئیک ئارمانجی بووینه؛ چیکرنا سه ره کی بۆ وه لاتئ. ئەفجا، بۆچی کوردستان ژ جهین دی جودا بت¹!

¹ هیفیدارم کس خه له ت د ئە فان گۆتتان نه گه هت، کو ئە ز به هانه بیین مه ننتقی بۆ شهری ناخوه چی دکه م، به ره فاژ، من وهکو گه له ک خه لکی کوردستانی، نافئ براکوژی و شهری خوه کوشتنئ ل وی شه ری کریه، چونکی هینکی، ره وشا کوردستانی و ده فه ری ئیکگرتن و قوربانی دخواست، نه براکوژی.

من ده قیت بیژم؛ شهری ئیکالکرنا سه روه ری و ئیکسه رکرنا دهسته لاتئ، ل کۆمه لین پیشکه قتیتر ژ مه، شه ره کی بقیت ----

لئ ژبهړ کۆمه‌کا ئه‌گه‌ران، شه‌ړئ ناڅخوه ل کوردستانئ،
نه‌شینیا ئه‌وی هیژئ یان ده‌سته‌لاتا سه‌روه‌ر و زال ل هه‌رئمی
په‌یدا بکه‌ت، کو هه‌می هیژئ دی لبه‌ر سیبه‌را وی بژین و وی
بنۆشین.

وه‌کو ئه‌نجامه‌کئ چاڤه‌ریکری، دو ده‌سته‌لاتئ سه‌ربخوه و
دژیک په‌یدابوون، هه‌رئیکئ فۆرمئ ده‌وله‌ته‌کا سه‌ربخوه ستاند و
وه‌سا ره‌فتار کر.

خه‌ته‌رتئین تشت ل شه‌ړئ ناڅخوه و دو حوکه‌تئینی،
وه‌رگوه‌استنا سه‌متا خه‌باتئ و داخوازکونا مافئین نه‌ته‌وه‌یی و
نیشتمانی ژ ده‌رڤه‌ بۆ ناڤده. ئه‌ڤئ وئنه‌یی کوردستانئ بنده‌ست
و مافخواری و سه‌ته‌ملیکری، شیلاند و وئنه‌یی جه‌نگاوه‌ره‌کئ
بیئارمانج دانا شوونئ!

شه‌ړئ ناڅخوه، کوردستان لسه‌ر هیژئ هه‌رئمی دابه‌شکر و
هیژا ناڅخوه دابه‌زاندنه‌ نزمترین ئاست.. ئه‌ڤئ، ره‌نگه‌ دلخوه‌شی
و ته‌ناهیه‌کا ل پشت په‌رده‌بیئ ستراتیجیزانئ ده‌وله‌تئ ده‌ڤه‌ری
په‌یداکر، کو کورد ژ ره‌وشا ئیریشئ و خه‌ونئ ده‌وله‌تا
نه‌ته‌وه‌یی، ده‌ربازی خوه‌کوشتنئ و کۆمکرنا سامانی بوون.
هه‌لبه‌ت، ئاشکرایه، مرۆڤئ ل سامانی و دنیا‌داریئ بگه‌رت دشیئ
خوه‌ دگه‌ل هه‌میان بگونجینت، لئ یئ ل مانایه‌کئ بگه‌رت یان ل
میناکئین بلند بگه‌رت، زه‌حمه‌ته‌ به‌یته‌ رازیکرن، هه‌که‌ر نه‌گه‌ه‌ته
ئارمانجه‌کئ.

--- نه‌ڤئته‌ ئه‌ز باوه‌ر ناکه‌م، ب گه‌شتئ ده‌سته‌لات بی سه‌ر بژیت،
ئه‌ڤال ده‌ڤه‌را مه‌ دی چاوا ژیت؟!

فەنگەران بۆ ھەمبەرز ئێراقی

وھۆکول سەلال مە گۆتی؛ رەوشا شەپئی ناخخوھ و دو ھەرزین دژیک ل کوردستانی، رەنگە ئارامیەک دابوو دەولەتین جیران، تاکو رژیما بەغدا خوھ ئیکال بکەت یان بەیتە ئیکالکرن.

ل 2003ی ھەرزین ھەقەیمان ب سەرکیشیا ئەمریکا، ئێراق ستاند، و سەددام ب سیستەمی دەستەلاتدارییقە گوھارت. ھەلبەت، چونکی کوردستان دەقەرەکا ئارام و دەرقەی چارچۆقەیی ئێراقی بوو، چەندەکی ئەف سیستەمە ل کوردستانی گیرۆ بوو و ھیشتا (سال 2013یە) ب دروستی سیستەم ل ھەریئە جھگیر نەبوویە، ھەر ژبەر ھەمان ئەگەرئ.

دەستەلاتداریا نوو ل ئێراقا پشتی سەددامی، دیمۆکراسی- فیدرالی بۆ ئێراقی ھلبژارت، و ئێراق ل ئاستی نیشمانی دابەشی ھەریئە فیدرال بوو (تاکو نھۆ بەس کوردستان بوویە ھەریم)، ئو ل ئاستی پارێزگەھان ژ سەرنتەرکنا دەستەلاتا کارگیرئ بۆ ھاتە بەخشین. ھەلبەت ل ناھ ھەریمان، ھەمان ژ سەنتەرکنا دەستەلاتئ بۆ پارێزگەھین ھەریمان ژئ ھاتە دانان.

ھۆسا، ھەکەر نەخشە ھاتبایە ب جھینان، بەغدا دا بتە سەنتەرئ سەرورەبیا دەولەتا ئێراقی و ھەمی ئەرکین دیئین ھوکمەتئ دا بۆ ھەریمان و پارێزگەھان و خوارتر چن.

لئ ھەر ل دەستپیکئ، ھوکمەتا بەغدا لسەر فۆرمئ ھوکمەتەکا سەنترال ھاتە دامەزراندن، و ھەمی کارین میری، بۆ وان وەزارەتان مان و ھیچ دەستەلاتەکا ھەژئ بۆ پارێزگەھان نەچۆ!!

بۆ چاره کرنا ئەفئ ئاستەنگی، پێشنیازا تەرخانکرنا بودجە یە کە تاییەت ب نافی (وەرار یان گەشە پێدانا هەریمان) بۆ هەر پارێزگە هەکی هاتە کەرن و سەرگرت. ئەفئ ئالیەکی فە تشتەکی باشبوو- دەرسە کە فێرکەرن کارکەرن و دەستەلاتداریی بوو، لئ ل هەمان وەخت ئەز ناییژم خرابوو، لئ باش نەبوو. باش نەبوو، چونکی گریدایی شیوازی هزرکەرن و سەرە دەریا بەری بوویە، چونکی میکانیزما تەرخانکەرنی و خەرچکەرنی هەند ئالۆز بوو، ب دروستی وەج ئی نەهاتە وەرگرتن (ژبلی کوردستانی). ل ئاستی پەرلەمانی، دەستوور پارچەیی هاتە بکارئینان.. تاکو ئەوی راددەیی، پیکهاتن و پەیمانین سیاسی، پتر ئ دەستووری کاریگەرن. هەر بۆ نمونە؛ ماددەیین گریدایی کەرکوککی و دەفەرین ئ کوردستانی هاتینە دابین، ئ نفیسینی نەبوونە کار. مافی هەریمبونا پارێزگە هەکی یان پتر، ئاستەنگ بۆ هاتینە چیکەرن و حوکمەتا بەغدا ری نادهتی.

ئەفئا، هەکەر دەستوور و قانون مەزنتەری سەمیانین دیمۆکراسیی بن و کار پی نەهیتە کەرن، ئەم دی چاوا بیژین ئەم وەلاتەکی دیمۆکراتین؟

ل ئیراقی، دەستەلاتا ب جەئینانی، هەیمەنە کەریە سەر هەمی دەزگە و سازیان و نیف-فالنجیکرینە.. ئەفئ، باشتەری پێفانە کو ئیراق بەرەف سەنترا لیزمی و دکتاتۆرییە چۆیە.

ل ئاستی خەلکی، هەر بەرھۆز نینە، ئەو خەلکی ب سەدان سالان فیری ژیا نا ب تالانی و کوشتنی بووی، ئەو خەلکی فیربووی ب کەدا خەلکی دی بژیت. ب بریارەکی ببە کە سین دیمۆکرات!

چاوا بت، فهگه رانا هه ریمی بۆ ناف ئیراقی، دوسه ری بوو: ئیک، ژ ئالیی ئابوری فه (17% ژ ده رامتئ ئیراقی بۆ کوردستانییه) باش بوو، ده رگه هین کوردستانی ب ئازادبوونا ئیراقی پتر لسه ر دنیا یی فه بوون، ب فه رمی فیدرالیزما کوردستانی هاته په ژراندن،..هتد. دو، کوردستان بوو شریک و پارچه یه ک ژ ئارپیشه یین ئیراقی.

ئه فجا، پرسیار ئه وه؛ ئه ری ب ئیراقیکرنا کوردستانی، ژیرخان و پرۆسیسا دیمۆکراسیی چه ند وه ج دی و پیشکه فت، چه ند زیان فیکه فت و راوه ستا یان پاشفه گه ران کر؟ ب دیتنا من، هندی هیژین هه فه یمان ل ئیراقی و بالیوزخانا ئه مریکی کاروبار ب ریقه دبرن، پرۆسیسا دیمۆکراسی لسه ر هه میان ده اته چه سپاندن و پرۆسیس روو ل پیش بوو، لی دگه ل ده رکه فتننا له شکه ری ئه مریکی و هه فه یمانان و هلبوونا ئاگری ئه وا دبیزنی (به هارا جه ماوه ری ئه ره بان)، فشارا ده ره که ژ سه ر ئیراقی سست بوو و هیژین شیعه ب گشتی و یین (حزب الدعوة) ب تاییه تی، خوه سه ر ده سته لاتئ دا گرتن و روژانه ژ پرۆسیسا دیمۆکراسی ده یته که روژتن.

ل نافخوه یا هه ریمی، په یمانا ستراتیجی ل ناقه را هه ردو هیژین هه فک و زیان فیکه فتنین شه ری نافخوه، وه ج و مفایین سیاسی و ئابوری و کورده واری و مروفانی.. هه بوون، لی بوویه ئاسته نگه ک د رییا پرۆسیسا دیمۆکراسیدا. ئه فجا، هه که ر ئه م پرۆسیسا دیمۆکراسیی و به رژه وه ندیا گشتی دانینه به رانبه ر ئیک، د ئه فی ره وشا هه یی دا، دیمۆکراسیی هلنگه فتنه ک خواریه، لی خه لکی وه کو که س و به رژه وه ندیین گشتی و نه دووره که سی ژی، سه رکه فتنه کا به روه خت ئانیه.

ئەنجومەنىن پارىزگەھان

پاش رزگار بونا ئىراقى ژ رژیما دکتاتورى، دەستەلاتا ھەقپەيمانان ب سەرۆکاتىيا وەلاتىن ھەقگرتىن ئەمرىکا، سىستەمى دىمۆکراسى - فیدرالى بۆ ئىراقى ھلبژارت.

وھکو پىشتەر مە ئاماژە داىخ، ئەف سىستەمە ژ دو جۆرین (ژ سەرتەرکونا دەستەلاتى) پىکھات؛ ئىک، ھەرىمىن فیدرال¹. دو، ئەنجومەنىن پارىزگەھان.

ل ئىراقى، بۆ پرکونا قالاھىيا کاکىپى و سىياسى، ھەر زوو جقاتىن بەروەخت ھاتتە دانان و دەست ب کار بوون. ل کوردستانى، چونكى ئەو قالاھى نەبوو، ئىکەمىن ھلبژارتن ل دەستپىکا سالا 2005ئى ھاتەکرن و ئەوان پارىزگەر و جىگرى وى ژ ناف خوە ھلبژارتن.

لى ھەمان نەساخىيا سىستەمى ئىراقى ل کوردستانى ژى ھەبوو، ھەکەر پچەكى خەستەر نەبت؛ ئەنجومەنى وەزىران ھند بەرفرەھە، ھىچ کارەک بۆ پارىزگەھان نەھىلايە، ھەقپکى لسەر نەکن. ئۆتوماتىكى، وەختى وەزارەت ھەمى بىياقن ژيانى و کارى قەگرن، رى بۆ پارىزگەھان و ئەنجومەنان نامىنت. ھەروەسا، نەبوونا قانونەکا ئەوان ھەقبندىان رىکىخت، کار ھىشتا ئالۆزتر لى کر. ھەم ئەنجومەن فالنجى کرن، ھەم رى لېر قانونىن کەفن قەکر، زىندى بىن.

¹بىر پارا دەستپىكى ئەو بوو، فیدرالیزما پارىزگەھان ل ئىراقى بەھتە بکارئىنان. لى فشارا ھەرىما کوردستانى، و ل دەستەلاتا ھەقپەيمانان کر، ئەقى تەرزى دى (ھەر پارىزگەھەک يان پتر، دشىن ھەرىمەکا فیدرال بۆ خوە راگەھىن) بکاربىن.

چاوا بت، وهكو نه زموونه كا تازه و هافي و نه گونجاي دگهل هوش و رهفتارين خهلك و دهسته لاتدارییا روزه هلاتی كو پتر دهسته لاته كا تهكوهر و سهنتراله و لسهر هیزی ئاڤا دبت، نه دانوستاندن و تیكگه هشتن و پیکهاتنی، هر ل دهستیکی، نه نجومه نین پاریزگه هان تووشی چه ندین شهر و دهر دین كوژهك بوون:

1- دگهل وهزاره تان.

2- دگهل ریقه به ریپن هه بی.

3- دگهل قانونین کار بی دهیته کرن.

4- دگهل خهلكی.

5- پارتین سیاسی و رهوشا هه ریمی.

دهر دین دی بی نه نجومه ن گرتین، گیرۆکنا هلبژارتنان بوو. پترییا نه نجومه نین دامه زریتهر، نه نجومه نین چیکرن و ریكخستنا ناڤمالینه. نه نجومه نین هه ریمی، هه م پتر ژ وهختی خوه مان، هه م بی قانون مان.

نه ساخیه كا دی ژی هر ل دهستیکی نه نجومه نان هه بوو، پاشی بهر اد و قهریژا وی دیار بوو: نه ندامین هه می نه نجومه نان، ژ لیسه یین داخستی یین پارتین سیاسی بوون. نه قی و ال هه می نه ندامان کر، ب ئاراسته و بهر ژه وه ندیین پارتین سیاسی رهفتاری بکن، نه ب ئاراسته و بهر ژه وه ندیین خهلكی و خوه.

د نه نجام دا، نه نجومه نین پاریزگه هان ل هه ریما کوردستانی، بوونه نه نجومه نین هلاویستی یان راویژکاری و پرۆتۆکۆلی!

هوسا، ئیکه مین نه زموونا ژ سهنتره کرنا دهسته هلاتی، تووشی شکه ستنه كا مه زن بوو و نه دووره، به رهف نه مانئ بچت، نه خاسمه، رهوشا سیاسی ل روزه هلاتا ناڤین به رهف پتر ئالۆزین دچت.

گه فین ل سەر سیستهمی

راسته سیستهمی دیمۆکراسی ل هەریم کوردستانی سەربۆرهکا بیست سالی بۆ چیبوویه، و ژ سەنتەرکنا دەستهلاتی دگهل رزگاربوونا ئیراقی دەستپیکیه، لی هەردو لسهەر که فیهکی میژوویی و کولتۆری و جهگیر ئاقانه بووینه، لهو، نه دووره هەر وهختهکی تووشی شکهستنی و پاشفه گه پرائی بین.

ههلبهت ئەف ترسا مه دیارکری ل دۆر پاشه رۆژا دیمۆکراسیی ل کوردستانی، دی مینته لسهەر هیژ و لاوازییا کۆمهکا فاکته رین دژ یان پشته فان بۆ ئەقی پرۆسیسی (ژیرخانا دیمۆکراسیی و کاریگه رییا فاکته رین بهروهخت). لی، ههکهر بههرا خوه بیژم، ئەز چو رۆناهیی ل پاشه رۆژا نیژیک نابینم کو پی گه شیین بیم.

چاوا بت، ب دیتنا من، ئەفه گرنگترین بهربهست و ئاستهنگین سیستهمینه ل دهقهری، ههردهم دی گه فان ل دیمۆکراسیی کهن:

1- نه بوونا کولتۆری دیمۆکراسیی ل ئیراقی و دهقهری: وهکو ئەم دزانین، هەر سیستهمهکی میژوو ههبت یان پارچهیهک ژ کولتۆری خهلی بت، جهگیره و خهلی بهری حوکمهتی دپاریژن. لی وهختی تشتهکی تازه بت یان ههفدژ بت (چ ههمی چ هندهک پارچه) دگهل کولتۆری ههیی و زال، ههلبهت دی ئاستهنگ بۆ ههبن و نه دووره هەر سهەر نهگرت. مارکسیزم نمونهیهکا زیندیه.

2- نه بوونا سهمیانی دیمۆکراسیی ل کوردستانی: تاکو نهۆ، دهستههلاتا دهولهتی یان دهستههلاتا بلند ل کوردستانی دروست نه بوویه. ئەفه بوویه ئەگه ری ئارپیشه و گرفتاری و

ئالۆزىيەكا مەزىل سىستەمى دەستەلاتداریى.. چو كەس يان سىزى ژ پارتىن سىياسى مەزنتىر نىنن! نەبوونا سەرى بېرىدەر و پارىزكار و سەمىيان، سىستەمى دەئىلتە لىبەر دلۇقانىا پارتىن سىياسى و بەرژەۋەندىين وان.. ئەقجا ھەكەر پارتىن سىياسى نوونەرىن چىنەكئ يان گرۇپەكى يان دەقەرەكئ بن، ئەو دىتتا بەرتەنگ دىتتا گىشتى و سىستەمى گىشتى، ھند گرنگى نامىنت يان ب كىماسى كەس نامىنت بەرەقانىي ژئ بكەت.

3- پاشدەمانا جقاكى و ھزرى و سىياسى: سىستەمى دىمۇكراسىي، ھەۋجەي خەلكەكئ ھۆشيارە ل وارين ژىگوتى دا ھەست ب ھەبوون و گرنگىيا خوە بكن د ئاف كۆمەلى دا و پاشى بەرەقانىي ژ خوە (ۋەكو پارچەيەكئ گرنگ و چەلەنگ د ئاف لەشى كۆمەلىدا) بكن. ل دەقەرا مە، بەرژەۋەندىين گىشتى، نەبووینە بەرژەۋەندىين تايبەت، ھىشتا دژمىنكارىيا دەۋلەتى و سازىين وئ و سامانى گىشتى، جەئ شانازىيا گەلەك كەس و گرۇپانە، چونكى نە ژ كۆمەلى مەزىن.

4- گەشەكرنا ئىسلاما سىياسى و سەلەفى: ھەر دىنەك، لسەر ھزر و شەرىعەت و مېژوويا خوە دژىت و بزاقئ دكەت خوە بپارىزت. ئىسلام چ ۋەكو دىنى پرائىي و خەلك ب ژىدەرى ھزر و رەقتارىن خوە دزانت و ھەر تىشتەكئ دگەل نەگونجت يان دژ بت نەقئت، چ ئىسلاما سىياسى و گرۇپىن سەلەفى و جىھادى ئەوین دىنى ب تۆپزى دچەسپىنن و رى نادەن يچووكترىن گوھەرىن ل كۆمەلى پەيدا ببت.

5- دەستپيکين بەرگومان: ھەر دەستپيکەکا خودانين پيگير و کۆک نەبن خوە لئ بکەنە خودان، بەرئاتفە. سيستەمئ ديمۆکراسی وەکو گەلەک تشتين دی، ژ سەری بۆ خواری دەينه شۆرکرن، ئەفجا بەس دەولەت يان دەستەهلات خوە لئ دکەتە خودان، و ھەر وەختئ سستیەک کەفتئ، نەدوورە سيستەم ھەمی ھلوەسشت و کەس نەچتە سەر گۆرئ! بۆ نمونە؛ گيرۆکرنا ھلبژارتانيان گوھەرپينن دەرڤەسی سيستەمی، ژبەر ھەر ئەگەرا ھەبت، ئیک مانا ھەيە؛ ديمۆکراسی نە ژ تشتين پيشينه، گەلەک تشتين ژ سيستەمئ ديمۆکراسی گرنگتر و پيشتر ھەنە. بۆ رۆھنکرنا ئەڤئ خالی و گرنگی یا وئ، دئ نمونەيەکی ئينم؛ ئەرئ ھەکەر کی، بلا ھەمی مەلایين بسورمان، بریارەکی بدن کو نڤيژا ئيقاری دئ دگەل یا مەغرب کەين يان یا سپيدئ پشتی رۆژھەلاتئ دئ کەين. ئەرئ کی دئ رازی بت؟ ديارە نڤيژ دئ ھەر ھیتەکرن، بەس دئ گيرۆ بت.. ھەمی دئ نەرازی بن، بەس بۆ گيرۆکرنا ھلبژارتين ديمۆکراسی، کی و چەند کەس نەرازینە؟ شيوازی نەرازیبونئ چاوابوو؟ ئەز ديژم بەرسف ل ھەردو نمونەيان ديارە.

ئەڤە تشتەکی گەوھەری نیشا مە دەت؛ ھەر سيستەمەکی خودانين خوە ھەبن، ھەمی تشتئ وی جھگیرە و کۆکە، و یئ خودان نەبن، دمیتتە ل بەر دلۆڤانیا بەرژەوھەندیين بەروەخت.

ئەنجام

ژبەر ئەقان فاكتەر و ئەگەرین ل خوارى ھاتىنە رېزكرن، ژىنگەھا دىمۆكراسىكرنا رۆژھەلاتا ناڧىن، ژىنگەھەكا دروست و گونجاي نىنە، بەلكو ھىشتا وىڧەتر، ژىنگەھەكا بەرھەف نىنە خوە دگەل بگونجىنت، لەو، ب ئەڧى رەوشا ھەيى، سىستەمىن دىمۆكرات نەشىن خوە خودان بگەن و دى پتر رى لبر گرۆپىن نەدىمۆكرات و يىن دژى دىمۆكراسىي (ب دىمۆكراسىي) خوەش كەت، ھەم دىمۆكراسىي د لاندكى دا بكوژن، ھەم سىستەمىن كەڧن و دەم ب سەرڧە چۆيى، ڧەژىنن و بگەنە راستىيىن خودايى و ئەبەدى.

1- رەوشا ئابۆرى و سىياسى، جڧاكى و رەوشەنىبرى و زانستى، ل رۆژھەلاتا ناڧىن نە رەوشەكا گونجايە بۆ سىستەمى دىمۆكراسىي. ژبلى تىشتىن ھاتىنە ھاورتكرن يان لبر يىن بىانى ھاتىنە چىكرن (گۆھەرىن بەس ل قالبى يان دىمەنى دەرفە چىبوويە)، دەڧەر ل زەمانەكى دى دژىت.. ئەڧى دەڧەرى بەرھەمى خوەمال و خوەجھ نىنە، ئەڧجا، سەرخان ژى چىتەبوويە. ب گۆتتەكا دى، چونكى مە تىشت چىتەكرىنە، مە فىلۆسۆڧيا تەكنۆلۆجى و زانستىن نوو ژى نىنە.

2- ژیکجودانه کرنا دینی و دهوله تی و راوهستاندا خه لکی ل ئاستی هزا دینی و پیشتر، ئاستهنگه کا دوسه ریه بۆ ئاقابوون و پیشداچونا سیسته می دیمۆکراسیی؛

أ. قوناغین پیشداچونا هزری رادوهستینت، دینی قوربانی سیاسه تی دکهت و پیشکهقتنی و دنیا داریی قوربانی ئارمانجین دینی دکهت.

ب. مافین مرۆفی و پیدقیین وی، (ب باوه ری و حزا وی)، گیرۆ دکهت.

3- تیۆریین نه ته وه خواز تاكو راددا شوڤینیزمی و هه می سیسته مین لسه ر بنه مایین تیۆرییا نه ته وه یی یان ئایینی یان دینی یان نه ژادی و کولتۆری ئاقابوون، ئاستهنگن لهر دیمۆکراسیی چونکی نه شین خوه دگه ل هه مه رهنگییا دیمۆکراسیی بگونجین.

4- ژبه ر ئایدیۆلۆجیکرنا به ره مه می هزر و دهستی مرۆفی ل رۆژه لاتا نافین، مرۆف بوویه ئیخسیری ئایدیۆلۆجیایی و خوه، وهکو بوونه وه ره کی خودان شییان (قدره) و ئییان (اراده)، ژبیرکریه.

5- ژبه ر باندۆرا دینی (پتر ژ هه ر تشته کی دی)، مرۆف ل قی ده قهری جان-ئاراسته یه نه له ش-ئاراسته؛ پاشمرنی ئاراسته یه نه ژیان.. ئه قی وا لیکریه به خته وه رترین ژیان و پیشکهقتن، نه ژ ئارمانجین سه ره که بن. د ئه نجامدا، میژووی و مه رگپه ریسیی جهی دنیا داریی و پاشه رۆژی و زانیی و پیشکهقتن، گرتینه.

له و، ب کورتی و ب کرمانجی، نه دهوله ت ب پرئسیپ و بنه مایین نه گوهری به رده وام دمینت، نه دین ب پرئسیپ و

بنه مایین بهرگوهیږ د مینت! ئه فجا نه دینی د گوهرینه کا
بهردهوام دا هیه، نه دهوله ته کا ب بنه مایین نه گوهیږ.
پرسیار ئه وه؛ دئ چاوا د نافیگ را کارکن؟ یان هیشتا
رؤهنتر؛ دئ چاوا دین خوه دگهل دهوله تی و بهرژه وهندیان و
ژیانا رؤژانه و مؤدیلان خوه گونجینت؟ و دهوله ت چاوا دئ
شیت ب شهنگسته و پره نسیپین نه گوهیږ، کاروبارین خوه بریقه
بهت؟

ژبه ر ئه وان ئه گهرین مه گوتین، ب دیتنا من، دیمؤکراسی ل
ژینگه ها رؤژه لاتا نافیق ب ئه فی رهنگی هیه، هشین نابت..
ئه فه ئیک، دو؛ هه کهر دیمؤکراسی، چاره سه ریة کا مرؤقانیه بؤ
ئاریشه یین کومه لان و دهسته لاتئ و هه قبه ندیین ناقنه ته وه یی، و
ته نها میکانیزمه جیهانییوونا مرؤقانیی پی سه ر بگرت، پیدشیه ئه م
ژیرخانا وی دامه زرینین، دا ئه زمونین دیمؤکراسی خوه لسه ر
بگرن و بمینن.

تېئىرى

ناقەرىكا ئەقى بابەتى ل دىدارا رەوشەنبىرى- سىياسى ئەوا
وہزارەتا رەوشەنبىرى و لاوان، ب ھەفكارى دگەل زانکویا
دھۆكى ل ھۆلا كۆنگرەيان ل رۆژين 15-17/12/2011
رىكخستى، ھاتە پىشكىشكرن.

دىدار

1- پاشەرۆژا دەقەرى لېەر رۆناھى يا گوھارتىن تازە.

تەوەر

2- پاشەرۆژا دىموكراسىيە ل رۆژھەلاتا ناھىن.

مژار

3- دىموكراسىيە ل رۆژھەلاتا ناھىن: ئاستەنگا ژىرخانى.

ل 16 كانوونا مەزن 2013 درافت ب دوماھى ھات

- 32- چه گەر، چه ند شیره تین دەر وونی
 33- بابه تین سینه ماپی و فوتوگرافی
 34- خیزانا به خته وەر
 35- ژیان ل ناڤ کوردان دا (میژوویا ئیزدیان)
 36- سه رهاتین فه شارتی و ئاشووپی
 37- جونیکرنا گنیره کین زمانی کوردی
 38- یه یوه ندی و گه هاندن دراگه هاندنی دا
 39- ستوکھۆلمی ته چ دیتیه بیژه ؟
 40- ئامیدی (عمادیة) دراسة في التاريخ السياسي
 41- القصة الكردية القصيرة (قراءة مقارنة)
 42- زه نگینی هیژا
 43- زانستی جوانکاریی دهۆزانا کوردیدا
 44- سمکۆیی شکاک
 45- هیومانیزم د هۆزانا نو یا کوردی دا
 46- علماء قدموا الى الموصل من الكرد ومن كردستان
 47- میژوویا کوردستانی یا که فن
 48- گه نجینه
 49- فره نگا ترمین و بیژه پی
 50- نهینین دبارده و ره فترین جفاکی
 51- ریژمانا زمانی کوردی
 52- نه مانا هنده که یه یقین زمانی کوردی
 53- دور المهارات الیادیة للمديرين
 54- ریبه ری ژۆژنامه فاندیا سه ریخوه
 55- المعوقات الاجتماعية والسياسية للتسامح في المجتمع الكردي
 56- سه رهلدان و هه رارا جۆرین نوو یین نه ده پی
 57- علماء الكورد وكوردستان

2013

- 58- دیرۆکا دنفه گریی
 59- نووچه ژ کاغه زین بو نه نته رنیتی
 60- التدخل الانساني من قبل الامم المتحدة
 61- اخلاقيات الاعلام الجديد
 62- فصول من تاريخ יהود كوردستان
 63- مدرسه قبهان
 64- ریبه ری نفیسینا فه کۆلینین زانکۆیی
 65- شاکارین هه له به ستا جیهانی
 66- یۆندکین ژ خوینی بۆ واری و نه فیینی
 67- میژوویا یاسایی
 68- Ji Stêrên Welatê Qedexe
 69- فالاکرنا دهرده سه رییا
 70- ناسنامه بیین کوژه ک
- یورگن ئۆسته ر هامل - نیلس پی
 پیته رسون - و نه بدولحه مید بامه رنی
 ئازاد نسری
 خدر شنگالی
 د. رحیم مزید علی
 د. فرست مرعی اسماعیل
 د. محمد سعید أحمد
 أمین عبدالقادر
 أسماعیل تاهر جانگیر
 ئوسامه محمود هه سنی
 م. محمد حسن الخياط
 Konê Reş
 نزار محمد سعید
 نه مین مه علوف

- 71- ههواره (رومان) محمد سلیم سواری
72- جمال عبد الناصر والقضية الكردية في العراق
1970-1952 عبد الجلیل صالح موسی
- 73- الشیخ احمد محمد طیب السلیقانی (حیاته واسرته وشبوخه
وأتاره) جاسم عبد شلال
- 74- مالباتا شه مدینان حجی ره زان بیسکی و. ره شاد بیجرمانی
- 75- گولبژیرهك ژه له به ستا ئینگلیزی شه مال ئاكره بیی
- 76- له یلا بووكا كورد زناری عه دنانی مه له بیی
- 77- ئیخستۆكیت كوردی سعید دیزه شی (سعید محمد علی)
- 78- بومه گوتن خالد حسین
- 79- خه می خه لیل عه بدولغه فور
- 80- جریده التآخی، دراسة تأریخیه فی موقفها من صبریة جرجیس عبدالرحمن
التطورات السیاسیه 1967-1974
- 81- القانون الدولي الانساني والتلوث البيئي - في العراق هندرین اشرف عزت
بشكل عام وفي كردستان بشكل خاص-
- 82- شورشنا شیخ عوبه یدوللایی نه هری د به لگه نامین علی اکبرخان سرهنگ -
قاجاری دا (افتتاح ناصری) و. مسعود خالد گولی
- 83- جانی ژارو دهوکی
- 84- ل دوور پیتمی - حول الايقاع و. د. عه بدی حاجی - م. مه سعود جه میل
- 85- كرۆنۆلۆژیا كوردستان و جیهانی صالح یوسف صوفی
- 86- پانزیکرن د گوتارا رامیاریدا د. شیزاد سه بری عه لی
- 87- الكرد المهرانیة، دورهم السیاسی والحضاری خلال کاروان عبدالعزیز دوسکی
القرنین (6-7هـ/12-13م)
- 89- دنقه گری هیلموت شمی - و. ئه بدولحه مید بامه رنی
- 90- Medicinal plants of kurdistan/ Iraq سلیم اسماعیل شههباز
کیاده ر مایین کوردستانی / عراق
- 91- بهردانا مه رجدار بیکه س صالح حسین
- 92- که سایه تیا بارزانی و سروشتی وی بی خه باتی علی زیباری
- 93- ژفانهك بۆ دیماهیکا شه فی ئاواز مسته فا به رواری
- 94- به ره نگیاری ل دژی گه نده لی ل چارچۆقین یاسایی وه رگیزان: ناسر محیه دین ئه مین
دا (وه رگیزان)
- 95- دوو مزارین دیروکی احمد بالایی
- 96- دیمۆکراسی ل روژه ه لاتا نا قین ئاسته نگا د. فاضل عمر
ژیرخانی

وهشانين پروژين ههشك و هاريكاري بين
 ريشهبريا گشتي يا راگهاندن و چاپ و بهلافكرني
 ريشهبريا چاپ و بهلافكرني - دهوك

ژ	لايهن	نقيسهه	ناهي پهرتوكي
		2012	
1 -	كوربه ندا سهردهم يا قوتاببيان	به لافوكا سالانه	زمانی دايكي
2 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	ئه مين عه بدولقادر	تيور و ته كننيكين شروقه كرنا رۆمانی
3 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	يونس احمد	رائحة الورد (قصص قصيرة)
4 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	حسب الله يحيى	الكتابة بالجر الأبيض
5 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	ئدريس عه لي دييرگژنيكي	ئهو ستيرا ته قباي (ههلبهست)
6 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	محهمه د عه لي ياسين	هه فوه غه ري بای
7 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	دهمهاه دييركي	Hest diaxivin (ههلبهست)
8 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	سه لمان شينخ مه مي	د عه شقا ته دا (هوزان)
9 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	قه هيل محسن	دي رويباره كي كه مه كليل.....
10 -	ئيكه تيا نقيسهريين كورد/دهوك	خالد حسين	رۆژه كي هو گوت
11 -	كومه لا ههلبه ستفانين گهنج	كومه لا ههلبه ستفانين گهنج	داستانه كا ههلبه سارتي
12 -	ريكخراوا سيما	پروفيسور د. سابر عه بدوللا	سيما 2

